

T.C.

**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

KERKÜK HOYRATLARINDA SÖZ DİZİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

SAAD DALIAN ANWER AL OBAIDI

DANIŞMAN

Doç. Dr. Veysi SEVİNÇLİ

VAN – 2022

KABUL VE ONAY SAYFASI

Saad Dalian Anwer Al Obaidi tarafından hazırlanan “ KERKÜK HOYRATLARINDA SÖZ DİZİMİ ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.		
Danışman: Doç. Dr. Veysi SEVİNÇLİ Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Başkan: Doç. Dr. Veysi SEVİNÇLİ Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Üye: Dr. Öğrt. Üyesi Murat PARLAKPINAR Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Bitlis Eren Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Üye: Dr. Öğrt. Üyesi Süleyman ERATALAY Dilbilimi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Üye: Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Yedek Üye: Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Yedek Üye: Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum		
Tez Savunma Tarihi:	11./02/2022	
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü		

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (11/02/2022)

(İmza)

(Saad Dalian Anwer Al Obaidi)

Yüksek Lisans Tezi

Saad Dalian Anwer AL OBAİDİ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ocak, 2022

KERKÜK HOYRATLARINDA SÖZ DİZİMİ

ÖZET

Bu çalışmada Kerkük Hoyratlarının söz dizimi tetkik edilmiştir. Hoyratlar Irak Türkmen Edebiyatının karakteristik özelliklerini gösteren anonim eserlerdir. Hoyratlar, kahramanlık, aşk, sevgi, hasret, tasavvuf, din gibi konuları içermektedir. Kerkük Hoyratları, söz dizimi açısından analiz edildiğinde, Türkiye Türkçesi ile herhangi bir farklılık görülmemektedir. Ancak yapısı itibarıyla kısa ifadelerle sahip olan hoyratların bilhassa cümle bağlamında tetkikinde kimi eksiklikler olabilmektedir. Bu çalışmada, belirtme grupları bağlamında kısıtlı sonuca ulaşılabileceği doğrulanmaktadır. Kerkük Hoyratlarına yönelik çalışmaların sayısının artması teşvik edilmelidir. Böylece anonim eserler olan hoyratların çeşitliliği de artabilecektir.

Söz dizimi, doğal dillerdeki cümle kurma ilke ve kurallarını inceleyen ve bu dildeki cümlelerin esnekliğini inceleyen dilbilim dalıdır. Türkçe eklemeli bir dildir ve esnek öge düzeni söz konusudur. Bu bağlamda cümle içindeki dizilim ve düzenlemeler, cümle seviyesinden sözcük seviyesine kadar işlevsel bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi söz dizimi ile ilgili yapılan diğer çalışmalar da dikkate alınarak, Kerkük Hoyratları'nın söz diziminin ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmada, Kerkük Hoyratlarında yer alan cümleler, kelime grupları ve cümle bilgisi açısından değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Kerkük yöresinde kullanılan Türkçe'ye dair kapsamlı bir araştırmanın ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler :Kerkük Hoyratları, Türkmeneli, Söz Dizimi

Sayfa Sayısı :XI + 169

Tez Danışmanı :Doç. Dr. Veysi Sevinçli

M.Sc. Thesis

Saad Dalian Anwer AL OBAİDİ
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

January, 2022

SYNTHETIC IN KIRKUK HOYRATS

ABSTRACT

In this study, the syntax of Kirkuk Hoyrats has been examined. Hoyrats are anonymous works that show the characteristic features of Iraqi Turkmen Literature. Hoyrats include topics such as heroism, love, affection, longing, mysticism and religion. When Kirkuk Hoyrats are analyzed in terms of syntax, there is no difference with Turkey Turkish. However, there may be some deficiencies in the analysis of vulgars, which have short expressions due to their structure, especially in the context of sentences. This study confirms that limited conclusions can be reached in the context of specifying groups. Increasing the number of studies on Kirkuk Hoyrats should be encouraged. Thus, the diversity of the hoyrats, which are anonymous works, will increase.

Syntax is a branch of linguistics that examines the principles and rules of sentence construction in natural languages and examines the flexibility of sentences in this language. Turkish is an agglutinative language and there is a flexible element order. In this context, the sequence and arrangements in the sentence should be evaluated from a functional point of view from the sentence level to the word level. In this study, it is aimed to deal with the syntax of Kirkuk Hoyrats, taking into account other studies on Turkey Turkish syntax. In the study, sentences in Kirkuk Hoyrats were evaluated in terms of word groups and sentence knowledge. In addition, it is aimed to present a comprehensive research on the Turkish used in the Kirkuk region.

Key Words : Kirkuk Hoyrats, Turkmeneli, Syntax

Quantity of pages : XI + 169

Scientific Director : Assoc Prof. Veysi Sevinçli

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1
1.KERKÜK HOYRATLARI	3
1.1. Kerkük Hoyratları	3
1.1.1. Genel Bilgiler ve Tanım	3
1.1.2. Edebi Özellikleri.....	5
1.1.3. Hoyrat Çeşitleri.....	5
1.1.3.1. Cinashlı Hoyratlar	6
1.1.3.2. Kafiyeley Hoyrat.....	7
1.1.3.3. Redifli ve Kafiyeley Hoyratlar	8
1.1.3.4. Kelime Tekrarlı Hoyratlar	9
1.1.3.5. Kanatlı Hoyratlar	9
1.1.3.6. Dörtten Fazla Mısradan Oluşan Hoyratlar	10
1.1.4. Hoyratların İçeriklerine Göre Değerlendirilmesi.....	11
1.1.4.1. Milli Hoyratlar.....	12
1.1.4.2. Tasavvufi Hoyratlar.....	15
1.1.4.3. Öğretici Hoyratlar	16
1.1.4.4. Aşk ve Sevgi Hoyratları	17

1.1.4.5. Yiğitlik ve Mertlik Hoyratları	19
1.1.4.6. Kader ve Talih Hoyratları	20
1.1.4.7. Dert, Elem ve Keder Hoyratları.....	21
1.1.4.8. Hasret ve Özlem Hoyratları.....	22
2. KERKÜK HOYRATLARININ SÖZ DİZİMİ (CÜMLENİN ÖĞELERİ)..	24
2.1. Yüklüm.....	25
2.2. Özne	29
2.2.1. Gerçek Özne	33
2.2.2. Gizli Özne.....	35
2.2.3. Sözde Özne	38
2.2.4. Açıklamalı Özne	40
2.2.5. Pekiştirmeli Özne	41
2.3. Nesne	42
2.3.1. Belirtili Nesne.....	42
2.3.2. Belirtisiz Nesne.....	45
2.4. Zarf.....	47
2.4.1. Durum Zarfı	48
2.4.2. Zaman Zarfı	50
2.4.3. Yer Yön Zarfı	52
2.4.4. Miktar Zarfı	54
2.4.5. Soru Zarfı.....	56
2.5. Yer Tamlayıcısı.....	59
2.5.1. Yönelmeli Yer Tamlayıcısı	60
2.5.2. Kalmalı (Bulunmalı) Yer Tamlayıcısı	62
2.5.3. Çıkmalı Yer Tamlayıcısı.....	65
2.6. Cümle Dışı Öğeler	67

2.6.1. Seslenme (Hitap) Unsurları	67
2.6.2. Ünlem Unsurları	69
2.6.3. Ünlem Grupları.....	70
2.6.4. Bağlama Edatları	70
2.6.5. Ara Söz ve Ara Cümleler.....	73
3. Kerkük Hoyratlarının Söz Dizimi(Cümle Türlerine Göre)	74
3.1. Yüklemlerine Göre Cümleler	74
3.1.1. İsim Cümlesi.....	74
3.1.1.1. Basit Zamanlı İsim Cümlesi	75
3.1.2. Fiil Cümlesi	78
3.1.2.1. Basit Fiillerle Kurulan Cümleler.....	78
3.1.2.2. Türemiş Fiillerle Kurulan Cümleler	80
3.1.2.3. Birleşik Fiillerle Kurulan Cümleler	82
3.1.2.4. Birleşik Zamanlı Fiillerle Kurulan Cümleler.....	84
3.1.2.5. Geçişli Fiillerle Kurulan Cümleler	86
3.1.2.6. Geçişsiz Fiillerle Kurulan Cümleler	87
3.1.2.7. Etken Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler.....	89
3.1.2.8. Edilgen Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler.....	90
3.1.2.9. Ettirgen Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler	92
3.1.2.10. İşteş Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler.....	93
3.1.2.11. Dönüşlü Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler.....	94
3.2. Anlamlarına Göre Cümleler	96
3.2.1. Olumlu Cümle	96
3.2.1.1. Olumlu İsim Cümlesi.....	96
3.2.1.2. Olumlu Fiil Cümlesi	98
3.2.2. Olumsuz Cümle	100
3.2.2.1. Olumsuz İsim Cümlesi.....	101
3.2.2.2. Olumsuz Fiil Cümlesi	102

3.2.3. Soru Cümlesi	105
3.2.3.1. Soru Ekiyle Kurulan Cümleler	106
3.2.3.2. Soru Sıfatıyla Kurulan Cümleler	107
3.2.3.3. Soru Zamiri ile Kurulan Cümleler	108
3.2.3.4. Soru Zarfı ile Kurulan Cümleler	110
3.2.4. Emir Cümlesi	112
3.2.5. Ünlem Cümlesi	114
3.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler	115
3.3.1. Kurallı Cümle	115
3.3.2. Devrik Cümle	118
3.4. Yapılarına Göre Cümleler	121
3.4.1. Basit Cümle	121
3.4.2. Birleşik Cümleler.....	123
3.4.2.1. Şartlı Birleşik Cümle	123
3.4.2.2. İç İç Birleşik Cümle	126
3.4.2.3. Ki’li Birleşik Cümle.....	126
3.4.2.4. Girişik Cümle.....	127
3.4.3. Sıralı Cümle	129
3.4.3.1. Bağımlı Sıralı Cümle	129
3.4.3.2. Bağımsız Sıralı Cümle	130
3.4.3.3. Karma Sıralı Cümle	130
3.4.4. Bağlı Cümle	130
3.4.5. Ara Sözlü Cümle.....	131
3.4.6. Eksilteli Cümle	131
4. KERKÜK HOYRATLARI SÖZ DİZİMİ(BELİRTME GRUPLARI).....	132
4.1. İsim Tamlaması ve İyelik Grubu.....	132
4.1.1. Belirtili İsim Tamlaması.....	132
4.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması.....	134

4.1.3. Eksiz İsim Tamlaması	137
4.2. Sıfat Tamlaması	138
4.3. Birleşik İsim Grubu.....	141
4.4. Tekrar Grubu (İkileme)	141
4.4.1. Aynen Tekrarlar	142
4.4.2. Eş ve Yakın Anlamli Kelimelerle Kurulan Tekrarlar	144
4.4.3. Zıt Anlamli Kelimelerle Kurulan Tekrarlar	147
4.4.4. Pekiştirmeli Tekrarlar	149
4.5. Aitlik Grubu	149
4.6. Edat Grubu	150
4.7. Unvan Grubu.....	151
4.8. Birleşik Fiil Grubu	151
4.8.1. İsim ve Yardımcı Fiille Yapılan Birleşik Fiil Grubu	152
4.9. İsim – Fiil Grubu.....	154
4.10. Sıfat - Fiil Grubu	156
4.11. Zarf – Fiil Grubu	158
4.12. Sayı Grubu	158
4.13. Ünlem Grubu	160
4.14. Bağlama Grubu	161
4.15. Kısaltma Grupları.....	162
4.15.1. Yönelme Grubu	162
4.15.2. Bulunma Grubu	162
4.15.3. Uzaklaşma Grubu	162
4.15.4. İsnat Grubu	163
4.15.5. Yükleme (Belirtme) Grubu	163
4.15.6. Vasıta Grubu	163

4.15.7. İlgı Grubu	163
4.15.8. Eşitlik Grubu	163
4.15.9. Kısaltma (İsim) Gruplarının Tersı Görünüşünde Olan Kelime Grupları	163
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	164
KAYNAKÇA	167
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORİJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
ITKYC	Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti
s.	sayfa
ss.	Sayfa araları
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

ÖNSÖZ

Hoyrat kelimesi, köken olarak herhangi bir kök fiile dayandırılmasa da bir kanı olarak Kerkük'ün 'Koya' denilen bir semt ismine dayandırılır. Türk edebiyatındaki 'mani' çeşidine denk gelebilen bu yazım türü, kendine has özellikleriyle özellikle hem Azerbaycan edebiyatında hem de diğer Türk Cumhuriyetleri edebiyatında yer almaktadır.

Kerkük Türkmenleri arasında yaygın olan hoyrat, genellikle il satırı kesik diğer satırları da özellikle eşsesli kafiyelerden oluşturularak tamamlanmaya çalışılır. Yazın hayatımızda yerini alan bu türün ilk başlangıcı hiç şüphesiz yine halk arasında sözlü olarak başladığını bilmekteyiz. Nitekim bu tür, halihazırda da halk arasında zayıf da olsa sözlü bir gelenek olarak hayatiyetini devam ettirmektedir.

Irak Türkmenleri arasında Horyat, Koryat, Koyrat şeklinde değişik kavramlarla karşılanan hoyrat, Nesimî, Babür, Kaşgarlı'nın bazı saguları ve Ahmet Yesevî'nin hikmetlerine benzetildiği için köken olarak eski Orta Asya Türk edebiyatına bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Bununla beraber eldeki veriler, hoyratların eski Türkler arasında hayvanlarını otlatırken çobanlar tarafından söylendiğini, zaman içinde meydana gelen göçlerle bu edebi türün Anadolu ve yakın Asya'ya geldiğini zikretmektedirler.

Kökeniyle alakalı farklı yaklaşımlar olsa da hoyratlar, söz dizimi açısından bu günkü Türk dil ve edebiyatıyla benzerlikler taşımaktadır. Kerkük hoyratlarını örneklem olarak ele aldığımız bu çalışma, bu anlamda bu türün önemini göstermektedir. Her ne kadar her başlığa uygun örnek bulunmamış olsa da, genel manada hoyratların söz dizimi ile modern dilbilgisi arasındaki örtüşen tarafları ortaya koymada değişik örnekler ortaya koymaya çalıştık.

Bu vesileyle tezimin hazırlanması ve yönetilmesi noktasında varlığını hep hissettiğim değerli hocam sayın Doç. Dr. Veysi SEVİNÇLİ Bey'e, tezde emeğini unutamadığım yine bölümün diğer hocalarına, tezin yazım ve kaynakları konusunda bana teknik destek veren arkadaşlarıma, tezimi gözden geçiren Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ERATALAY'a ve aileme teşekkürü borç bilirim.

SAAD DALIAN ANWER AL OBAIDI

GİRİŞ

Irak Türkmen Edebiyatı'nda Hoyratlar, bilinen halk edebiyatı türüdür. Bu anlamda Hoyratlar, Irak Türkmenleri arasında günlük hayatlarının bir parçası olarak hayatiyetini devam ettirmektedir. Bununla beraber Hoyratlar, Irak Türkmenlerine has bir şekilde aynı zamanda yerelde halkın acılarını sevinçlerini, sevgilerini hüznlerini dile getirdikleri maniler olarak da ele alınabilmektedir. Biz bu çalışmada, Kerkük hoyratlarını, cümle türleri ve unsurlarını kapsayacak şekilde Türkçe'nin söz dizimi bakımından ele almaya gayret ettik.

Genel manada dört bölüm şeklinde ele aldığımız çalışmayı, ilk bölümden itibaren bir sıralama şeklinde ele alınmaya gayret ettik. Bu anlamda ilk bölümde Kerkük Hoyratları hakkında genel bilgiler vererek açıklamaya çalıştık. Bu çerçevede hoyratların tanımı, çeşitleri ve genel özellikleri hakkında bilgiler verdik.

İkinci bölümde, cümlenin öğeleri hakkında bilgiler vererek aslında bir noktada tezin üzerine bina edileceği ana temel hakkında bilgiler vererek tanımlamalar yaptık.

Bu bölümde cümlenin öğeleri tek tek ele alınırken bu öğeler tanımlanarak konu başlıkları ile ilgili örnekleri de vermeyi ihmal etmedik. Bu bölümde seçtiğimiz örneklerde hoyratları çok az kullandık. Burada daha çok Modern Türk klasiklerindeki cümleleri örnek olarak vermeyi uygun bulduk. Üçüncü bölümde söz diziminin diğer önemli unsuru olan cümle türleri üzerinde durduk. Bu meyanda sırasıyla yüklemlerine göre cümleler, anlamlarına göre cümleler, yüklem yerine göre cümleler ve yapılarına göre cümleler şeklinde bir sıra takip ederek bunlar hakkında bilgiler vererek konuyla alakalı örneklerle pekiştirdik.

Tezimizin Teori kısmının diğer bir bileşenini oluşturan dördüncü bölümde de söz diziminin diğer önemli unsuru olan belirtme grupları üzerinde durduk. Bu bölümde de isim tamlaması, iyelik grubu, sıfat tamlaması, birleşik isim grubu, tekrar grubu, aitlik grubu, edat grubu, unvan grubu, birleşik fiil grubu, isim – fiil grubu, sıfat – fiil grubu, zarf – fiil grubu, sayı grubu, ünlem grubu, bağlama grubu ile kısaltma grupları üzerinde durarak örnekler vermeye çalıştık.

Daha sonra Kerkük Hoyratları'nda söz dizimi üzerinde durarak hoyratların analizinin yapmaya gayret ettik. Burada da beşinci bölümde hoyratlarda cümlelerin ögeleri yönüyle söz diziminin nasıllığı konusunda analizler yaptık. Hoyratların cümle türleri yönüyle söz dizimi analizinin ele alırken burada da kısa tanımlamalardan sonra Kerkük Hoyratlarından örneklerle destekleyerek Kerkük hoyratlarında söz dizimin kullanım şeklini vermeye çalıştık. Ayrıca hoyratlarda belirtme grupları üzerinde durulurken burada söz dizimi analizlerine yer verilerek örnekler içinde gösterildi. Çalışmamızın son bölümü olan bu bölümde genel analizler yapıldıktan sonra, çalışmamızı kısa öz bir sonuçla nihayetlendirdik.

I. BÖLÜM

1.KERKÜK HOYRATLARI

1.1. Kerkük Hoyratları

1.1.1. Genel Bilgiler ve Tanım

Hoyratlar, sözlü halk edebiyatının bir türü olarak Irak Türkmenlerinin de edebiyatlarının temelini oluşturmaktadır. Telafer, Kerkük ve Mendeli'ye kadar Türkmeneli'nin topraklarında insanlar hoyratlarla yaşamaktadır. Terim olarak hoyrat kelimesi üzerinde araştırma yapıldığında farklı kaynaklara göre çeşitlilik göstermektedir. Hoyrat terimi için, bu kaynaklardan Kubbealtı Lugatı'nda önce horyat sonrası Yunanca *khoriates* ve geçişme yoluyla da hoyrata dönüşmüştür. Hoyrat tanımı bu kaynakta şöyle geçmektedir:

“Halk edebiyâtı nazım şekillerinden biri olan mâninin özellikle Kerkük Türkleri arasındaki adı”. (Kubbealtı Lugat,2021:26)

Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisine bakıldığında Hoyratın tanımına şu şekilde yer verilmektedir:

“Hoyrat, hem Türk halk edebiyatında bir nazım şeklinin hem de Türk halk müziğinde bir türün adıdır. Türkler'in yaşadığı çeşitli bölgelerde görülen ve genellikle dört mısradan oluşan bu nazım biçimi daha çok Irak Türkleri (Türkmenler) arasında yaygındır”. (TDV,1998:259).

Türk Dil Kurumu (TDK) ise hoyratın tanımı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Güneydoğu Anadolu'da ve Irak'taki Türkler arasında tek başına söylenen bir tür ezgili deyiş”. (TDK, 2021:74)

Atâullah Terzibaşı ise hoyrat tanımını şu şekilde yapmıştır:

“Özel bir üslûpla yazılmış olan bu dörtlükler, hakîkatte derin anlamlar taşıyan ufacak sözlerin sanatkârane işlenmesinden doğan ve halkın içli duygusuna tercüman olan bir çeşit ifade tarzıdır.” (Terzibaşı, 1975:37)

Mehmet Özbek’e göre ise hoyrat şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Hoyrat, halkın duygu ve düşüncelerini özlü bir şekilde dile getiren, en duygusuz kişileri duygulandıran, en uyuşmuş gönülleri heyecanla dolduran bir halk şiiri türüdür” (Özbek, 1977:281)

Südad Erbil hoyrat tanımını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Hoyratlar sadece kalemle yazılan veyahut da zihin yormasıyla meydana gelen şeyler değildir. Horyatlar, kanlarımızdan damlacıklardır, içlerimizin derinliklerinden gelen haykırışlar ve nidalar” (Erbil 1959:3).

Yapılan tüm bu tanımlamalara bakıldığında, hoyratların Irak Türkmenleri arasında mani benzeri ezgili deyişe sahip bir nazım olarak önemli yer tutar. Hoyratlar bu topluma ait kültürel motifleri, duygu ve düşünceleri özlü, etkili şekilde aktaran halk edebiyatının bir unsurudur. Bu tanıma uygun olarak Kerküklü Abdülhakim Mustafa (Rejioğlu) hoyratı şöyle dile getirmiştir: *“Kerkük’ün sesi bu. Bu ses ruhlarımızın amentüsü. Bu ses dertlerimizin dermanı, bu ses yüreklerimizin şifasıdır” (Rejioğlu, 1967:28).*

Hoyratları ile tanınan Irak Türkmen şairlerine örnek olarak aşağıdaki isimler sayılabilmektedir (Saatçi ve Ali, 2019:614):

- Nazım Refik Koçak
- Hicri Dede
- Osman Mazlum
- Mustafa Gökkaya
- İzzettin Abdi Bayatlı
- Ekrem Tuzlu
- Nasih Bezirgân
- Mehmet İzzet Hattat

Ayrıca, şair olmamasına rağmen, düzyazı (nesir)da eser verip, hoyratları ile tanınan yazarlara örnek olarak şu isimler verilebilir: (Saatçi ve Ali, 2019:614)

- Debbag Samet Bayraktar
- Ali Marufoğlu
- Cumhur Kerküklü
- Taha Sakı Hamzalı
- Hacı Abidin Erol

1.1.2. Edebi Özellikleri

Bazı yaklaşımcılara göre hoyrat kesik manidir (Saatçi ve Ali, 2019:613). Hoyratların temel özelliği redif ve kafiye yapılarında olup, dörtlük olarak yazılır. Bu bağlamda, bir hoyratı değerlendirecek olursak kafiye yapısı “aaba” şeklinde olduğu anlaşılar. Bazı edebiyatçılara göre hoyratlar dört mısradan fazla olabilir ki bu fazla dizelere “kanat” adı verilir. Bu durumda kafiye diziliş şekli “aabbba” biçiminde olur. (Tuzlu, 2014:223-224).

Hoyratlar, hem halk edebiyatı ile hem de atasözü ve deyimlerle ilişkilidir. Hoyratların ilişkili olduğu başka türler ise şunlardır:(Saatçi ve Ali, 2019: 619 - 623)

- Okşama
- Atasözü – Deyim
- Halk Hikayesi
- Bilmece
- Ağıt
- Türkü
- Ninni

Hoyratların Irak ve çevresinde günlük dilde kullanılması sayesinde dil canlı kalarak, diğer dillerin etkisinden korunmuştur. Bu şekilde hoyratlar Türk dil ve kültür mirasına katkıda bulunmuştur. (Terzibaşı, 1975:14; Bayatlı, 2012:12).

Hoyratların daha iyi kavranması için tür ve içeriklerine değinmek yerinde olacaktır. Bunlar:

1.1.3. Hoyrat Çeşitleri

Hoyratların sınıflandırılması genel olarak şekil yapısı baz alınarak yapılsa da içerikolarak da sınıflandırılmaktadır. (Tuzlu, 2014:224).

Aşağıdaki hoyratlar şekil yapısına göre şöyle sıralanmaktadır:

Kafiyeli hoyratlar, cinaslı hoyratlar, kelime tekrarı ile kurulan hoyratlar, redifli ve kafiyeli hoyratlar, dörtten fazla mısradan oluşan hoyratlar ve kanatlı hoyratlardır.

1.1.3.1. Cinaslı Hoyratlar

Cinas, şekil olarak benzer veya aynı şekilde olup anlam olarak farklılık içeren sözcüklerin kullanılması sanatıdır. Saraç'ın tanımına göre cinas, “*iki ya da daha fazla şeyin birbirine benzemesi*” olarak tanımlanmakta ve edebi olarak ise “*manzum veya mesrur metinde anlamları farklı sözcükler arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliği*” olarak ifade edilmektedir (Saraç, 2013:61).

Cinasın terim anlamına bakarsak sözlükte “*çok anlamlı bir kelimeye, her defasında bir başka anlam yükleyerek birbirine yakın birkaç yerde kullanma*” şeklinde ifade edilmektedir (TDK, 2021). Kubbealtı Lûgat'ındaki anlamında cinas “*anlamları ayrı, yazılış veya söylenişleri birbirinin aynı yahut benzeri olan iki kelimenin bir ibârede (mısrâ veya beyitte) kullanılması yoluyla yapılan söz sanatı*” olarak izah edilmektedir. (Kubbealtı Lûgat, 2021).

Terzibaşı cinasla ilgili şöyle demektedir: “*Hoyratlarda bütün inceliğiyle işlendiğini gördüğümüz cinas, halk ağzında hep ‘şinas’ diye geçmektedir. Cinaz anlam manaca ayrı iki sözcüğün telaffuzunda birbirine uyması şeklinde verilen edebi bir terimdir*” (Terzibaşı,1975:66).

Cinaslı hoyratlarında en belirgin özelliği, birinci ve dördüncü mısraların cinaslı olup hoyrattaki cinasın tam cinas olmasıdır.

Tam cinas olarak tabir edilen cinâs-ı tam şu şekilde tarif edilmektedir: “*(Arap harfleriyle yazılan metinlerde) harflerinin türü, sıralanışı, sayısı, hareketleri ve sâkin oluşları bakımından birbirinin aynı olan iki kelime ile yapılan cinas*” (Kubbealtı Lûgat, 2021).

Akkoyunlu, hoyrat sanatının en güzel örneklerinin tam cinaslı hoyratlar (Akkoyunlu, 1986:74) olduğunu belirtir. Türkmeneli ve Kerkük'te cinas kullanımı yaygın ve etkilidir.

Cinaslı hoyratlara örnek olarak şunlar verilebilir:

“Yara yeri

Sızıldar yara yeri

Kervan köç etti getti

Yalvarram yâra yeri

Ne senden gam tükendi

Ne menden yara yeri”(İskender Hoyratı, İTKYC:1961:28)

Yukarıdaki hoyrata baktığımızda, “yara yeri” ifadesinin cinas olarak kullanıldığı görülmektedir. İlkinde, vücuttaki yara yerinden bahsederken, ikincisinde ise yârine yalvarır.

Baba bugün,

Oku yâra

Aç kitap oku yâra

Sinemde yer kalmadı

Meğer ok oku yara (Muhaliif Hoyrat, ITKYC: 1961:29)

Bu hoyrattaki cinas “oku yara”dır. İlkinde, yâre okumak, ikincisinde ise okun silah olarak diğer oku yarması anlamını verir.

“Bağa duvar

Çekmişler bağa duvar

Gözüm bağ kirpik bağvan

Kaşların bağa duvar “(Sevimli, 1950:9)

Burdaki cinas “bağa duvar” ifadesidir.

1.1.3.2. Kafiyei Hoyrat

Hoyratta kafiye, “Manzum yazılarda mısra sonlarındaki –aynen tekrar edilen kelime ve eklerle olmamak şartıyla– ses benzerliği, mısra sonlarında tekrarlanan, anlamları ayrı, sesleri birbirine benzer kelimelerden her biri, uyak” olarak tanımlanmaktadır (Kubbealtı Lugat, 2021).

Kafiye, hoyratın temel özelliği olup, ilk dizedeki sözcük, dördüncü dizede harf değişikliğine uğrayarak oluşmaktadır. (Tuzlu, 2014:225). Örnek olarak aşağıdaki hoyrat verilebilir:

“Ateş düştü kelleme

Özü yanar yelleme

Yaram dost yarasıdır

Naşi tabip elleme.” (Sevimli, 1950:7).

Yukarıdaki hoyratta, ‘kelleme’, ‘yelleme’ ve ‘elleme’ arasında kafiye olduğu görülmektedir.

“Başımda sarı sancak,

Sen miskin ben utancak,

*Hiçbir vefa görmedim,
Oduna yandım **ancak.***” (Sevimli, 1950:10).

Yukarıdaki hoyratta da kafiye göze çarpmaktadır.

*“Bir damara
Nişter çal bir damara
Zülfün beni çalıptır
Çaldırma birde **mar’a**”*(Sevimli, 1950:15)

Burada ise birinci ve dördüncü dizede kafiye görülmektedir.

1.1.3.3. Redifli ve Kafiyeli Hoyratlar

Hem redifin hem de kafiyenin birlikte görüldüğü hoyratlardır. Redif, “*kafiyeden sonra her mısranın sonunda tekrar edilen ek, kelime ve kelimeler*” olarak tanımlanmaktadır. Kafiyetli hoyratlar için geçerli olan özellikler bu hoyratlar için de geçerlidir. (Tuzlu, 2014:225). Bu tür hoyratlarda kafiye ve redifin birlikte bulunmasının amacı, anlamı vurgulayarak, kafiyeleleri rediflerle güçlendirmektir. Bu hoyratlarda ilk mısradaki kafiyeleli sözcük köküne ek getirilerek redif meydana getirmektedir.

Redifli ve kafiyeleli hoyratlara aşağıdaki örnekler verilebilir:

*“Aşına felek
Diden yaşına felek
Akıbet kuş kondurdun
Kabrim başına felek”* (Sevimli, 1950:6)

*“Ağlar ağladı meni
Çapraz dağladı meni
Demir zincir kâr ertmez
Zülfüv bağladı meni”* (ITKYC: 1961:3).

1.1.3.4. Kelime Tekrarlı Hoyratlar

Bu hoyratlara bakıldığında ilk mısradaki sözcüklerin anlamı değişmeyerek tekrar edilir. (Tuzlu, 2014:225). Bazı edebiyatçılara göre ise, bu hoyratlarda kelime grupları tekrarlanır. (Akkoyunlu, 1986:116).

*“Çırağda yağ **tükendi**
Ne yaman vakt **tükendi**
Ne sennen bu güzellik
Ne mennen ah **tükendi**.”*(ITKYC: 1961:11)

Bu örnekte ‘tükendi’ kelimesinin hem yazımı hem anlamı aynı kalmakta, kelime tekrar etmektedir.

*“Nere **gidem**
Nerem var **nere gidem**
Bu derdi hudam vermiş
Dermançın **nere gidem**”* (Sevimli, 1950:45)

Burada ise, ‘nere gidem’ sorusu aynı şekilde tekrar etmiştir.

1.1.3.5. Kanatlı Hoyratlar

“Anonim hoyrat” olarak adlandırılan bu hoyratlara, daha çok yakın zamanda yazılan modern dönem hoyratları denilebilir. Tuzlu’ya göre, kanatlı hoyrat tanımı şöyledir:

“Kanatlılar, nadir bulunan horyat türlerindendir. Bu tür hoyratların yazımı zordur. Çünkü horyatın ilk iki mısrasından sonra, anlam açısından bu mısraları açıklayıcı, aynı kafiye de iki ya da üç mısranın eklenmesi gerekmektedir. Yazımı zor olan bu çeşit horyatlardan az sayıda örnek bulunması nedeniyle, kanatlı hoyratlar fazla bilinmemekte, bu nedenle halk arasında da bilinen diğer horyat türlerine göre daha az rağbet görmektedir. Bu horyat çeşidiyle ilgilenip bunları besteleyenler olursa, horyatlar arasında yeni bir türün oluşturulması da mümkün görülmektedir.” (Tuzlu, 2014:226).

Kanatlı hoyratlara örnek verilirse;

*“Aman güzel oğlan
Yandım güzel oğlan
Annem seni görmesin
Çabuk saklan oğlan
Babam seni görmesin
Çabuk saklan oğlan.” (ITKYC: 1961:7)*

Bu örneği incelersek, uyağın ‘aababa’ şeklinde olduğunu ve bu hoyratın altı dizeden oluştuğu görülmektedir.

1.1.3.6. Dörtten Fazla Mısradan Oluşan Hoyratlar

Bu hoyratlarda mısra sayısı dörtten fazla olup, ‘artık veya yedekli mani’ olarak adlandırılmaktadır. (Çelik, 2005:36) Bu hoyratlarda kafiyeli, serbest ve cinaslı mısralar birlikte olup, kanatlı hoyratlara benzemektedir. (Akkoyunlu, 1986:122).

Dörtten fazla mısradan oluşan hoyratlara örnek olarak;

*Baba bugün,
Dağlar yeşile boyandı
Kim yattı kim oynadı
Kalbime ataş düştü
İçinde yar da yandı.

Dağlar başı dolu kar
Benzim sarı hulkum dar
Ger gelen benzim sorar
Bilmez kalbimde ne var.*

*Yar dağıdır
Sinemde yar dağıdır
Başımda gam yuvası
Dağıtsa yar dağıdır
Kurbanam o zülfüye
Gün vurur yel dağıdır (Muhaliif Hoyrat, ITKYC: 1961:30)*

*Zalım zalım,
Çimeni,
Su gögerdip çimeni
Çöllerde bir lala idim
Kuparttı yolcu meni
Deryahta balığ idim
Çekti kullapçı meni
Havada bir kuş idim
Endirdi torçı meni
Dağlarda ceyran idim
Vurdu kör avçı meni
Büktü küreye koydu
Gaddar demirci meni
Ağ gümüşe dönderdi
Zalım altunçı meni
Gelmişem yar yanından
Çi yarı gör çi meni (Muçula Hoyratı: Çimeni, ITKYC: 1961:30).*

1.1.4. Hoyratların İçeriklerine Göre Değerlendirilmesi

Hoyratlar her konuda dillendirildikleri gibi bazım konularda daha baskın oldukları görülmektedir. Hoyratların içeriklerine göre sıralanması şu şekildedir:

- Milli hoyratlar
- Tasavvufi hoyratlar
- Öğretici hoyratlar
- Aşk ve sevgi hoyratları
- Yiğitlik ve mertlik hoyratları
- Kader ve talih hoyratları
- Dert, elem ve keder hoyratları
- Hasret ve özlem hoyratları

- Dilek, istek ve temenni hoyratları
- Dua ve beddua hoyratları
- Dostluk, arkadaşlık ve vefa hoyratları

1.1.4.1. Milli Hoyratlar

Milli hoyratlarda göze çarpan en belirgin unsur; bu hoyratlarda Irak Türkmenlerinin vatan ve millet sevgisine, milli birlik ve beraberlik hislerine, milli şuuruna yer verilmektedir. Bu şekilde Türkmenlerin milliyetçi hisleri canlı kalmaktadır.

Milli hoyratlara örnek olarak şu hoyratlar verilebilir:

“Buğaz’a

Kahrım geldi buğazâ

Muskof gözüün oyarım

Yan bakarsan buğaz’a.

Buğaz’dan

Sular geçer Buğaz’dan

Buğaz’da Mehmetçik var

Ayi geçmez Buğaz’dan.

Buğazlar

Göge çıkar buğazlar

Arz çıksa mihverinden

Türkten çıkmaz buğaz’lar” (Sevimli, 1950:12)

Türkmen kültürünün önde gelen isimlerinden, Abdurrahman Kızılay ve Mehmet Özbek; Türkmeneli’nde milli hislerin ve kimliğin korunmasında önemli sanatçılardır. Milli hoyratlar arasında en bilinenleri şunlardır:

“Yıktılar kalamızı

Sürdüler balamızı

*Daha can boğazdayken
Çektiler **salamızı***

*Ah Kerkük yüz **ak Kerkük***

*Her zaman yüz **ak Kerkük***

Ölseydim düşmeseydim

*Men sennen uzak **Kerkük***

*Elinde **yâd elinde***

*Öt bülbül **yâd elinde***

Bir diyar mezar olsun

*Kalmasın **yâd elinde***

*Can Kerkük **canan Kerkük***

*Her söze **kanan Kerkük***

Kalıpdı yardan uzak

*Mum kimin **yanan Kerkük***

Saatçi ve Ali'nin 2019 yılında yaptıkları çalışmada Milli hoyratlara verdiği örnekler şunlardır:

“Dilim dilim

*Kes meni **dilim dilim***

Başıma çok dert geldi

*Getiren **dilim dilim***

*Kerküklüyem siz **bilin***

*Keserem **düşman dilin***

Neft döküp yandırsalar
*Ter etmem Türkmen **dilin***

Mendilimnen
*Kan sildim **mendilimnen***
Parça parça olursam
*Vazgeçmem ben **dilimden***
Türkoğlu Türkmen menem
*Asılsam ben **dilimnen***

Mendilimnen
*Sil teriv **mendilimnen***
Koyulsam top önüne
*Vazgeçmem **men dilimnen.***

Milli hoyratlar, hem vatan sevgisi hem mili ve dil bilinci hem de Türkiye sevdasını yansıtır. Örneğin;

“Bindi yara
*Birdi dert **bindi yara***
Türkiye, bir daşvı
*Değişmem **bin diyara***

İstanbul kar içinde
Etrafı nar içinde
Şad ossun İstanbul’um
Türkmanar var içinde

Kerkük indi

*Ne hoştı **Kerkük indi***

Sağ gözüm İstanbul'a

*Sol gözüm **Kerkük'indi.**”(Saatçi ve Ali, 2019:616 – 617).*

Bu hoyratlarda Türkiye ve Türkmeneli'nin aslında bir vatan olduğu ve birbirinden ayrı düşünilemeyeceğini yansıtır.

1.1.4.2.Tasavvufi Hoyratlar

Irak Türkmen toplumuna baktığımızda, Türk kimliği kadar İslamiyetle Müslüman kimliği de etkindir. Mübarek gün ve dini etkinliklerde de okunan hoyratlar özellikle bu zamanlarda peygamber sevgisi, Allah sevgisi gibi tasavvufi ve dini konuları içermektedir. Saatçi ve Ali'nin (2019:617 - 618) tasavvufi hoyratlara verdikleri örneğe bakarsak;

Allah allah ücesen

Kimse bilmez necesen

Seni gögde arallar

Mü'minner gevlindesen

*Allah demeg 'ar **olmaz***

*Hek 'aşkı inkars **olmaz***

Seversev sev Allah'ı

*Allah kimin yar **olmaz***

Bir denedi

*Bir sümbil **birdenedi***

Tumdım derya dibine

*Taptığım **bir denedi***

Cem 'etin hepsi bissin

*Taptığım **bi denedi***

Kazan bir kulpı sekkiz

*Kapagı **bi denedi***

Peygemberler içinde

*Mehammed **bi denedi.***

1.1.4.3. Öğretici Hoyratlar

Öğretici hoyratlarda anlamının, okumanın, öğretmenin ve öğrenmenin önemine yer verilmektedir. Genel olarak, öğretici yapıtları kıssa ve doğa unsurlarından benzetmeler yaparak ders verilir.

“O yar gözin,

Kim görüp o yar gözin

Aslan gücinnen düşse

Karıncalar oyar gözün”

Yukarıdaki örnekte, karınca ve aslan üzerinden bir hayat dersi verilmektedir. Aşağıda ise “düşenin dostu olmaz” atasözüne değinilmiştir.

*“**Düşte gör***

*Hayalda gör **düşte gör***

Düşenin dostı olmaz

*İnanmasav **düş de gör.**” (Saatçi ve Ali, 2019:618).*

1.1.4.4. Aşk ve Sevgi Hoyratları

Aşk ve sevgi hoyratlarında işlenen konu, kişinin sevdiğine duyduğu aşk işlenmektedir.

Suyu çaldım çayıra
Aşkım septim çayıra
Sevgilimden ayrılmam
Meğer Allah ayıra.

Gözümde yaşbırakma
Üstünde kaş bırakma
Terezim egilipti
Sen de bir taş bırakma
Gömlek biçtim darmene
Kimse olmaz yâr mene
Gönlümü sene verdim
Sen de gönül ver mene

Soy karanı bağlama
Derdüv menden saklama
Meni felek dağlayıp
Sen de meni dağlama

*Bahar biter yaz **düşer***

*Ay çıkar ayaz **düşer***

Gam yeme güzel yârim

*Zülfüve beyaz **düşer**. (ITKYC: 1961:25)*

Başka bir örnek ise aşağıdaki hoyrattır.

Kâr etmez hım

Sen gülizare

Önülmez işler güzelim

Dilde bu yara

Olsam da geçmem

*Bin pare **pare***

Sevmiş bulundum güzelim

*Gayri ne **çare***

Avare gönlüm

Menendi bülbül

İnler senin için güzelim

*Ruzi şeb ey **gül***

Nettinse naçar

Ettim tahammül

Sevmiş bulundum güzelim

*Gayri ne **çare***

Koy aksın yaşıım

*Vallahi **silmem***

Mecnun oldum güzelim

Terk edebilmem

Kessen de başım

Senden ayrılmam

Sevmiş bulundum güzelim

Gayri ne çare

Çekmez bu derdi

*Efendim her**kes***

İster kabul et

*İster başım **kes***

Gurbet ellerde

Kalmışam bikes

Sevmiş bulundum güzelim

Gayri ne çare. (ITKYC, 1961:21)

1.1.4.5.Yiğitlik ve Mertlik Hoyratları

Türkmeneli'nin yazgısına bakıldığında özellikle coğrafyasından kaynaklı çatışma ve savaşımlara meydan olmuştur. Bu durum ise hoyratlarına, vatanseverlik, yiğitlik ve sözünün eri olarak yansımıştır. Düşünceleri, kimseye muhtaç, mecbur olmama ve minnet eylememe şeklide de yorumlanabilir.

Kerkük'ün kapısını

Biz kurduk yapısını

Dünya sel olup gelse

Vermeyiz tapusunu (Muhammet Nur Doğan)

Her Türk meni

Dost bili(r) her Türkmeni

Dem günde bir el bir güç

İsterem her Türkmeni

Bu torpağm bu daşım

Uğrunda ölsin başım

Kerkük'ün katli'âmın

Unutma ey yurddaşım (İlham Bezirgân)

Düz Kerkük'e

Bir yol var düzKerkük'e

Kıyamât meşşer günü

Can vèri Duz Kerkük'e (Fevzi Ekrem Terzi)

1.1.4.6. Kader ve Talih Hoyratları

Bu hoyratlarda genellikle talihten ve kaderde yana başa gelen olumsuzluklardan bir sitem vardır. Sevip de kavuşamamak, haksızlığa uğramak gibi konular dile getirilir.

Evlerinin önü darçın
Felek koymaz gözüm açım
Seni alıp hara kaçım?
Ninne de yavrum ninne
Esmer yârim ninne
Ninne ninne (ITKYC: 1961:13)
Aşına felek
Diden yaşına felek
Akibet kuş kondurdun
Kabrim başına felek (Sevimli, 1950:6)

Al çak çarkı
*Kırılıp **al çak çarkı***
Her zaman belim büktü
*Feleğin **alçak çarkı** (Kerküklü, 2011:6)*

1.1.4.7. Dert, Elem ve Keder Hoyratları

Bu tür hoyratlar, birçok düşünceden kaynaklı hüznün, elem, dert ve kederi dile getirerek yazılan hoyratlardır. Bu duygulardan bazıları; özlem, ayrılık ve suçluluk gibi nice duygulardır.

*Hiç durmaz **ağlarnenem***
*Can ciğer **dağlar nenem***
Yaralılar diz döğer
*Gülermiş **sağlar nenem***
Bu kor ateş... İçinde

*Yanacak yıllar**nenem***

Eridi et kemiğin

*Dağ oldu yağ**larnenem***

Bir mum gibi sönüsen

*Çekmekten ahl**ar nenem.** (Hüseyin 2005:9)*

*Ay havar anam **anam***

*Gidersen gücdür**kanam***

El yanar gizli güler

*Ben sana nece **yanam***

Tutuştum köze döndüm

*Hiç sönmeyen birc**anam***

Dert keder yoldaşıyam

*Gam yükünden bir **hanam.** (Hüseyin 2005:9)*

1.1.4.8. Hasret ve Özlem Hoyratları

Bu tür hoyratlarda içinde hasret barındıran, ister vatan, millet, memleket olsun ister yar, aile, dosta olsun özlem dolu hislerei aktarır.

Yeşil gözler

*Bağvanlar **yeşil gözler***

Felek yıktığın yıktı

*Kalanın **yeşil gözler***

*Yarsız düşmüşem **haste***

*Gülüm bak deste **deste***

Yetiş ölecek bülbül

Sinemdeki kafeste

Belki meni göresen

En son nefeste

*Sensiz men bir yok **oldum***

*Ateş oldum köz**oldum***

Karalanmış manasız

*Gerekmez kitap **oldum** (Kerküklü, 2011:32)*

Varınca

*Şad ollam dost **varınca***

Bülbül'ü avcı gözler

*Gül karar'a **varınca***

Yar gelince

*Gözeldi **yar gelince***

Meni kabır'e koymayın

*Bekleyin **yar gelince***

Harab aya

*Harap gün **harab aya***

Sensiz bu gönlüm dönüp

*Bayğuşlu **harabaya** (Kerküklü, 2011:22).*

II. BÖLÜM

2. KERKÜK HOYRATLARININ SÖZ DİZİMİ (CÜMLENİN ÖĞELERİ)

“Kerkük Hoyratları geleneksel bir edebi tür olması hasebiyle, söz dizimi büyük ölçüde tek tiptir. Bundan dolayı hoyratların söz diziminin hayli benzer olduğu görülmektedir.” (Sevimli, 2006)

Cümle, *“bir fikri, bir duyguyu ve düşüncüyü, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm halinde anlatan kelime grubu”* şeklinde ifade etmektedir. (Korkmaz, 1992: 36). Türk Dil Kurumu ise cümle için ; *“Bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce”* olarak yer alır. (TDK, 2021).

Sözlükte öge terimi için, *“Bir bütünü oluşturan, bütünden ayrıştırıldığında da kendi başına anlam taşıyan parça, unsur”* şeklinde tanımlanır.(TDK, 2021). Bu bağlamda, cümlenin öğelerini; kendi başına anlam taşıyan, görev tanımı olan ve cümleyi oluşturan unsurlardır diye tanımlayabiliriz.

Cümlenin öğeleri, görevlerine göre adlandırılmaktadır. Genel kabuller doğrultusunda sıralanması değerlendirilse de bazı dilbilimcilere göre farklılık göstermektedir. Bunlar şu şekilde gösterilebilir:(Kerimoğlu, 2007)

- Fiil, fail, nesne, yer tamlayıcısı, cümle dışı unsurlar şeklindedir. (Muharrem Ergin)
- Özne, yüklem ve tümleş şeklinde üç ana gruba ayrılmaktadır. Tümleşler ise düz tümleş, ilgeç tümleş, dolaylı tümleş ve belirteç tümleşci olarak dörde ayrılmaktadır.(Tahir Nejat Gencan)
- Özne, belirteç tümleşci, dolaylı tümleş, nesne ve yüklem şeklinde beşe ayrılmaktadır.(Rasim Şimşek)
- Özne, yüklem, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf şeklindedir.(Leyla Karahan)
- Sevinçli ve Özkan, temel öğeyi yüklem, sonraki ikinci temel öğeyi ise özne olarak niteler. Bununla beraber, cümle içinde her öge, bulunduğu yere ve

aldığı göreve göre farklı tanımlanır ve belli bir kurala göre yer alır(Özkan-Sevinçli, 2011: 119, 126).

Yukarıdaki yaklaşımlarda öğeler belirli kurallar ölçeğinde sınıflandırılrsa da küçük farklar söz konusu olmaktadır. Cümlelerin öğelerinin ve söz diziminin sıralanmasında farklı üç yaklaşım vardır.(Bulak, 2015:63)

- İlk yaklaşımda, özne ve yüklem dışındaki diğer öğeler yardımcı öge olarak kabul edilir.
- İkinci yaklaşımda, yüklem cümlelerin ana ögesi iken özne ise hemen yüklemden sonraki sırayı alır. Özneyi tümleç ve nesneler takip eder.
- Üçüncü yaklaşımı savunan dilbilimcilere göre tek temel öge vardır, bu yüklemidir. Diğerleri ise zorunlu ve seçimsel öğelerdir.

2.1.Yüklem

Yüklemin tanımı, “*cümlede oluş, iş ve hareket bildiren kelime veya kelime grubu, haber, mahmul*” şeklindedir. (TDK, 2021).

Yüklem, birçok dilbilimciye göre en zorunlu ve temel ögedir. (Bulak, 2015: 65).

Yüklem genel olarak cümlelerin sonunda olup ve cümledeki anlam ve yargıyı vurgular. Ancak bazen konuşma dilinde vurgunun yeri cümlelerin başı ya da ortasında olabilmektedir.

Bazı dilbilimcilere göre yüklemin tanımı aşağıdaki gibidir:

Hatipoğlu’na göre;

“Yüklem, eylem çekimine girmiş sözcüğün tümcedeki görev adıdır. Her türlü yüklemin bir kişi kavramı vermesi, bir eylem çekimine girmesi gerekir. Yüklem ya ad soylu bir sözcükle ya da eylem soylu bir sözcükle kurulur.”
(Hatipoğlu, 1972: 34).

Dizdaroğlu’na göre yüklem, “*tümcede eylem, oluş, durum, istek bildiren dilbilgisi birliğinin görev adıdır*”. “*Yüklem cümlelerin temel direğidir*”. (Dizdaroğlu, 1976: 124).

Gencan'a göre yüklem, "Sözdizimi bakımından içinde iş, oluş, kılış, yargı anlamı bulunan her sözcüğe, eyleme eylemsiye, eylem görevli sözcüklere denir". Ayrıca, "tümcede iş, oluş, kılış, düşünce, imge, yargı anlatan sözcüktür" olarak da ifade etmektedir. (Gencan, 1979: 69).

Ergin'e göre yüklem fiil olup şöyle tanım yapmaktadır: "Fiil cümlede hareketi, oluşu, yapışı, hadiseyi, hükmü karşılayan unsurdur. Cümlelerin esaslı unsuru, ana unsuru, temel unsuru, cümlelerin direğidir." (Ergin, 1990)

Banguoğlu ise; "Yargının yüklediği kılış, oluş ve vasfı kapsayan unsur yüklem adını alır. Yüklem yargının dolayısıyla cümlelerin düğümlendiği kelimedir. Cümlelerin cinsini de onun yapılışı belli eder." (Banguoğlu, 1988).

Özkan ve Sevinçli'ye göre yüklem, cümlelerin ana unsurudur. Burada yüklem yerinden çok yüklem cümledeki işlevi üzerinde durulmuştur. Buna göre yüklem, cümlelerin ana öğelerindendir. Kesik cümlelerde bile yüklem işlevini kaybetmez ve bir önceki cümle ile tamamlanır (Özkan-Sevinçli, 2011: 119, 157).

Karahan'ın yüklem tanımı, "Cümlede yargı bildiren çekimli unsur yüklemidir. İş, oluş, hareket, durum yüklem tarafından karşılanır." olarak ifade eder. (Karahan, 1997).

Ediskun ise "Yüklem, cümleyi bir yargıyla sonuca hazırlayan ya da cümleyi sonuca bağlayan kelime öbeğidir; kelime niteliğinde bir hece ya da harftir." (Ediskun, 1999).

Eker'e göre; "Tümce içinde kip ve kişi ekleri alan, yani çekimlenmiş eylemdir. Kişileri ve kipleri belirtebilen yüklem, tek başına bir tümce oluşturabilecek yeterliktedir. Tek bir yüklem içinde yargı, zaman, kişi öğeleri bulunur." (Eker, 2005).

Örnek olarak;

"*Seniv derdivden öldüm*

*Seni gördüm **beg oldum.***" (İTKYC, 1961: 6)

- “Gözün **süzer** bana

Dudak **büzer** bana

Annesinden gizli

Mektup **yazar** bana.” (İTKYC, 1961: 8)

- “Evlerinde halı **var**

Dudağında balı **var**

Men öz yarım **tanıram**

Yanağında halı **var**.” (İTKYC, 1961: 10)

İçeydim kase seni

Batırdı yasa seni

Kalede **yüz çevirdi**

Görünce hasta seni (Hüseyin 2005: 5)

Gel okla yüreğimi

Kır bük’de bileğimi

Çiğ sözden **hoşlanamam**

Anlamaz dileğimi (Hüseyin 2005: 7)

Altun hızmav mülayim

Seni haktan **dileyim**

Yaz günü temmuzda

Sen terle men **sileyim**. (İTKYC, 1961: 5)

Kalenin dibinde
Bir **daşolaydım**
Gelene giden(e)
Yoldaş olaydım (ITKYC, 1961:
20)Aya **benzer**
Cemalin aya **benzer**
Kırpıkların ok **olmuş**
Kaşların yaya **benzer** (Sevimli, 1950: 6).

Güzele **bak** güzele
Gelmiş bizden söz ala
Benim bir esmerim **var**
Değişmem bin güzele (Sevimli, 1950: 30).

Gidisen oğur **olsun**
Göğ çimen yolun **olsun**
Nerde uykun **gelende**
Kolum yastığın **olsun** (Sevimli, 1950: 31).

Yataram uykum **gelmez**
Kimse derdim **bilmez**
Derdim onca **derindir**
İçeridir bilinmez. (Sevimli s.59).

Kaleden **endim** düze
Su **bağladım** nargize

Yedi yıl **hizmet ettim**

Bir kara kaşlı kıza.(İTKYC, 1961: 15)

Damda çırağ **yandırır**

Menin görer **söndürür**

Özü keyfi safada

Meni dertten **öldürür**.(İTKYC, 1961: 12)

Ay çıktı yıldız **oldu**

Gecemiz gündüz **oldu**

Doksan dokuz derdim **var**

Birde geldi yüz **oldu**.(İTKYC, 1961: 20)

“Kerkük hoyratlarında söz diziminde yüklem özellikle tercih edilmiş ve sabit bir yerinin olduğunu söylemek zor. Öyle ki Hoyratlarda geleneksel bağlamda, asıl husus daima anlam olagelmıştır. Bu nedenle anlamın ya da vurgulanmak istenen hissin aktarımı için yüklem yer değiştirebilmekte, bir dörtlükte değişen sayıda yüklem olabilmektedir.”

1.1. Özne

Bazı dilbilimcilerin cümlelerin her ögesinde olduğu gibi özneyle ilgili de farklı yaklaşımları vardır. Bu yaklaşımlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçliye göre, cümledeki önemine binaen özne, yüklemden sonra gelen en önemli ögedir. Özne, cümlede meydana gelen hükmün tamamlanması noktasındaki en önemli unsurdur(Özkan, Sevinçli, 2015: 126).

Hatipoğlu şöyle tanımlar: “Çekimli eylemin veya bazı eylemsilerin meydana gelmesini sağlayan kişidir. İnsan, bitki, hayvan veya şey.” (Hatipoğlu, 1972).

Dizdaroğlu ise; “Yüklem bildirdiği iş, oluş, hareketin yapıcısı olan, ya da bir durumu gösteren tümce ögesine özne denir”. (Dizdaroğlu, 1976).

Gencan'ın tanımı: “*Tümceler her birinde bir oluş, bir kılış, bir yargı anlamı var. Bu oluş, kılış ve yargı anlamı veren sözcük yüklemidir. Yüklemin anlamına göre olan veya kılan sözcükde, söz öbeği de öznedir.*” (Gencan, 1979)

Banguoğlu şöyle ifade eder: “*Özne bir kimse ya da bir kavramdır. Kimse cümlede kılanı ve olanı temsil eder. Kimse bir kişi veya şey olabileceği gibi yalın bir kavram da olur. Kimse ister ayrı bir kelime ile ifade edilsin, ister yüklem içindeki kişi eki ile belirtilsin cümlelerin ikinci üyesi sayılır.*” (Banguoğlu, 1988).

Ergin'e özne için; “*fiile en yakın, fiilden ayrılmaz bir cümle ögesidir*” der ve özneyi fail olarak nitelendirip; “*fail, fiili yapan veya olan unsurdur.*” şeklinde ifade eder. (Ergin, 1990).

Koç'a göre tanımı: “*Bir tümcede çekimli eylemin ya da eylemin bildirdiği işi, oluşu, yargıyı üzerine alan varlığa özne denir*”. (Koç, 1996)

Karahan ise; “*Cümlede yapılanı veya olanı karşılayan unsur, öznedir. Özne, yüklem gösterdiği işi, hareketi, oluşu, durumu üzerine alır.*” tanımlar.(Karahan, 1997).

Edizkun tanımında şöyle der: “*Özne cümlede eylemi oluşturan ya da bir şey olan kelimedir, kelime öbeğidir, kelime niteliğinde morfepler ya da fonemlerdir.*” (Edizkun, 1999).

Hatipoğlu'na göre on bir çeşit özne bulunmaktadır. Bunlar şunlardır: (Hatipoğlu, 1972)

- Gerçek özne
- Pekiştirmeli özne
- Sözde özne
- Bağlaçlı özne
- Örtülü özne
- Belirsiz özne
- Ortak özne
- Bildirme koşacıyla (bildirme eki) özne

- Açıklayıcı özne
- Seslenmeli özne
- Kayan özne

Diğer dilbilimcilerin özne çeşitleri üzerinde sınırlama konusunda mutabık kaldığı özne türleri aşağıdaki gibidir:

- Gerçek Özne
- Açıklamalı Özne
- Pekiştirmeli Özne
- Gizli Özne
- Sözde Özne

Özne türlerine dair Ertürksoy (2005) *“Türkiye Türkçesi’nde Cümlede Özne”* çalışmasında özneyi aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır:

- Gerçekte kimse,
- Gerçek özne,
- Gramerce özne,
- Sözde özne,
- Mantıkça özne,
- Güçte kimse,
- Mantıkça kimse,
- Görünmez özne,
- Görünür özne,
- Örtülü özne,
- Dolaylı özne,
- Belirsiz özne,

- Gizli özne,
- Açık özne,
- Ortak özne,
- Açıklamalı özne,
- Açıklayıcıdan özne,
- Yinelenmiş özne,
- Pekiştirilmiş özne,
- Pekiştirmeli özne,
- Kalıplaşmış özne,
- Bağlaçlı özne,
- Seslenmeli özne,
- Kayan özne,
- Ettiren kimse,
- Bildirme koşacıyla özne,
- Dönük kimse,
- Karşılıklı kimse,
- Ortaklaşa kimse,
- Olduran kimse,
- Yapıcı özne,
- Etkileyici özne,
- Etkisiz özne,
- Etkilenen özne,
- Anlatımsal özne.
- İmeceli özne,
- Zorlayıcı özne,

- Yaptırıcı özne,
- Aracılı özne,
- Baskıcı özne,
- Olucu özne,

Bulak’a göre; “özneyi cümlelerin temel/asıl/zorunlu ögesi sayanlar tarafından kullanılan gramerce özne, sözde özne, mantıkça özne, güçte kimse, görünmez özne, görünür özne, anlatımsal özne, belirsiz özne gibi özne türlerinin dayanağı yoktur” ve “öznesi gösterilmeyen cümlelerin tamamı gizli özne olarak değerlendirilmelidir.” (Bulak, 2013).

2.2.1. Gerçek Özne

Gerçek öznenin tanımı konusunda dilbilimciler hemfikirdir.

“Yüklemi isim soylu veya etken çatılı fiil olan cümlelerdeki özne” şeklinde ifade etmektedirler. (Hatipoğlu, 1972; Dizdaroğlu, 1976; Ediskun, 1999; Karahan, 1997)

Hatipoğlu, gerçek özneyi doğrudan “özne” olarak tanımlamaktadır (Hatipoğlu, 1972).

“Hanım hanım ne güzel hanımsan

Oğlan diyer bala ceyranımsan.”(İTKYC,1961: 19)

“Ay çıktı yıldızdan

Koyun geldi kuzuydan

Gör ne belaya çattım

Bu zalımın kızıydan.”(İTKYC,1961: 20)

“Ay battı burcu kaldı

Gözüm ardınca kaldı

Genç ömrüm, polat kalbim(Bir sonraki mısranın öznesi)

İnceldi kılca kaldı.” (Sevimli s.4).

Bülbüller seslenirdi

Güller heveslenirdi

Dilenci bir olsaydı

Şekerden beslenirdi. (Ercan, s.15)

Aynı şekilde yukarıdaki dörtlükte de son dizenin öznesinin üçüncü dizede olduğu görülmektedir.

Ne malı sen

Sayısan ne malı **sen**

Ruhsuz cesetten başka

Yar gelsen ne malısan? (Kerküklü, s.9)

Bu dörtlükte ilk dize cinastır. Özne yalnızca ikinci dizede gerçek öznedir.

Ay çıktı bedir oldu

Yar bizden gider oldu

Gün gibi şule verdi

Aklım derbeder oldu. (Sevimli, 1950: 6).

Ay çıktı yıldızdan

Koyun geldi kuzuydan

Gör ne belaya çattım

Bu zalımın kızıydan. .(İTKYC, 1961: 20)

Yerişiv kaza benzer

Boyu rakkaza benzer

Bir gün seni görmesem

Bir kış bir yaza benzer. .(İTKYC, 1961: 5)

Ay çıktı ayaz oldu

Su endi dayaz oldu

Gençliğim hiçegetti

Zülflerim beyaz oldu. .(İTKYC, 1961: 20)

Ağlar ağladı meni

Çapraz dağladı meni

Demir zincir kar etmez

Zülûf bağladı beni. .(İTKYC, 1961: 4)

Altun sahanda kaymağ

Yilini barmağ barmağ

Şekerden *tatlı* olur

Türkmenden kız almağ. .(İTKYC, 1961: 6)

Bağdadı

Ben severim Bağdadı

Bülbül serinden geçmez

Gül sevdası bağ dadı.(Sevimli, 1950: 9)

2.2.2. Gizli Özne

Gizli öznenin tanımına dair farklı yaklaşımlar vardır. Gizli özne, cümle içinde açık şekilde yer almayan, yüklem yönünden anlaşılan öznedir. Örnek olarak; “Cümle içerisinde bir kelime olarak yer almayan ancak yüklemi oluşturan çekimli fiillerdeki kişi ekleri ile anlaşılan özne” şeklinde tanımlamaktadır.(Karahan, 1997).

Bazı dilbilimcilere göre, “gizli özne Türkçe’de sıklıkla görülen bir durumdur zira Türkçe’de fail aslen fiildeki kişi eki ile belirtilir”. (Turan, 1999).

Gizli özne genellikle şahıs zamiri ile ifade edilip ancak bu zamir cümle içerisinde gösterilmemektedir.

“Kalenin dibinde

Bir daş olaydım (ben)

Gelene giden

Yoldaş olaydım (ben)” (İTKYC,1961: 21)

“Koy aksın yaşım

Vallahi silmem(ben)

Mecunun oldum güzelim(ben)

Terk edebilmem.”(ben) (İTKYC,1961: 22)

“Bahçe barından oldum(ben)

Heyva narından oldum(ben)

Gece uykusu bilmem(ben)

Gündüz karimden oldum(ben)”(İTKYC,1961: 17)

Aziz seni ...cinastır

Severim aziz seni**(ben)**

Sevmezsem canım çıksın**(ben)**

Canımdan aziz seni (Sevimli, 1950: 5)

Bülbüle neva bilmem ...**(ben)**

Dertliyem deva bilmem ...**(ben)**

Başımda bir sevdavar ...

Başımdan sava bilmem ... **(ben)**

Bülbüle bak bülbüle ...(sen)

Konmuştur konca güle ... (o),(bülbül)

Senin aşkın derdinden

Dağ daş gelmiştir dile ...

Bülbülü dalda gördüm ...(ben)

Öz yakam elde gördüm ...(ben)

Ne yaman halda gördüm ...(ben)

Tuttum el yakasını ...(ben)(Sevimli s.12)

“Hoyratlarda gizli öznenin genellikle birinci tekil şahıs olduğu görülmektedir. Az da olsa ikinci tekil şahsın da özne olduğu görülmektedir. Diğer kişilerin gizli özne olması bu iki zamire göre hayli azdır. Ancak, istisnalar mevcuttur örneğin aşağıdaki dörtlükte gizli özne ‘onlar’ dır.”

“Yıktılar kalamızı

Sürdüler balamızı

Daha can boğazdayken

Çektiler salamızı

Damda çırağ yandırır (o)

Meni görer söndürür

Özü keyfi sofada (o)

Meni dertten öldürür.(o) “.(İTKYC, 1961: 12)

“Kaleden endim düze (ben)

Su bağladım nargize (ben)

Yedi yıl hizmet ettim (**ben**)

Evlerinde halı var

Dudağında balı var

Men öz yarım tanıram

Yanağında halı var. (İTKYC, 1961: 10)

“Altun dişiv kaplama

Oğlan girme odama

Anam sene kız vermez

Mektup gönder babama. (**sen**) (İTKYC, 1961: 8)

“Bahçe barından oldum. (**ben**)

Heyva narından oldum. (**ben**)

Gece uykusu bilmem. (**ben**)

Gündüz karimden oldum.” (**ben**) (İTKYC, 1961: 17)

2.2.3. Sözde Özne

Sözde özne, çoğunlukla yüklem edilgen çatılı fiil olduğunda göze çarpar. Eylemi kimin yaptığı belli olmamakla beraber, bu fiilde işten etkilenilen durum sözde özne diye kabul edilir. “Öznenin yerinde yer alan nesneye sözde özne adı verilmektedir” (Hatipoğlu, 1972; Dizdaroğlu, 1976; Ediskun, 1999; Karahan, 1997).

“Sözde özne, cümle içindeki işlevi bakımından fiili yapandan daha çok fiilden etkilenen öge olarak ele alınmıştır.” (Özkan, Sevinçli, 2013: 124-136)

“Yalnızca belirtisiz nesnenin sözde olabileceğini” vurgulamaktadır. (Dizdaroğlu, 1976). Karşıt düşünce olarak ise; “Sözde öznenin aslında gizli özne olduğu ve edilgen çatılı cümlelerde özne aranmayacağı” savunulmaktadır (Tariktaroğlu, 1996).

Bir uzun yaz geçerem
Yar göçüp mahallemden
Ben ordan az geçerem
Su azdı **yol** kesildi
Belki (dayaz geçerem) (Hüseyin 2005: 13)

Yeri yeri yolumda durma
Ay dede meni yandırma
Sehoşam **gevlım** kırılır. (İTKYC, 1961: 11)

Cerrır gene kulplandı
Al ipekten löklendi
Bu ağzı kırık cerre
Gene **yara** yüklendi. (İTKYC, 1961: 11)

Çırağda yağ tükendi
Ne yaman vakt tüketildi

Ne senen bu güzellik
Ne mennen ah tükendi. (İTKYC, 1961: 12)

Çırağın yağı yandırıldı

Yol üstüne konuldu
Yarım bize gelende
Hegbesin indireydim. (İTKYC, 1961: 8)

O yazı

Çok bekledim o yazı

Yardan gelen o yazla

Hayatım zehredildi, o yazla.(Erbil, 2005,7)

Düşman Bağdada bilendi

Yüreğim gamı geldi

Gemi Bağdada geldi

Ayrılık demidir.(Sevimli, 1950: 7)

“Hoyratlarda, duygu aktarımı genellikle birinci ve ikinci tekil şahıslar arasında olmaktadır. Sözde özne için üçüncü tekil şahsa yönelik ithamlarda ve tasvirlerde bulunduğu görülmektedir. Ancak, genel itibariyle, gerçek özne ve gizli özne kadar sık görülmemektedir.”(Sevimli, 2006)

2.2.4. Açıklamalı Özne

“Açıklamalı özne, anlamının vurgulanması amacıyla, açıklayıcı kelimelerle desteklenen öznelerdir. Açıklayıcıdan Özne olarak da bilinen bu özne türünün kullanımında amaç öznenin niteliklerinin öne çıkartılmasıdır”. (Dizdaroğlu, 1976, Hatipoğlu, 1972).

Özkan ve Sevinçli’ye göre özne, cümle içinde açıklayıcı özne şeklinde gelebilir(Özkan, Sevinçli, :2019: 131).

Açıklamalı özneye örnek olarak şu cümleler gösterilebilir:

“Türkmendir, kadim millet, Kerkuk balam buyutur

Kabul etmem esaret

Kerkuk balam buyutur.”(Sevimli,1960:15)s

Çalışkan Kerküklüyem

Hem bal verrem hem petek

Bir damlacık sev beni

Sevim seni bir etek. (Hüseyin 2005: 15).

“Hoyratlar hece ölçüsü nedeniyle, görece daha uzun bir cümle doğmasına neden olan açıklamalı özne kullanımına genellikle yer vermemektedir. Ancak bir

dörtlük içerisinde bazen dizelerin birbirini bu açıdan tamamladığı görülmektedir. Fakat bu durumun açıklamalı özne kuralına uyup uymadığı tartışmalıdır. Öyle ki çoğu zaman gizli öznenin kullanıldığı iki farklı cümle olabilmektedir.”(Dizdaroğlu, Hatipoğlu).

Çalışkan Kerküklüyem

Hem bal verrem hem petek

Bir damlacık sev beni

Sevim seni bir etek. (Hüseyin 2005: 15).

Bu iki dize aslında Kerküklü’nün çalışkanlığını tanımlamaktadır.

2.2.5. Pekiştirmeli Özne

“Çekimli eylemin belirttiği öznenin kişi adıyla birlikte bağlaçla veya özlük adıyla pekiştirilmesine pekiştirmeli özne denir. Bazen de adsız pekiştirmeli özne kullanılır.” (Hatipoğlu, 1972)

“Pekiştirmeli özne, öznenin zamir ve bağlaçla pekiştirilmiş halidir.” (Dizdaroğlu, 1976).

“Bu tür ile beraber bildirme koşacıyla özneyi de pekiştirmeli özne diye adlandırmak gerekir.” (Delice,1998: 204)

Pekiştirmeli özne, ayrıca pekiştirilmiş özne olarak da adlandırılmaktadır.

Aşağıdaki cümleler pekiştirilmeli özneye örnek olarak gösterilebilir:

Ay çıktı ayaz oldu

Su endi dayaz oldu

Men kendi gençliğim hiçe getti.(İTKYC,1961: 23)

Onca acı çığır açtı yürekte

Kendi kendime acır oldum bu devranda.(Akbaş,2002:27)

Kerküklüyüm **men özüm**

Kulağ ver dinle sözüm

Aşiretim Türke Kurban

Evvel baştan **men özüm**

“Türkmeneli’nde “kendi” ifadesi yerine “öz” ifadesi kullanılmaktadır. Dolayısıyla “ben kendim” demek yerine “men özüm”, “sen kendin” yerine ise “sen özün” denmektedir.”(Hatipoğlu, 2001)

1.2. Nesne

Nesne, birçok dilbilimci arasında anlaşmazlığın olduğu söz dizimidir. “*Türkçe’de Nesneyi Belirleme Sorunu*” adlı çalışmasında “*Nesne, fiilin etkilediği varlığı karşılayan akuzatif ekli ya da eksiz kelime ve kelime gruplarıdır.*” şeklinde tanımlar. (Doğan, 2010).

Nesne, yüklemine doğrudan etkilediği ögedir. Bir noktada nesne, öznenin eyleminden doğrudan etkilenir. Nesneyi bulmak için “ne, neyi, kimi” soruları sorulup hal eklerine bakılarak belirtili mi belirtisiz mi buna göre belirlenir. Nesne ikiye ayrılır. Bunlar; belirtili ve belirtisiz nesnedir. Bazı dilciler, nesneyi oluşturacak kelimelerin belli bir kalıba münhasır edilemeyeceğini bunun için de örneğin bağlama gruplarının dahi cümlede ekli veya eksiz bir şekilde nesne olabileceğine işaret etmişlerdir(Özkan, Sevinçli, 2019: 137).

2.3.1. Belirtili Nesne

Belirtme hal eki olan ‘i’yi alan nesnedir. Belirtili nesne, sadece sözcük olabileceği gibi sözcük grubu da olabilir.“*Yükleme sorulan ‘Kimi?’ veya ‘Neyi?’ sorularının cevabı olarak bulunur.*” (polen.itu.edu.tr)

Örnek olarak aşağıdaki cümleler gösterilebilir:

Yüzün gülsün bana

Kast eyleme cana

Senin gibi güzeli

Doğurmamış bir ana.(İTKYC,1961: 9)

Gün gördüm günler gördüm

Senin derdinden öldüm

Seni gördüm beg oldum (İTKYC,1961: 6).

Gömlek biçtim dar mene

Kimse olmaz **yar** mene

Gönlümü sene verdim

Sen de **gönül** ver mene.(İTKYC,1961: 27)

Ağlar ağladı **meni**

Çapraz dağladı **meni**

Demir zincir kâr etmez

Zülfüv bağladı **meni**. (İTKYC, 1961: 3)

Gün gördüm günler gördüm

Senin derdivden öldüm

Seni gördüm beg oldum. (İTKYC, 1961: 5)

Apar **beni** rende bur

Zülfünle kemende vur

Beni hüdam vurupdur

Kusur etme sende vur (Sevimli, 1950: 6)

Apardı hasa **beni**

Su gelir basa **beni**

Gidişin gerçek oldu

Batırdı yasa **beni**. (Sevimli, 1950: 6)

Almanyayı

Al olur almayanı

Nice kabre koyarlar

Sevdiğin almayanı (Sevimli, 1950: 8)

Bir gün ağlar

Gireydiv bir gün ağlar

Meni ağladan kader

Özüde bir gün ağlar.(Erbil, 2002: 24)

Baht gitti

Açılmaz baht gitti

Yarı gördüm kan ağlıram

Selamsız baht gitti. (Erbil, 2002: 24)

Bu keser

O, yer alır bu, keser

Tabibi görse kavar

Gevlimdeki bu, keser.(Erbil, 2002: 26)

Dağda *narı* yedi

Durarsav dağ kimin dur

Eriirsev dağdan eri. .(Erbil, 2002: 34)

Derisen

Sen bir sümük deri, sen

Alem *meyveni* derer

Sen *gevlimi* derisen. .(Erbil, 2002: 36)

2.3.2. Belirtisiz Nesne

Belirtisiz nesne cümlede yalın halde bulunup genellikle özne görevindeki yalın haldeki sözcüklerle karıştırılmaktadır. Bu ayrımı yaparken, özne işi yaparken nesne ise bu işten etkilenendir. Belirtisiz nesne tespiti için “ne ve kim” sorularını sorarız.

“Belirtisiz nesne, genellikle yüklemle yan yana bulunur ve yüklemın önünde yer alır.”(Özkan, Sevinçli, 2019: 139).

Örnekler:

“Kaleden endim düze

Su bağladım nargize

Yedi yıl hizmet ettim

Bir kara kaşlı kıza.”(İTKYC,1961: 15)

“Gözümde **yaş** bırakma

Üstünde **kaş** bırakma

Terezim egilipte

Sen de **daş** bırakma.”(İTKYC,1961: 26)

“Evlerinde halı var

Dudağında balı var

Men **öz yarım** tanıram

Yanağında halı var.”(İTKYC,1961: 10)

Nesne çeşitlerindeki ayrımı yapmak için konumlarına bakılır. Belirtisiz nesne yüklemden önce yer alırken belirtili nesne ise cümlemin herhangi bir yerinde olabilir

Günde yarım

Elma ye günde yarım

İnsan bir kere ölür

Men öllem günde yarım. (Keküklü, s.19)

Sağ sol doldu **yabancı**

Çekerim içten sancı

Kervanları yol tuttu

Bir habar yok mu hancı? (Hüseyin 2005: 14).

Suyu sal üzüm (mevçin)

Çardağ yap bizim evcin

Yorulduk **cefa** çektik

Çocuk besledik (hevçin)

On parmağımız **mum** yaptık

Hiç utanmaz bir (devçin). (Hüseyins.16)

Bahçe barından oldum

Heyva narından oldum

Gece uykusu bilmem

Gündüz karimden oldum.(İTKYC,1961:17)

Kaleden endim düze

Su bağladım nargize

Yedi yıl **hizmet** ettim

Bir kara kaşlı kıza.(İTKYC,1961:17)

Demeden

Sen uç kuşum deme, den

Tabip olan **dert** bilir

Hasta derdin demeden.(Erbil, 2002: 42)

Deme gül

Tıkanlara deme gül

Gözlerim **kan** ağırlı

Daha men deme, gül.(Erbil, 2002: 42)

1.3. Zarf

“Cümle içinde yüklemın anlamını zaman, yer, yön, durum, miktar, tarz araç vb yönlerden tamamlayan ögedir.”(Özkan, Sevinçli, 2019: 143). Kaynaklarda belirteç olarak da adlandırılan zarf, cümledeki diğer öğeleri durum, yer, miktar ve zaman açısından niteler. Söz konusu diğer öğeler, bir fiil, bir sıfat ve bir diğer zarf da olabilmektedir. Zarfın tespiti için fiile “*neden, ne kadar, nereye, ne zaman, niçin, neyle*” sorulmalıdır. “Zarf genellikle sıfat ile karıştırılabilmektedir.” (Ergin, 2008:127).

“İsimler yalın halde veya hal ekleri ile zarf görevi yapabilmekteyken, fiiller ise zarf fiil eki ile zarf görevi yapmaktadır.”(Karahan, 2004:58)

Zarfların türleri şunlardır:

- *Miktar Zarfı*
- *Durum Zarfı*

- *Soru Zarfı*
- *Zaman Zarfı*
- *Yer Yön Zarfı*

2.4.1. Durum Zarfı

Diğer adıyla hal zarfları, fiili durum bakımından açıklar. Durum zarfı tespiti için fiile; “nasıl ve neden” soruları sorulur.

Durum zarfına örnekler şunlardır:

“Bahar biter yaz düşer

Ay çıkar ayaz düşer

Gam yeme güzel yarım

Zülfe **yavaş yavaş** ak düşer.” (İTKYC,1961: 26)

“**Hasretten** düştüm yola

Gel etme bahar yüzlüm

Yoldaş ol bana.”(Mazlum,1970: 51)

Nenem dedi hal oğlum

Gökde duman dal oğlum

Yadına gece gündüz

Allah adın sal oğlum

İşlemeden yiyesen

Ağız dili bal oğlum (Hüseyin 2005: 12)

Verme gülü çobana

Koyun yayan çobana

Naz ile büyüt onu

Dal her yana dalana (Hüseyin 2005: 14).

Sen ağa ..mende ağa

İnegleri kim sağa

Ekmeği yox yemeğe

At'tan gider çardağa. (Ercan, s.17)

Gökte kanı

Dögdüler gök, dekanı

Bülbül **yaralı** uçtu

Akırı gökde, kanı.(Erbil, 2002: 47)

Güleçar

Bağvan eyler güle çar

Ağlasav bağrım **ataşla** yanar. (Erbil, 2002: 43)

Gözünü süzer bana

Dudak büzer bana

Anasından **gizli**

Mektup yazar bana.(İTKYC, 1961: 8)

Yaşatmaz

Gamlı gözüm **yaşsız** durmaz

Bizim bir bağımız var

Bayğuşları yaşatmaz.(Erbil, 2002: 56)

Başım üstünde gün var
Yüregimde bir derd var
Genç ömrüm **hasretle** geçti
Bilmedim böyle gün var.(Sevimli,13)
Baba gurgur bir kızdır
Kerkük üste yıldızdır
Gözün **merakla** aç dünyaya bak
Gece değil gündüzdür.(İTKYC, 1961: 14)

2.4.2. Zaman Zarfı

Zaman zarfları, fiili zaman yönünden nitelendirir. Bunu fiile “ne zaman” sorusunu yönelterek tespit eder. Sonuç olarak, fiilimsi ve fiillerin zamanını belirtir. “*Zarf unsurları, cümlede birden fazla bulunabilir. Bu zarfların aynı türden olması gerekmez ifadelerini kullanmışlardır.*”(Özkan – Sevinçli, 2009: 126)

Örnek olarak aşağıdaki cümleleri gösterebiliriz:

Seher vakti gam çöktü yare
Her kimin yarı yok
Dert onda gam onda.(İTKYC,1961: 29)

Bahar bitince yaz düşer
Ay çıkınca ayaz düşer
Gam yeme güzel yarım
Zülfüve beyaz düşer.(İTKYC,1961: 39)

Baba **bugün**
Dağlar yeşil boyandı
Kim yattı kim uyandı
Kalbime ateş düştü

İçinde yar da yandı
Su serptim ateş sönsün
Serptiğim su da yandı.

İçeydim kase seni
Batırdı yasa seni
Kalede yüz çevirdi
Görünce hasa seni. (Hüseyin 2005: 5).

Kak gideğ çayhanaya
Gönlüm eğlensin
Yarın Hak divanında
Doğru da söylensin (ITKYC, 20).

Altun hızmav mülayim
Seni haktan dileyim
Yaz günü temmuzda
Sen terle men sileyim. (ITKYC, 1961: 5)

Yıktılar kalamızı
Sürdüler balamızı
Daha can boğazdayken
Çektiler salamızı

Gül olmadım
Goncaydım gül olmadım
Çoktandı yanıram
Bunoldu kül olmadım?(Erbil, 2002: 42)

Seher vakti gam çöktü yare

Her kimin yarı yok

Dert onda gam onda.(İTKYC, 1961: 29)

Bugün bayram diyerler

Kırmızı don giyerler

Alem toyda seyranda

Bize yetim diyerler.(Sevimli, 1950: 10)

Bu dağı

Her yaz kervan köçer bu dağı

Sirğava tenbih eyle

İnletmesin kulağı.(Sevimli,s:10)

Bu dala

Bülbül konar bu dala

Gezmişsen **yüz yıl**

Hele kaldın bu hala.(Sevimli,s:11)

Baharda bu dağlar

Yeşil olurmuş bu dağlar

Bülbül gülün itirmiş

Gah çağırır gah ağlar.(Sevimli, 1950: 12)

2.4.3. Yer Yön Zarfı

Bu zarf çeşidi, fiili yer-yön durumundan nitelendirir. En önemli husus, buradaki zarfın yalın halde olması gerektiğidir. Hal eki alırsa dolaylı tümleç veya nesne olarak adlandırılır. Bu zarfın tespiti için, fiile “nereye” sorusu sorulur. Eğer cevap çekim eki almışsa isim olur. “*Cümlede yüklemnin anlamını zaman, yer, yön, durum, miktar, tarz, araç vb. yönlerden tamamlayan ögedir. Yön zarfı, zarf olan*

kelimenin yönelinen durumudur”(Özkan ve Sevinçli 2009: 123)

Yer yön zarfları aşağıda belirtilmiştir:

“İleri, geri, aşağı, yukarı, öte, beri.”

Örnekler:

Bir gün seni görmesem

Bir yaz bir kışa benzer

Gir gönülden **içeri**

Her gün olsun yaz.(İTKYC,1961: 5)

Sal saçların yüzüne

Beri gel yamacıma

Ayazlar dinsin

Sarsın yediveren.(Mazlum,1970:33)

Bir sözüm var gel **beri**

Uşagdan al xeberi

Baba bir güzgül olsa

Uşag olu çemberi (Ercan, s.23)

Bir gün seni görmesem

Bir yaz bir kışa benzer

Gir gönülden **içeri**

Her gün olsun yaz.(İTKYC, 1961: 5)

Kız **beri** gel beri

Bakam kim ördü saçların

Benle sen konuşanda

Hangi kör olmuş gördü? (Sevimli, 1950: 14)

Bu gün ayın üçüdür.

Gir **içeri** bostan içidir

Dudakların ham şeker

Dilin badem içindir.(Sevimli, 1950: 6)

Bağdada **doğru** çıktım yola

Avcı bu yolda

Maral baş aldı gitti

Koydu bu yolda meni.(Sevimli, 1950: 15)

Boğazdan

Sular akar **ileri**

Boğazda kahrım geldi

Necedir ayı geçmez boğazdan.(Aktaş, 2005: 34)

2.4.4. Miktar Zarfı

Fiili miktar yönünden nitelendiren zarf çeşididir. Bu bağlamda fiile “*ne kadar*” sorusu yöneltilir. Diğer adı azlık çokluk zarfıdır. Bu zarf sözcüğe, üstünlük, kıyaslama ve eşitlik anlamları katar.

Sevinçli, “*Cümlede yüklemnin anlamını miktar yönünden tamamlayan ögedir.*”(Özkan ve Sevinçli 2009: 123).

Miktar zarfına örnekler:

“Yüzün çok gülsün bana

Kast eyleme cana

Senin gibi güzeli

Doğurmamış bir ana.”(İTKYC,1961: 9)

“Gözünü **epey** süzer bana

Dudak büzer bana

Annesinden gizli

Mektup yazar bana.”(İTKYC,1961: 8)

“Kerkükten vaz gelmerem

Sevirem naz gelmerem

Kalenin susuzuyum

Çarem yok **az** gelmerem.” (Hüseyin, 2005: 23).

İnanmam vaz geçerem

O yara naz geçerem

Hele hoş bir gün görsem

Bir fasıl saz geçereö

Son baharı görmekçin

Bir uzun yaz geçerem

Yar göçüp mahallemden

Ben ordan **az** geçerem.”(Hüseyin 2005: 13).

“Bin oku

Aç kitabın **bin** oku

Bilene bir harf yeter

Bilmiyene **bin** oku” (Sevimli, 1950: 36).

“**Bir** denedi

Bir sümbül **bir** denedi

Güzeller içinde

Sevdiğim **bir** denedi.” (Sevimli, 1950: 36)

“Yaşta bitti

Kocaldım yaşta bitti

Seni için **çok** ağladım

Gözümde yaş bitti.”(Erbil, 2002: 66)

“Görmedim onun **kadar en** vefalı yar

Ne yaman hal gördüm

Görmedim onu kadar yaren yar.”(Hüseyin, 2005: 19)

“Bu bada dolsa ne var

Dolsa boşalsa ne var

Bir mert hasta düşünce

Yüz **kadar** namert ölse ne var.”(Sevimli, 1950: 14)

2.4.5. Soru Zarfı

Bu zarflar, eylemleri soru açısından tanımlar. Burada dikkat edilecek husus, soru zarfının soru sıfat ve zamiriyle karışmasını önlemektir. Yöntemi ise, hangi sözcüğe sorulduğu ve cevabının türüdür. Bu anlamda Özkan ve Sevinçliye göre zarflar, türlere göre değişiklik göstermeden cümle içinde her halükarda gelebilir (Özkan – Sevinçli 2009: 126).

Soru zarfına örnekler:

“Mevlam seslenir bu kulun sana

Yüreği hasretin kavurur

Ne kadar kaldı ömür sana kavuşmaya?”(Kuşçuoğlu,2005:28)

Ay anam

Yıldız anam ay anam

Bıaktın gittin meni

Harda kaldın ay anam

Al elma alın alı

Kırma gül gonca dalı

Güzelsen şükür eyle

O şükür kula kalı

Özgürün er meydanı

Kim demiş kula kalı

Kol kanadım dost kurdu

Yad yoktu o zevallı

Kurbanam vefalıya

Pazar çarşembe Salı. (Hüseyin 2005: 8).

Ay havar anam anam

Gidersen gücdür kanam

El yanar gizli güler

Ben sana **nece** yanam

Tutuştum köze döndüm

Hiç sönmeyen bir canam

Dert keder yoldaşıyam

Gam yükünden bir hanam (Hüseyin 2005: 9).

Sorağın

Gökerçinin sor, ağın

Kim ki düşenin kapsın çalağ

Gideğ onu sorağın.(Erbil, 2002: 64)

Surativ

Solup benziv, surativ

Neden olaşmadin dostun köyüne?

Yayan kalma sür, ativ.(Erbil, 2002: 65)

Yar **ne** atsın

Kalbime ok yar atsın

İnsan gün beklemesin

Özü günü yaratsın.(Erbil, 2002: 67)

Yar diyarı

Neden terk etti yar diyarı?

Belimi yara verdim

Gevlimi yardı yarı.(Erbil, 2002: 44)

Yaravdan gelip

Bu kan yaravdan **ne vakıt** gelip?

El kanlı üstü kanlı

İndi yar avdan, **ne vakıt** gelip?(Erbil, 2002: 47)

Ne çıktı yıldızdan?

Ay çıktı ayaz oldu.(İTKYC, 1961: 20)

Evlerinin önü darçın

Felek koymaz gözüm açım

Seni alıp **hara** kaçım?

Ninne de yavrum ninne. .(İTKYC, 1961: 14)

2.5. Yer Tamlayıcısı

Diğer adı dolaylı tümleçtir. “*Cümlede yüklem bildirdiği hareket, iş veya oluşun yerini ve yönünü bildiren ögedir*”(Özkan, Sevinçli, 2019: 149).

Yer tamlayıcısı, fiili zaman, konum ve hareket açısından niteler. Yer tamlayıcıları isimdir. Fiile, “*kimden, kime, kimde, nereden, nerede, nereye*” sorularıyla bulunur.

Yer tamlayıcısı ismin -e, -de ve -den halinde bulunmaktadır.

Yer tamlayıcısına örnek olarak şu cümleler verilebilmektedir:

Altun dişi kaplama

Oğlan girme **odama**

Anam sene kız vermez

Mektup gönder **babama**.(İTKYC,1961: 8)

Damda çırağ yandırır

Meni görür söndürür

Özü keyfi **safada**

Meni **dertten** öldürür.(İTKYC,1961: 12)

Yer tamlayıcıları üçe ayrılmaktadır:

- Yönelmeli yer tamlayıcısı
- Kalmalı (Bulunmalı) yer tamlayıcısı
- Çıkmalı yer tamlayıcısı

Bu yer tamlayıcısı türleri esasen aldıkları çekim ekine bağlı olarak tayin olur.

“İçeydim kase deni

Batırdı **yasa** seni

Kalede yüz çevirdi

Görünce hasa seni

Ağlarsa göz yaşıyla

Salar **hevese** seni
Davranıp göl yaptılar
Koydular **tasa** seni
Kim gelir azat eder
Bu günden hasa seni.” (Hüseyin 2005: 5)

“Gel dostum **dağ üstüne**

Çardağlı bağ üstüne

Köyümde ölüm gezer

Geliyor sağ üstüne

Semade kara bulut

Kayıyor **ağ üstüne**

Sol koldan vurdu beni

Yük düştü **sağ üstüne**

Aradım dert ortağım

Gam ekti **dağ üstüne**” (Hüseyin s.7)

2.5.1. Yönelmeli Yer Tamlayıcısı

Yönelmeli yer tamlayıcısı, eylemin yönünü ve amacını belirtir. “-e” hal ekini alırlar. “Neye, nereye, kime” sorularını yanıtlar.

“İçeydim kase deni

Batırdı **yasa** seni

Kalede yüz çevirdi

Görünce hasa seni

Ağlarsa göz yaşıyla

Salar **hevese** seni

Davranıp göl yaptılar

Koydular **tasa** seni

Kim gelir azat eder

Bu günden hasa seni “(Hüseyin 2005: 5)

“Gel dostum **dağ üstüne**

Çardağlı bağ üstüne

Köyümde ölüm gezer

Geliyor sağ üstüne

Semade kara bulut

Kayıyor **ağ üstüne**

Sol koldan vurdu beni

Yük düştü **sağ üstüne**

Aradım dert ortağım

Gam ekti **dağ üstüne**” (Hüseyin s.7)

“Yüzün gülsün bana

Kast eyleme **cana**

Senin gibi güzeli

Doğurmamış bir ana.”(İTKYC, 1961: 9)

“Yola saldım

Halını **yola** saldım

Meniysem gam kahirden

Ömrümü **yola** saldım.”(Erbil, 2002: 69)

“Altun dişiv kaplama

Oğlan girme **odama**

Anam sene kız vermez

Mektup gönder **babama**.”(İTKYC, 1961: 8)

“Evlerinin önü lale
Saki doldur ver piyale
Sarhoş olağ düşeğ **yola**.”(İTKYC, 1961: 14)

“Evlerinin önü susam
Sıyrılıp **koynuva** girsem
Her gün sabah boyuv görsem
Ninne de yavrum nine.” (İTKYC, 1961: 15)

“Aylar **bana**
Yıl olmuş aylar **bana**
Ben lebin susuz’ıyım
Ne yapsın çaylar **bana**.”(Sevimli, 1950: 5)

“Akşamın arasın gör
Aç bağrım yarasın gör
Ben **sana** yar olaman
Git başın çarasın gör.”(Sevimli, 1950: 9)

“Bu sular asta gider
Eğlenir **dosta** gider
Veran olsun gurbeti
Her gelen hasta gider.”(Sevimli, 1950: 12)

2.5.2. Kalmalı (Bulunmalı) Yer Tamlayıcısı

Kalmalı yer tamlayıcısı eylemin yerini belirtir. “-de” ekini alır. “Nede, nerede, kimde” sorularını yanıtlar.

Yara **mende**
Derd mende yara **mende**
Akıl fikir koymadı
Kaş gözü kara **mende**.(İTKYC,1961: 43)

“İçeydim kase deni

Batırdı yasa seni

Kalede yüz çevirdi

Görünce hasa seni

Ağlarsa göz yaşıyla

Salar hevese seni

Davranıp göl yaptılar

Koydular tasa seni

Kim gelir azat eder

Bu günden hasa seni” (Hüseyin 2005: 5)

“Gel dostum dağ üstüne

Çardağlı bağ üstüne

Köyümde ölüm gezer

Geliyor sağ üstüne

Semade kara bulut

Kayıyor ağ üstüne

Sol koldan vurdu beni

Yük düştü sağ üstüne

Aradım dert ortağım

Gam ekti dağ üstüne”(Hüseyin s.7)

“Evlerinde halı var

Dudağında balı var

Men öz yarım tanıram

Yanağında halı var.”(İTKYC, 1961: 10)

“Evlerinin önü pakla

Gögerçinler vurur takla

Al meni **koynuvda** sakla

Ninne de yavrum ninne.”(İTKYC, 1961: 8)

“Akşam arada kaldı

Hançer **yarada** kaldı

Benim bed asil yarım

Bilmem nerede kaldı.”(Sevimli, 1950: 7)

“**Ağaç başında** kara

Endik bir ince yola

Seni benden edeni

İmansız ensin göre.”(Sevimli, 1950: 8)

“Altundan ben

Zincirim altundan ben

Gam geldi gam üstüne

Kaldım **gam altında** ben.”(Sevimli, 1950: 12)

“Baharda

Güller açar **baharda**

Ben bir güzel seçmişim

Bu baharda o harda?” (Sevimli, 1950: 8)

“Bağ işler

Bağda bağvan bağ işler

Boynum cellat **elinde**

Ne keser ne bağışlar.”(Sevimli, 1950: 8)

“Bağında kora derdim

Mev derdim kora derdim

Korkum var düşem ölem.

Aparım göre derdim.” (Sevimli, 1950: 8)

2.5.3. Çıkmalı Yer Tamlayıcısı

Eylemin başlangıç ve çıkışını bildirmektedirler. ‘Ayrılma’ anlamı katar.“-den” hal ekini alırlar. “Neden, nereden, kimden” sorularını yanıtlar.

Baba bugün

Seherden oyan yeri

Yüz yıl sel gelse oymaz

Bir gün gam oyan yeri.(İTKYC,1961: 42).

İçeydim kase deni

Batırdı yasa seni

Kalede yüz çevirdi

Görünce hasa seni

Ağlarsa göz yaşıyla

Salar hevese seni

Davranıp göl yaptılar

Koydular tasa seni

Kim gelir azat eder

Bu günden hasa seni (Hüseyin 2005: 5)

Gel dostum dağ üstüne
Çardağlı bağ üstüne
Köyümde ölüm gezer
Geliyor sağ üstüne
Semade kara bulut
Kayıyor ağ üstüne
Sol koldan vurdu beni
Yük düştü sağ üstüne
Aradım dert ortağım
Gam ekti dağ üstüne(Hüseyyin s.7)

Bahçe barından oldum

Heyva narından oldum

Gece uykusu bilmem

Gündüz **karimden** oldum.(İTKYC, 1961: 17)

Ay çıktı merdivana

Sen deli ben divane

Hüdam sabırlık versin

Yarinden ayrılana.(Sevimli, 1950: 8)

Aşkından derbederem

Ben askere bedelem

Bu devran böyle gitse

Başım alam giderem.(Sevimli, 1950: 8)

Ay çıktı bedir oldu

Yar **bizden** gider oldu

Gün gibi şule verdi

Aklım derbeder oldu. .(Sevimli, 1950: 10)

Ayrıldım gülüm **senden**

Saçı sümbülüm **senden**

Dağlar araya düştü

Kesildi yolum **senden**. (Sevimli, 1950: 14)

Altın yüzük **parmaktan**

Çektim çıkmaz **turnaktan**

Tobalıyam var tutman

Korkum var **ayrılıktan**.(Sevimli, 1950: 14)

Ayrıldım **özlerinden**

O şirin **sözlerinden**

Bilseydim ayrılık var

Öperdim **gözlerinden**.(Sevimli, 1950: 6)

Açık koy peceremi

Gözüm görsün geleni

Nice kabra koyarlar

Yar **derdinden** öleni.(Sevimli, 1950: 12)

2.6. Cümle Dışı Öğeler

Cümle dışı öğeler, cümlelerin öğeleri arasında adlandırılmayan, cümleler ya da öğeler arası bağlantı kuran unsurlardır. Bu öğeler, tamlama, ünlem, pekiştirme, hitap gibi işlevlere sahiptirler. Cümle dışı öğeler şunlardır:

2.6.1. Seslenme (Hitap) Unsurları

Cümlede hitap eylemini gerçekleştirirler. Bunlara örnekler şunlardır:

Sen bu milleti muhafaza eyle **Ya Rabbim!**

Öğretmenim, bu konuyu çok iyi anladık.

Arkadaşlar, herkes yapması gereken işleri tamamlasın.

Çocuklar, hepiniz elleri yıkamaya.

Güzeller güzeli, kalbime ataş düştü.(İTKYC,1961: 56)

“Baba, su septim ataş sönsün

Septiğim su da yandı.”(İTKYC,1961: 55).

Gel **Dostum** dağ üstüne

Çardağlı bağ üstüne. (Hüseyin 2005: 7).

Ne dağda maral tanır

Ne gölde ördeğimi

Kız imana gelmisen

Bozupsan ahengimi. (Hüseyin 2005: 7)

Yar harda kodun gönlünü

Düştüm derdine.(Hüseyin 2005: 7)

Mevlam gör meni

Al yanına meni. (Aktaş, s.16)

Kardaş bir yanım kurt kuş yedi

Bir yanım karıncalar. (Aktaş,s.9)

Kader koyma ahım yerde

Kalmasın gözüm açık. (Sevimli, 1950: 23)

Baba başım üstünde gün var

Kalbimde bir düğüm var

Ömrüm hiçe gitti.

Bilmedim böyle gün var. (Hüseyin 2005: 23)

Hanımhanım ne güzel hanımsan

Oğlan diyer bala ceyranımsan.(İTKYC, 1961: 9)

Yiğit, ben yetim

Sen babalı ben yetim

Yavaş gelyanıma ben yetim. .(Sevimli, 1950: 19)

2.6.2. Ünlem Unsurları

Cümle ile öge ilişkisi olmayıp, ünlem bulunduran unsurlardır. Örnekler:

Heyhat! Meğer her şey beyhude imiş!

Hey! Bugün hava ne kadar güzel.

Off! Yeter artık.

Tüh! Şimdi ne olacak?

Hişt! Buraya gel!(İTKYC,1961: 41)

Yapma!

İşte şimdi yandık!

Öyle yorgunum ki!

Ee, yeter artık!

Ah, ne yaptım!

Ah, ne güzel hanımsan!

Hey, zalım zalım!(İTKYC,1961: 42)

Ah Kerkük’e getseydim,

Konca gülün derseyim

O Mubarek torpağı

Öpüp sonra ölseydim.

Ah Kerkük yüz ak Kerkük

Her zaman yüz ak Kerkük

Ölseydim düşmeseydim

Men sennen uzak Kerkük

2.6.3. Ünlem Grupları

Ek almamış bir isim ile bir seslenme edatı beraber kelime grubu oluşturmaktadır. Örnekler:

Ay havar anam anam

Gidersen gücdür kanam

El yanar gizli güler

Ben sana nece yanam

Tutuştum köze döndüm

Hiç sönmeyen bir canam

Dert keder yoldaşıyam

Gam yükünden bir hanam. (Hüseyin 2005: 8).

Garibem yol tanımam

Özüv bezen özüv düzen özüv gel

Gel gel, mene zulm eden öz beğim ağam oğlu. (ITKYC, 1961: 32).

2.6.4. Bağlama Edatları

Cümle ve kelime topluluklarını birbirine bağlarlar. Örnekler:

“Tanıyanlar bilir **ki** Yahya Kemal ile beraber olmak, onu dinlemek bir lezzettir.”
(Karahan, 2014:85)

Bu sonbahar öyle hüznü **ki** herkes keder yüklü.

“Medeniyet öyle köklü bir ışıktır **ki** ona bigane olanları yakar.” Karahan, 2014:86)

“İster öldür ister güldür.

Hem kel hem fodul.

Hem ezelim hem ebedim sende

Sinemde yar dağı.”(İTKYC,1961: 56)

“Ne senden çıksın ah ne benden

Kader alsın yükü.”(Sevimli, 1950: 36).

Gel okla yüregimi

Kır bük’de bileğimi

Çiğ sözden hoşlanamam

Anlamaz dileğimi

Kaş çatar yüz dönderir

Şaşıır geleşimi

Ne dağda meral tanır

Ne gölde ördeşimi

Kız imana gelmisen

Bozupsan ahengimi. (Hüseyin 2005: 7).

Ya ağa düşer

Yaşın yanağa düşer

Ya kul ya ağa düşer

Hanadan elbet bir gün

Karadan ağa düşer

Danış düşün sor anla

Lekeler ağa düşer. (Hüseyin 2005: 23).

Zalım zalım

Çimeni

Su gögerdip çimeni

Çöllerde bir lala idim

Koparttı yolçu meni

Deryahta balığ idim

Çekti kullapçı meni

Havada bir kuş idim

Endirdi torçı meni

Dağlarda ceyran idim

Vurdu kör avcı meni

Büktü küreye koydu

Gaddar demirci meni

Ağ gümüşe dönderdi

Zalım altunçı meni

Gelmişem yar yanından

Çi yarı gör çi meni. (ITKYC, 1961: 30)

Bu kışlar

Çok suvuktur bu kışlar

Bülbül gülün tutmuştur

Gah kokluyor gah dişler. (Sevimli, 1950: 9)

Ne güldü

Ne goncadı ne güldü

Kadara konağ oldum

Ne güldürdü ne güldü.(Erbil, 1959: 64)

Gurbetten düşmüşem yola

Mecnun oldum

Gör **ne** bela gör **ne** cefa

Bekler beni bu yolda.(Hüseyin, 2005: 26)

Ne balığ

Ne şekkeriğ, ne balığ
Gitsem derya üstüne
Ne su kalır ne balığ.(Erbil, 1959: 64)

Bu dağlar
Yeşil olmuş bu dağlar
Bülbül gülün itirmiş
Gah çağırır gah ağlar.(Sevimli, 1950: 9)

2.6.5. Ara Söz ve Ara Cümleler

“Kerkük hoyratlarında hece ölçüsü ve geleneksel söz dizimi bağlamında, dizeler ara söz ve ara cümlelere yer bırakmayacak kadar kısadır.”(Hatipoğlu)

Anlamı desteklemeye ve ayrıntı katmaya yarayan söz öbekleridir. Örnekler:

Babam, benim tek dağım, uçurttu bülbülleri.(İTKYC,1961: 43).

Esmerden bir güzel, sinemdeki yar, barışsın menle.(İTKYC,1961: 41).

Burada özne, açıklayıcısıyla beraber kullanılmıştır.

III. BÖLÜM

3. KERKÜK HOYRATLARININ SÖZ DİZİMİ (CÜMLE TÜRLERİNE GÖRE)

“Cümle, bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce” olarak tanımlanmaktadır.(TDK) *“Cümle, bir düşünceyi, bir olayı veya bir olguyu anlatmakla birlikte bir araya gelerek sözce adı verilen cümle grupları da oluşturabilmektedir.”* (Akçataş, 2007)

“Cümleler, temel öğeleri olan yüklem türüne, konumuna ve anlamına göre sınıflandırılabilir.” (Ergin, 1990).

3.1. Yüklem türüne göre cümleler

Fiil ve isim cümlesi olarak sınıflandırılmaktadır. İsim cümlesi; basit ve bileşik zamanlı olarak ayrılırken fiil cümlesi on bir alt türe ayrılır.

İsim ve fiil cümleleri olarak ikiye ayrılır.

İsim cümlesi, yüklemi isim soylu sözcüklerden oluşmaktadır. “İsim cümlelerinin olumsuzu yok ya da değil sözcükleri ile ya da bağlaçlar ile yapılabilmektedir.” (Musa, 2014).

Örnekler:

“Dervişem külahım

Bilmem ne günahım **var**

Dağı daşı yandırdı

Menim böyle ahım **var.**”(Sevimli, 1950: 24).

3.1.1. İsim Cümlesi

İsim cümlesi, yüklemi isim soylu sözcüklerden oluşmaktadır. “İsim cümlelerinin olumsuzu yok ya da değil sözcükleri ile ya da bağlaçlar ile yapılabilmektedir.” (Musa, 2014).

Örnekler:

“Dervişem külahım

Bilmem ne günahım **var**

Dağı daşı yandırdı

Menim böyle ahım **var**.”(Sevimli, 1950: 24).

“Bu karşiki **köyümdür**

Akan dere **suyumdur**

Yedi sene geçse de

Bu çıkmaz bir **huyumdur**.”(Fadil, 2003: 36).

“Karşı dere **çayımdır**

Çayımdır **bağbanımdır**

Her derde bir deva **var**

Bendekinde yâre **var**.”(Dağbaş, 2066: 25).

İsim cümlelerinde yüklem yeri değişse bile, yüklem isim soylu bir sözcüktür. Bunlar basit ve bileşik zamanlıdır.

3.1.1.1.Basit Zamanlı İsim Cümlesi

“Kerkük hoyratlarında bilhassa cinas geleneğinden ötürü, bir kelime ardışık olarak hem isim hem de fiil olarak kullanılabilmektedir. Dolayısıyla, Kerkük hoyratlarının ilk dizelerinde genellikle basit zamanlı isim cümlesi görülmektedir.”(Dizdaroğlu).

“Basit zamanlı isim cümlesi, zaman bildiren ek taşımayan ismin yüklem olduğu cümlelerdir.” (Dizdaroğlu, 1976). Bu anlamda “ Basit zamanlı fiiller yapı olarak ele alındıklarında, bu cümlelerin içeriğinde bir zaman belirten eke rastlanmaz.”(Yelten, 1997: 85).

Örnekler:

“Sevdiceğim **güzeldir**

Boyu da **selvicedir**

Zinhar nezer değmeye

Görmemişem nicedir.”(Selva, 2007: 18).

“Feleğin bir günü **var**

Köksümde düğünü **var**

Hamd ederim bu güne

Bundan beter yönü var.”(Sevimli, 1950: 27).

Basit zamanlı isim cümlesinin farkı, yüklem olarak tek zamanla kurulmasıdır.

“Kul ağasın

Sözüme kulağasın

Bu ne garip bir dünya

Kul edip kul **ağasın.**” (Kerküklü, s.33)

“Dağdağam var

Gamım var dağdağam var

Bir dağ bir dağa boyun eğmiş

Bildim o dağda gam var.” (Sevimli, 1950: 22)

“Gül adamlar

“Gülüm benim

Cumbuttur gülüm benim

Sen gitsen gülsüz kallam

Kim olur gülüm benim.” (Sevimli, 1950: 29)

“Dilsiz ağızsız gönlüm

Kolsuz kanatsız gönlüm

Gül tekin söylüyorum

Bir sapa kulp olmadın

Çekingen naşı gönlüm

Bir ömür ah vah çektin

Umudsuz bahtsız gönlüm.” (Hüseyin 2005: 6).

“Gül barı

Bahçede var gül barı

Ben burada kan ağlarım

Sen bahçede gül barı.”(İTKYC, 1961: 37)

“Bugün bize

Sıcaktı bugün bize

Kalbim rahatsız olmaz.

Yar konak bugün bize.”(İTKYC, 1961: 39)

“Çalandı

Çok ilan ***var*** çalandı

Çalma yettim başına

Özü başa çalandı.”(İTKYC, 1961: 40)

“Evlerinde halı **var**

Dudağında balı **var**

Men öz yarım tanıram

Yanağında halı **var**.”(İTKYC, 1961: 10)

“Ayrı düştüm candan

Korkum **var** gümandan

Bana selam gönderir

Karşıdaki damdan”(Kerkük yöresi, anonim)

3.1.2. Fiil Cümlesi

Yüklemi fiil olan cümlelerdir. Yüklem ya çekimli fiildir ya da fiil grubudur. Dilek veya haber kipleriyle çekimlenmiş olurlar. “*Dilek kipleriyle meydana getirilen cümleler, bir dilek, istek ve duyguyu belirtmek için kurulur. Bunlar, emir ve gereklilik anlamı da verir.*” (Dizdaroğlu, 170). Örnekler:

“*Fiil cümleleri, yüklemi bakımından ya basit ya da birleşik zamanlı olarak gelir. Yine yapı bakımından fiil cümleleri basit, birleşik ve sıralı cümleler olarak gelebilmektedir. Fiil cümleleri, öğelerinin dizilişi bakımından da kurallı, devrik ve kesik cümle şeklinde gelmektedir. Anlamı bakımından da değerlendirildiğinde fiil cümlesi, olumlu olumsuz ve soru cümleleri şeklinde gelir.*” (Esin, 1997: 89).

3.1.2.1. Basit Fiillerle Kurulan Cümleler

“*Basit fiillerle kurulan cümlelerde, yüklem olan fiil kök haldedir. Bu tür cümleler genel manada haber veya dilek kipleriyle meydana gelmektedir.*” (Dizdaroğlu, 195). Gündelik dilde sıklıkla kullanılırlar. Örnekler:

Zalım altunçı meni

Gelmiş yar yanından

Çi yarı **gör** çimeni. (İTKYC, 1961: 30)

Yar **sayar**

Kalan ömrüm yar **sayar**

Özü içinde **çıkır**

Gevlim kiye yarsa yar (Kerküklü, s.29).

Feleğin çarkı **dönsün**

Su gelsin arkı **dönsün**

Leblerin koy ağzıma

Ağzımın talhı **dönsün**

Gül **açar**

Bülbül yatar gül **açar**

Veran olsun o bağlar

Hüsnün tekin gül **açar** (Sevimli, 1950: 28-32).

Okun **çalar**

Dost mene okun **çalar**

Solan gülün üstün **ört**

Görmesin o goncalar

Bir gün ağlar

Gireydin bir gün ağlar

Meni ağladan kader

Kendi de bir gün **ağlar**(Akbaş, 2002: 18-24).

Deryahta balığıydım

Çekti qullapçı meni

Havada bir quşıydım

Endirdi torçı meni

Çöllerde ceyranıydım

Vırdı kör avçı meni

Bükti küreye qoydı

Ğaddar demirçi meni(Akkoyunlu,122).

Dalda **qassın**

Kopartma dalda qalsın

Gevlim hiç razı olmaz

Yurdım yad elde **qalsın**(Paşayev, 147).

Kerkük Hoyratlarının geleneksel yapısı bağlamında, genellikle basit fiilli cümleler mevcuttur.

3.1.2.2. Türemiş Fiillerle Kurulan Cümleler

Bu cümlelerde yüklem fiil olup, yapım eki ile türemiştir.

“*Bu tür fiillerin basit cümleler gibi yargı bakımından bir tek yargı bildirdiğini anlatır.*”(Dizdaroğlu, 187). Örnekler:

Sürükler rüzgar seni

Yanağın tanın teni

Dayanamam sorma benden

Al yanak kara beni

Olmuşsun zalim avcı

Fak kurar sararteni

Olaydım gelin tülü

Sarardı sensiz teni. (Hüseyin, 2005:5).

Hay havar ne var burda

Duyulmaz havar burda

Haddi yok bir kimsenin

Zalimde mazlum gibi

Zalım zalım

Çimeni

Su gögerdip çimeni

Çöllerde bir lala idim

Kuparttı yolcu meni

Deryahta balığ idim

Çekti kullapçı beni

Havada bir kuş idim

Endirdi torçı meni

Dağlarda ceyran idim

Vurdurdu hayat meni

Büktü küreye koydu

Gaddar demirci meni

Ağ gümüşe dönderdi

Zalım altunçı meni

Gelmişem yar yanından

Çi yarı gör çi meni. (ITKYC, 1961: 30)

Gün battı kaş **karardı**

Didemde yaş **karardı**

Benim ahu zarımdan

Dağ yandı daş **karardı**(Sevimli, 1950: 28).

Gül dikene

Sarmaşıp gül dikene

Ben senden vaz geçemem

Meğer ümrüm tükene.(Sevimli, 1950: 38)

Gülüm sendi

Gülüm bülbülüm sendi

Dost gördü hayıfsindi

Düşman bir gülümsendi.(İTKYC, 1961: 28)

Gülüm vay

Bülbülüm vay gülüm vay

Küstürdüm yola saldım

Bu lal olmuş dilim vay.(İTKYC, 1961: 28)

3.1.2.3. Birleşik Fiillerle Kurulan Cümleler

Bu cümlelerde, yüklem isim ve yardımcı fiil veya fiil, zarf fiil ve yardımcı fiil ile birleşiktir. Örnekler:

*Kerkükten **vaz gelmirem***

*Sevirem **nez gelmerem***

Kalenin susuzuyum

Çarem yok azla gelmerem

Bir gitsem başım batar

Kış bahar **yazgelmerem**

Avdan avcı oyunu

Av olum, **bazgelmerem**

Gelebilsem men sana

Varabilsem yoluna

Dünyada şad kes menem

Ol gelirsem kapına(Kerkukî, 32)

Düşekalka gelerim

Gelmsem ne aylerim

Sen bana gelemeszen

İşte o an naylerim(Çelik, 54).

Gül dikene

Sarmaşıp gül dikene

Ben senden **vazgeçmerem**

Meğer ömrüm tükene.(Sevimli, 1950: 38)

Bu dağlar halı kaldı

Kuş uçtu yavru kaldı

Anahtar yar koynunda

Gönlümde **kalakaldı**(IKTYC, 1961: 9).

3.1.2.4.Birleşik Zamanlı Fiillerle Kurulan Cümleler

Bu cümleler, iki çekimli fiille oluşur. Burada “idi, imiş, ise” ek fiilleri kullanılır. Örnekler:

Gözler ağlar yaş atar

Üregler ataş atar

Terezim *eğildiyse*

Her gelen bir daş atar. (Ercan s.9)

Zalım zalım

Çimeni

Su gögerdip çimeni

Çöllerde bir lala idim

Koparttı yolcu meni

Deryahta balığ idim

Çekti kullapçı beni

Havada bir kuş idim

Endirdi torçı meni

Dağlarda ceyran idim

Vurduydu avcı meni

Büktü küreye koydu

Gaddar demirci meni

Ağ gümüşe dönerdi

Alıp götürse meni

Ay çıktı batar indi

Yar okun atar indi

Leyla hasta **düşüptü**
Mecnun can satar indi. (ITKYC, 4).

Ay çıktı bedir oldu

Yar bizden gideridi.

Gün gibi şule verdi

Aklım derbeder oldu.

Nemaz **derdi**

Canda var nemaz **derdi**

Alemi derd öldürdü

Beni anlamaz **derdi**(Sevimli, 45)
Çalandı

Çok ilan var **çalandı**

Çalmıyordu başına

Özü başa **çalandı**(Akbaş, 32).

Ax Kerkük'e **getseydim**

Gonca gülün **derseydim**

O mubarek torpağı

Öpüp sonra **ölseydim**(Saatçi, 25).

Baba bugün yârı gam

Sarardıptı yârı gam

Bir güne men düşmüşem

Yarı dertti yarı gam(Kızılay, 16).

Bir güne biz **kalmışdık**

Her dakikası yüz aydı

Kaşlar keman, yüz aydı(Okan, 39).

Hoyratlarda bileşik zamanlı fiiller, basit zamanlı fiillere kıyasla daha azdır.

3.1.2.5.Geçişli Fiillerle Kurulan Cümleler

Bütün öğeleri içerebilen bu cümlelerin yüklemi nesne alabilen fiildir. Örnekler:“Gel okla yüreğimi

Kır *bük de* bileğimi” (Sevimli, 1935: 35).

“Naza dalım

Ne bir su ne zad alım

Bırak meni düşünüm

Ettiğin naza dalım.” (Kerküklü, s.28).

Avcı bağlar kendiri

Quşu tora endiri

Sirke nanca keskinse

He öz kabın yandır. (Ercan, s.10)

Kardaşıma

Hanedan arkadaşı

Değişmem kardaşıma(Akbaş, 44)

Rızamı

Tahir eyle rızamı

Gözlerin eyle fincan

Lebin eyle mezemi(Sevimli, 50).

Sever

Aslıyı Kerem **sever**

Bizim bu er şehrimiz

Divanla Kerem **sever**(Akbaş, 46)

Çakmağı çak
Çırayı yandırmamışam
Yarım eçin potin **aldım**
Tekin yolda salmışam(Sevimli, 11).

Gözde kalsın
Kebabi közde **kalsın**
Vafsızçun ağılama
Gözyaşiv gözde **kalsın**(Akbaş, 56).

Düz yolda
Taze yolda tuz yolda
Yüz il karanlık olsa
Adam itmez düz yolda.(Sevimli, 1950: 40)

Dağlardı
Üskek kakan dağlardı
O **dağı** dağlamışam
Günde yüz **dağ** dağlardı.(Sevimli, 1950: 40)

Hoyratlarla geçişli fiilin kullanımına sıklıkla rastlanmaktadır.

3.1.2.6.Geçişsiz Fiillerle Kurulan Cümleler

Bu cümlelerde yüklem nesne almayan fiilden oluşmuştur. Örnekler:

“Meyvesiz meyve bağı

Karardı ciğer ağı” (Kerkük Hoyratları)

Sonam **uçar** alçakta

Sinem göz gözdür dağdan

Seherde horoz tekin

Sesin **gelir** uzaktan. (Hüseyin31)

Ay **gitti** batan yere

Yar **gitti** yatan yere

Sinemi nişan kurdum

Yar okun atan yere(Sevimli, 1950: 5).

Evlerini önü yonca

Yonca kalkmış dam boyunca

Boyu uzun beli ince

Ninne yavrum ninne(ITKYC, 13).

İşe **geldim**

İşe teftişe **geldim**

Ben bura gelmez idim

İş başa düştü geldim

İçeydik **mestolaydık**

Her güle **dostolaydık**

Düşmanların rağmına

Benle sen **dostolaydık**(Sevimli, 1950: 36).

Fala **gitti**

Falcılar fala gitti

Menim miskin gevlime

Ettiğin felek etti.(Sevimli, 1950: 42)

Tıpkı geçişli fiillerde olduğu gibi geçişsiz fiiller de hoyratlarda sıklıkla yer alır.

3.1.2.7.Etken Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler

Fiili kimin gerçekleştirdiğin açıkça belli olduğu cümlelerdir. Eylemi yapan öznedir. Örnekler:

“Hiç durmaz **ağlar** nenem

Can ciğer **dağlar** nenem

Yaralılar diz **döğər**

*Gülermiş **sağlar** nenem*”(Kerkük Hoyratı)

Göz açtık biz hev **gördük**

Öldür koyma çibini

Zalımın hava hoştur

Çi yüz **boğsun** çi bini. (Hüseyin 2005: 28).

Üzüm **aldın** hev **aldın** Yer

Yurdumu hev **aldın**

Parasız pulsuz zorla

Yerlisinden ev aldın. (Hüseyin, 2005: 28)

Karşıda kuzu **gördüm**

Yünü kırmızı **gördüm**

Endim bulağ başına

Sevdiğim kızı **gördüm**(Sevimli, 87).

Yâd elinde

Öt bülbül yâd elinde

Bir diyar mezar olsun

Kalmasın yâd elinde

Kalenin dibinde üç ağaç incir

Elimde kelepçe boynumda zincir

Zinciri sallama kollarım **incir**(Kerküki, 8).

Kim yattı kim **oyandı**

Kalbime ateş **düştü**

İçinde yar **dayandı**

Su serptim ateş **sönsün**

Serptiğim su da **yandı**(Ercilasun, 15).

Güzel av

Güzel avcı güzel av

Avda kulunç **olmuşum**

Gel kuluncum güzel av.(İTKYC, 1961: 29)

Kardaşıma

Yağıptı kar, daşıma

Hanedan arkadaşı

Değişmem kardaşıma.(Sevimli, 1950: 46)

3.1.2.8.Edilgen Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler

Edilgen çatılı fiilli cümlelerde sözde özne mevcuttur. Eylemi kimin gerçekleştirdiği bellideğildir. Örnekler:

Meyvelerde üç meyve var **yilinir**

Biri alma biri heyva birsi nar

Alma size heyva size nar bize (İTKYC, 1961: 17).

*Güzellerde üç güzel var **sevilir***

Biri oğlan biri gelin birsi kız

Ah yaman birsi kız

Vah şirin birsi kız. (İTKYC, 1961: 17)

İçkilerde üç içki var **içilir**
Biri arak biri şarap birsi mey
Arak size şarap size mey bize
Başımı sevdaya salan bir güzel (ITKYC s.17).

Evleri sekkülüdü
*Gül reyhan **ekildi***
Babası evde yoktu
Anası vekilidi. (ITKYC, 1961: 18).

Güzel yar
Sevilir her güzel yar
Dağda bağda gezilir
Sevilir her güzel yar(Kerküki, 9).

Yardan geçilemez
Anadan geçilir yardan geçilmez
Deryadan **geçelir**
Yardan geçilmez (Akbaş, 42).

Nurdur sabah
Nurlanır şafaklar sabahlar nurdur
Şahlanar atlarım
Yollar **harlanır**(ITKYC, 1961: 18).

Kanat alım

Bir uçup kanat alım

İstedim gülüm derim

Bulandı kana dalım.(Sevimli, 1950: 46)

Gitti bizim çağımız

Gazel oldu bağımız

Yel oldu yağış oldu

Döküldü yaprağımız.(Sevimli, 1950: 48)

Günahımdan

Hudam geç günahımdan

Dünya karanlık olmuş

Tutulmuş gün ahımdan. (Sevimli, 1950: 49)

3.1.2.9.Ettirgen Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler

Geçişliden geçişsiz fiile ya da geçişlilik durumunu arttıran cümlelerdir. Eylem bir aracı yoluyla yapılır. “-t, -ır, -dır” eklerini alırlar. Örnekler:

Girmişsin karaları

Sökmüşsün yaraları

Bir esmerden bir güzel

Bozuktur araları

Yoktur bir ehli sevab

Barıştırsın buları (Sevimli, 1950: 32)

Bal yedim

Bal yedim bala vay

Çöp yığdım yuva **yaptırdım**

Uçurmadım bala vay(ITKYC, 9).

3.1.2.10. İşteş Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler

Bu cümlelerde eylem karşılıklı yapılır. İşteşlik “-ş” harfi ile kazanılır.

İpek saçı elde yar

Aşk sözleri dilde yar

Neden sonra **anlaştık**

Ölüm bekler yolda yar (Kerküklü, s.5).

Karşılaştık

Karşılaştık yar mende

Bakıştık gözler mende

Ruhu bende can bende(Kerküklü, 12).

Yabanlarda kalmışam

Kalmışam yabanlarda

Görüşürdük dağlarda

Dağlarda yabanlarda(Akbaş, 39).

Surati

Soluk benzin suratın

Gülüştük dost köyünde

Yayan kalma sür atın(Akbaş, 64).

Kahveyi gül ferde

Düşmüşüz yaman derde

Açılmamış koncayız

Bakışırız her yerde

Kara çit yaşmağ olmaz

Damda dolaşmağ olmaz

Kırmızı şişe gönlü

Bir de barışmağ olmaz(Sevimli, 40).

Güleçar

Bağvan eyler güle çar

Ağlaşsak bağız yanar

Gülser binbir gül açar(ITYC, 48).

El ayağa

Yarışır el ayağa

İşiv hudama düşsün

Ağlaşmayağ bir daha (Akbaş, 25)

Gece gelir

Gün gider gece gelir

Yaban gider el gelir

Gülüür cümle eller

Dost gider düşman gelir (ITYC, 36)

Anam değsin

Yarama anam değsin

Eğleşirken düşmanım

Tabiptir anam gelsin (Kerküki, 54)

3.1.2.11. Dönüşlü Çatılı Fillerle Kurulan Cümleler

Özne hem işi yapan hem de işten etkilenendir. Bu fiillerin yüklem olduğu cümlelerde çoğunlukla nesne yoktur. Gerçek özne mevcuttur. Örnekler:

Hoyratım ipek halı

Zamanla parlak kalı

Senin renge **boyandım**

Erbil Tuz Kerkük malı (Hüseyin 2005: 56).

Kessen de başım

Senden ayrılmam

Sevmiş bulundum canan

Gayri ne çare (ITKYC, 1961: 21).

Kerküğün altı harman

Katlime çıktı ferman

Yar gömlekler **giyindi**

Biri dert bir derman(Sevimli, 42).

Ay **dolandı**

Gün **dolandı**

Yarın tek tek yerişi

Ah bir de men olaydı(ITYC, 8).

Bu bin ağa

Bu bin kul bin ağa

Daş ustası dövündü

Hiç düşmez bu bin ağa(Akbaş, 28).

Yad ellerde

Galasan yad ellerde

Dövündüm dertlerimle

Sen gurbette kala'sın (Sevimli, 34).

Geldim raza

Tövbeyle geldim raza

Dövündüm bir seherde

Kavuştum tek namaza(Kerküklü, 65)

Gönül alsın

Her seven gönül alsın

Sevgiyle **övünmüşem**

Seven yarını alsın (Akbaş, 24).

3.2. Anlamlarına Göre Cümleler

Olumlu, soru, olumsuz ve emir cümleleridir.

3.2.1. Olumlu Cümle

Olumlu isim ve fiil cümlesi olarak sınıflandırılır.

3.2.1.1. Olumlu İsim Cümlesi

Anlamların olumlu olduğu, yüklem ise isim ya da isim soylu sözcükten oluştuğu cümlelerdir. Örnek olarak;

Üz karadır üz kara

Estar beyaz üz kara

Benim heyattan uzağam

Estar beyaz üz kara. (Akbaş, 2002: 22)

İnsanlığı sevenlere

Atalardan güvenlere

Özgür sütlü analara

Kendi kendin bulanlara

Sahip benem sahip benem. (Sevimli, 1950: 23)

Uyan bu gün Türkmenem

Kehreman atlı benem

Dünyada namım vardır

Uyan bu gün Türkmenem (İTKYC, 1961, 34).

Geceler assas menem

Bineva bi kes menem

Can verdim emek verdim

Emegi abes menem. (İTKYC, 1961: 27)

Altuncu ustasıyam
Hançeriv destesiyem
El bilir alem bilir
Gözleriv hastasıyam. (İTKYC, 1961: 6)

Her gelir
Uçan kuşum he gelir
Gam üzsüz bir konaktı.
Yüz il kavsav he gelir.(Sevimli, 1950: 64)

Baba başım üstünde gün var
Kalbimde bir düğüm var
Ömrüm gitti hiçe
Bilmedim böyle gün var. (İTKYC, 1961: 12)
Yüz birdi
Astar birdi, yüz, birdi
Tespikten kadar derdim
Oda yüz birdi.(Erbil, 1959: 7)

Yüz yarasa
Gökdedi yüz yarasa
İş işten çıktı gevlım
Dost mene yüz, yarasa.(Erbil, 1959: 7)
Bugün bize
Sıcaktı bu, gün, bize

Kalbim rahatsız olmaz

Yar konak bugün, bize.(Erbil, 1959: 30)

Üz kara

Estar beyaz üz kara

Kıyamet mahşer günü

Malum olur üz, kara.(Erbil, 1959: 23)

Dağlardı

Üskek kakan dağlardı

O, dağı dağlamışam

Günde yüz dağ dağlardı.(Erbil, 1959: 13)

Derdim var

Yad sineme derdim var

Durun dağı çapmavun

Sinemde bir derdim var.(Aktaş, 2005: 32)

Dağ dağıdır

Sinemi dağ dağıdır

Kaderin ağır eli

Daş kırar dağ, dağıdır.(Erbil, 1959: 27)

3.2.1.2.Olumlu Fiil Cümlesi

Anlamanın olumlu olup yüklem fiil olduğu cümlelerdir.

“Çakmağı çak

Çırağı yandırmamışam

Yarım için potin aldım

Tekin yolda salmışam.”(İTKYC, 1961, 11).

“Suyu saldım çayıraAşkım septim bayıra

Sevgilimden ayrılmam

Meğer mevlam ayıra.” (Sevimli, 1950, 11).

“Düşman amansız geli

Cel’lad fermansız geli

Bir dinsizin haqqınnan

He bir imansız geli.” (Ercan, 11)

“He seni

Hak saklasın he seni

Hasta gönlü nar ister

Benim gönlüm he seni.”(İTKYC, 1961: 60)

“Hevayı gelir

Bulut hevayı gelir

Alemdiye yar delli

Bana hevayı gelir.” (İTKYC, 1961: 60)

“Yar diyarı

Terk etti yar diyarı

Belimi yara verdim

Gevlimi yardı yarı.”(Sevimli, 1950: 70)

“Yarava

Tabip ollam yarava

Korkuram meni vursun

Bu gün çıkıp yar ava.”(Sevimli, 1950: 72)

“Yardım eli

Pıçaktan yardım eli

Hanadan düşen dosta

Yetişsin yardım eli.”(Sevimli, 1950: 73)

“Yola saldım

Halımı yola saldım

Meniysem ğam kahirden

Ömrümü yola saldım.”(Sevimli, 1950: 75)

“Açık koy pencereni Gözüm görsün geleniNice kabra koyarlar
Yar derdinden öleni.”(İTKYC, 1961: 8)

“Baharda güller açar baharda

Ben bir güzel seçmişim

Bu baharda o harda?”(İTKYC, 1961: 9)

“Karışım da durdu yar

Bir gün meni sordu yar

Girdi kalbim içine

Kasaphane kurdu yar.”(Erbil, 1959: 23)

“Gün günü kesti gittiGül koku esti gitti

O, yar sinem üstüne

Ayağın bastı gitti.”(Erbil, 1959: 77)

“Yaşta bitti

Kocaldım yaşta bitti Senivçin çok ağladım

Gözümde yaşta bitti.”(Erbil, 1959: 36)

“Gözlerde kaş olmuşam

İçinde yaş olmuşam

Men evvel bir dağıydım

İndi bir daş olmuşam.”(Erbil, 1959: 74)

3.2.2. Olumsuz Cümle

Yüklemine göre olumsuz isim ve fiil cümlesi olarak sınıflandırılır.

3.2.2.1.Olumsuz İsim Cümlesi

Hoyratlarda dilin doğal akışına uygun şekilde olumsuz isim ve fiil cümleleri mevcuttur.

Anlamın olumsuz olduğu yüklemine ise isim veya isim soylu bir sözcükten oluştuğu cümlelerdir.

“Hoş çağır **hoyrat değil**

Rast oku **beyat değil**

Elimde kaç şiir ver

Hoş gelir **destan değil.**” (Sevimli 1950: 23).

“Sinemde yar **sevdan yok**

Yaşarım **görenim yok**

Sevmişem **hayalin yok**

Yanarım **ağlanım yok.**” (Mazlum, 1970: 38)

Yayanam

Atım yoktur yayanam

Düşmüşem gam oduna

Ya kurtullam ya yannam (Sevimli, 1950: 59).

Ah o gözler ah o gözler

Kan eder ah o gözler

Beni vuran ok değil

Sendeki ahu gözler.

Halısın mendelisi

Hurması mendelisi

Yarın **habarı yoktur**

Olmuşum ben delisi.(Sevimli, 1950: 70)

Dağ kadarı Avçudu dağ

kaderi

Karınca'nın **hakkı yok**

Konuşsun dağ kadarı.(İTKYC, 1961: 40)

Kaveçidir **zarı yok**

Genç yiğittir **yarı yok**

Genç ümrün telef etti

Kimse'nin **haberi yok.** (İTKYC, 1961: 39)

Okuna can

Susuzdur okuna

canYar okunu

atanda

Can ver okuna can.(İTKYC, 1961: 43)

Reyhan aldım men hannan

Sevdav **sessiz** dilde

O günden seni sevdim

Göz kestim me her yanda.(Sevimli, 1950: 16)

Evleri sekkülüdü

Gül reyhan ekildi

Babası evde **yoktu**

Anası vekilidi.(Sevimli, 1950: 19)

3.2.2.2.Olumsuz Fiil Cümlesi

Baba bu gün

Oku yara

Aç kitap oku yara

Sinemde yar **kalmadı**

Ah ettim ah **kalmadı**. (Mazlum, 1970: 21)Di gel ağam di gel gel

Di gel paşam di gel di gel

Garibem yol **tanımam**

Fakirem yara **kalmam** (Kuşçuoğlu, 2005: 34).

İnci benem

Sen sedef inci benem

Baş koysam dizin üste

Ölürsem **incinmerem**. (Sevimli, 1950: 36).

“**Satma** ucuza meni

Kaldır koy buza meni

Ömrümden bir gün kalsa

Dönderin tuza meni.” (Hüseyin 2005: 64).

Yar atsın

Kalbime ok yar atsın

İnsan gün **beklemesin**

Özü günü yaratsın.(Sevimli, 1950: 56)

Yarın narı

Pıçaktan yarın narı

Günüv elden **gitmesin**

Bekleme yarın narı.(Sevimli, 1950: 60)

Yazı **bilmem**

Mollayam yazı **bilmem**

Bu kış bele geçipti

Gelecek yazı **bilmem**.(Sevimli, 1950: 74)

Yazı **yazma**

Kış yaz yazı, **yazma**

Yazarsav daş üste yav

Buz üste yazı **yazma**. (Sevimli, 1950: 74)

Yol daşı, sen

Yollarda yol, daşısan

Bilmedim kaşır oktu

Avçılar yoldaşısan.(Sevimli, 1950: 74)

Yeri sağ

Koyunlar yeri sağ

Deme yollar ırağı

Olaşırığ yerisağ. (Sevimli, 1950: 76)

Yivasında

Yavru var yivasında

Hudam tulki **görmiyim**

Aslanlar yivasında. (Sevimli, 1950: 76)

İşe geldim

İşe teftiše geldim

Ben bura **gelmez** idim

İş başa düştü geldim.(İTKYC, 1961: 35)

Kim sadat

Kim seyittir kim sadat

Olan bana olmuştur

Koyma etsin kimse dad.(İTKYC, 1961: 37)

Kanaraya

Gün **vurmaz** kanaraya

Zülfüne tenbih eyle

Salmasın kan araya.(İTKYC, 1961: 37)

Bağdadı

Ben severim Bağdadı

Bülbül serinden geçmez

Gül sevdası bağ dadı.(Sevimli, 1950: 7)

3.2.3. Soru Cümlesi

Soru sıfat, zamir, zarf ve ekiyle kurulurlar.

“Oğlanın adı nazım

Hulkum yok mektup yazım

Oğlan sözlerin **hani?**

Durmaz yüreğim kani.” (İTKYC, 1961: 23).

“Gülüm seni **kim derdi?**

Kim becerdi **kim derdi?**

Bağdan gül eksik olsa

Bağvan bilir **kim derdi?**” (Sevimli, 1961: 26).

“Bağ kimindi
Bahçeler, **bağ kimindi**
Benim qevlimin bağı
Kışteki **bağ kimindi?**”(Akbaş, 2002: 41).

“Kimi gözler
Gözlerin **kimi gözler**
Ne gözün kimin göz var
Ne sözün **kimin sözler.**” (Sevimli, 1950: 38).

“Bağ **nedi?**
Bağ **nedi** sultan nedi?
Bülbül güle aıktı
Be kelebek **nedi?**
Bir de yar
Neden küstü bir de yar?
Bir yardı ayrılmadım
Tahsir etme birde yar.” (Akbaş, 2002: 24).

3.2.3.1.Soru Ekiyle Kurulan Cümleler

Bir az bele
Bir az dert bir az bele
Gel güzel bir az bele
Burnun göklerde gitme
Olur mu? Olmaz bele
Sormadın hiç halimi
Derdin nedir bil bele. (Hüseyin 2005: 19).

Batar gün

Akşam olur batar gün

Dosta ağlanır

Var mı bundan beter gün(İTKYC, 1961: s:16)

Tahlil edilen eserlerde bu başlıkla alakalı fazla örnek bulunamamıştır.

3.2.3.2.Soru Sıfatıyla Kurulan Cümleler

Almanyayı

Al olur almayanı

Nece kabre koyarlar

Sevdiğin almayanı (Sevimli, 1950: 8)

Hamdolsun aza kandım

Derdimi yaza kandım

Bilmem ne geldi bana

Kuş beyin kaza yandım (Hüseyin 2005: 41)

Bağ kimindi

Bahçeler, bağ, kimindi

Menim gevlimin bağı

Kışteki bağ, kimindi.(Erbil, 1959: 29)

Gül arada

Kalıptı gül arada

Nanca ğamgin olursav

Gahte bir gül, arada.(Erbil, 1959: 50)

Dağ başları dolu kar

Benzi sarı yarin

Bilmez kalbimde **ne** var.(İTKYC, 1961: S:31)

Bende onun

Nesi var bende onun?

Çok cafalar çekmişem

Oğrunca bende onun.(Sevimli, 1950: 12)

Bu hal **ne** haldı güzel **ne** haldı

Yanakta dögdürüpsen

Güzel **ne** haldı canım **ne** haldı

Alemi yandırıp san.(İTKYC, 1961: 11).

O günler

O devirler o günler

Bilseydim **ne kadar** günler var

Çok ağlardım o günler.(İTKYC, 1961: 46)

Rizamı

Tahir eyle **kaç** rizamı

Gözlerin eyle fincan

Lebin eyle mezeni.(İTKYC, 1961: 49)

3.2.3.3.Soru Zamiri ile Kurulan Cümleler

“Baba bugün,

Dağlar yeşile boyandı

Kim yattı **kim** oynadı

Kalbime ataş düştü

İçinde yar da yandı.

Kim sadat

Kim seyittir **kim** sadat

Olan bana olmuştur

Koyma etsin kimse dad.(İTKYC, 1961: 37)

Düşennarı

Kim yedi düşen narı?

Dost olun dostluk yapın

Kaldırın düşennarı.(Sevimli, 1950: 40)

Bu demde gül

Kim yiğit olmuş

Şadlıkta herkes güler

Gamda gül.(Aktaş, 2005: 41)

Güle kim

Dalda degdi güle **kim?**

Kaderim yakamnan ol

Burağ mende gül, ekim.(Erbil, 1959: 50)

“Olsam da geçmem

Bin pare pare

Sevmiş bulundum güzelim

Ne çare var?” (Sevimli, 1950: 22)

“Su çimenden

Su çıkar su çimenden

Mevla suçumdan geçse

Kim sorar suçu menden?”(İTKYC, 1961: 50)

Süseni

Sümbül seni suseni

Kim geçmez namert köprüsünden

Koy aparsın su seni. (İTKYC, 1961: 50)

Damımız ardı çöle, baba

Öllem ölllem öllem **nerden**

Ayağıma kan endi baba

Öllem öllem öllem **nerden** (Sevimli, 1950: 24)

“Geceler zar ağlaram

Kim bilir yar ağlaram

Şahsemen bahçesinde

Çaldı bir mar ağlaram.” (Sevimli, 1950: 27)

Dağda narı

Kim yedi dağda, narı?

Durarsav dağ kimin dur

Eriirsev dağdan eri.(Erbil, 1959: 32)

Düşennarı

Kim yedi düşen, narı?

Dost olun, dostluk yapın

Kaldırın Düşennarı.(Erbil, 1959: 40)

3.2.3.4.Soru Zarfı ile Kurulan Cümleler

Ay anam

Yıldız anam ay anam

Bıraktın gittin meni

Harda kaldın ay anam (Hüseyin 2005: 8)

Uyan bugün

Türkmenim uyan, bugün

Alem **hara** ulaştı

Kağ silkin uyan bugün.(Erbil, 1959: 23)

Birde yar

Neden küstü bir de yar

Bir yardıv yarılmadım

Tahsir etme birde, yar.(Erbil, 1959: 26)

Gül olmadım

Goncaydım gül olmadım

Çoktandı men yanıram

Bu noldu kül olmadım?(Erbil, 1959: 50)

Lukmanı

Güzel çine lukmanı

Bin derde çare bulsun

Hardan tapım Lukmanı?(Erbil, 1959: 62)

Niçin kalktın karşımdan

Aklım aldın başımdan

Sinende bostan ekdim

Suladım göz yaşımdan.(Aktaş, 2005: 41)

Nece geçim

Bu sudan nece geçim

Dünyayı namert almış

Mertleri nece seçim.(Aktaş, 2005: 41)

Sesine ses veren yok

Hiç düşünene giren yok

Nece sorup soruşturdum

Sevgilime eren yok. (İTKYC, 1961: 52)

3.2.4. Emir Cümlesi

Yüklem emir kipiyle çekimlenmiştir.

Emir cümlesi, yüklem emir kipi ile çekimlendiği cümlelerdir. “Bu tür cümleler emir bildirdiği gibi deyimlerde ve kalıplaşmış cümlelerde de karşımıza çıkmaktadır.” (Simya yayınları, 2004)

Altun dişiv **kaplama**

Oğlan **girme** odama

Anam sana kız vermez

Mektup **gönder** babama. (İTKYC, 1961: 22).

Dağ adamı

Kabadır dağ adamı

Gelmesin dağ adamı

Meclise herkes gelsin **gelmesin** dağ adamı. (Sevimli, 1950: 20)

Demde gül

Gamde bülbül demde gül

Şadlıkta herkes güler

Sen yiğit **ol** gamde gül. (Sevimli, 1950: 24).

Di **gel** ağam di **gel** Di **gel** paşam di **gel**

Garibem yol tanımam

Özüv bezen özüv düzen özüv **gel**

Gel gel, mene zulm eden öz beğim ağam oğlu. (İTKYC, 1961: 32).

Al helal dön pazardan **Aç** kitap dal'yazardan

İki karış bir yere dolarsın az azardan. (Hüseyin 2005: 41)

Gerçekten **bak gör** beni

Haber **gönder sor** beni

Sevenler naz ederler

Sen naz ile **yör** beni

Aklıma hiç gelmezdi Göresin sen

hor beni Gittin bu halde koydun

Tüten ateş kor beni (Hüseyin. S.41).

Okun çalar

Dost mene okun çalar

Solan gülün istin ört

Goncalar **görmesin.**(Erbil, 1959: 21)

Bildirin

Bahar hoş **bildirin**

Son nefeste kalmışam

Gidin yara **bildirin.**(Erbil, 1959: 24)

Deme gül

Tikanlara **deme** gül

Gözlerim kan ağırlı

Daha men **deme, gül**(Erbil, 1959: 44)

Süt size

Emek **verme**

Sen bir süte emek **ver**

Daim ondan süt sıza. (İTKYC, 1961: 47)

Yurt altınnan

Su geçer yurt altınnan
Altunu ucuz **sat**

Bahadı yurt altınnan. (İTKYC, 1961: 76)

Yazı **yazma**

Kışa **yaz** yazı **yazma**

Yazarsav daş üste **yaz**

Buz üste yazı **yazma**. (İTKYC, 1961: 74)

Sakın ola **bekleme**

O yarın yolu

Ömür elden gitmesiv

Bekleme o yarın yolu.(Osman Mazlum, s:24)

3.2.5. Ünlem Cümlesi

Bu cümleler, öfke, sevinç, şaşırma gibi durumları gösterir. Ünlem, cümlenin anlamına bakılarak bulunur.

Ya Rab!

Bu asil duruştur

Gözlerime fer oldu.

Varlığı içirimde bir var bir kayboluştur. (ITYC, 1961: 37).

Ne gam!

Sevgiler gani ve sevgiler

Vatan içinde ben de sessiz bir durak

Ne gam!

Uzaklar daha uzak olsa ne gam!(Kuşşuoğlu, 2005: 49).

Ey halkım!

Ey hakım! Sendedir cuvher

Sendedir tarih ve sende uyanış.

Ey hakım! Sendedir umut.(Akbaş,, 2002: 31).

Ay havar anam anam

Gidersen gücdür kanam

El yanar gizli güler

Ben sana nece yanam

Tutuştum köze döndüm

Hiç sönmeyen bir canam

Dert keder yoldaşıyam

Gam yükünden bir hanam. (Hüseyin 2005: 8).

Cemal dağı

Gördüğün cemal dağı

Ah dedim hasret çektim

Bu dağ o öte cemal dağı.(Sevimli, 1950: 37)

Allah'ım Allah'ım

Bu gelin bu **bal,anı!**

Allah'ım yetim koyma

Beşige bu, balanı. .(**Erbil, 1959: 28**)

Aman, güzel oğlan

Yandım güzel oğlan

Annem seni görmesin

Pencereden kaç oğlan.(İTKYC, 1961: 8)

3.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Kurallı ve devrik cümle olarak sınıflandırılır.

3.3.1. Kurallı Cümle

Yüklemin sonda olup, diğer öğelerin diziliş sırasının öneminin bulunmadığı cümlelerdir.

Örnekler:

“Bahçe barından oldum

Heyva narımdan oldum

Gece uykusu bilmem

Gündüz kârımdan oldum.”(ITKYC, 1961: 16).

“Havdan olur

Bulut havadan olur

O yar bize gelince

Evim avadan olur.” (Sevimli, 1950: 23).

“Ağa döndü

Bek gitti aga geldi

Bu sevda ne sevdadır

Saçları ağa döndü.”(Akbaş,202: 10).

Hamdolsun aza kandım

Derdimi yaza kandım

Bilmem ne geldi bana

Kuş beyin kaza yandım (Hüseyin 2005: 41)

Men kala yanıım

Sıcak menkala yanıım

Her kes şad oldu gitti

Yalnız men kala yanıım (Hüseyin 2005: 43).

Bir gün ağlar

Gireydiv bir gün ağlar

Meni ağladan kader

Özüde bir gün ağlar.(Erbil, 1959: 26)

Bahtı gitti

Yar mene bahtı gitti

Gül mevsimi tükendi

Bülbülün bahtı gitti.(Erbil, 1959: 29)

Dereye kaldım

Dağdan dereye, kaldım

Üstüme bir gün battı

Dar gün dar aya kaldım.(İTKYC, 1961,S:36)

Dağlardı

Üskek kakan dağlardı

O, dağı dağlamışam

Günde yüz dağ dağlardı.(Erbil, 1959: 42)

Kesad olmaz

Zülf yüzden kesad olmaz

Namerdin bin lokmasın

Koysan bir kesa dolmaz.(İTKYC, 1961: 38)

Yaşatmaz

Gamlı gözüm yaş atmaz

Bizim bir bağımız var

Bayđuşları yaşatmaz.(Sevimli, 1950: 70)

Sesine ses veren yok

Hiç düşüne giren yok

Çok sorup soruşturdum

Sevgilime eren yok.(İTKYC, 1961: 52)

3.3.2. Devrik Cümle

Yüklem in son da ol ma d ı ğ ı c ü m l e l e r ol up, ne den i vur gu ve ya an la tı dan kay na kl ı d ır.

“A ğ a s ı z

H iz met kar biz a ğ a siz

Ö l ü r se kul lar ö l s ü n

Kul kal ma s ın a ğ a s ı z.”(Sevimli, 1950, s: 10)

“Ka la dan in dim dü ze

Su ver mi ş em ner gi ze

H iz met et tim ye di yıl

Ka ra ka ş l ı bir kı za.”(Sevimli, 1950: 37).

Y ü z ü n g ü l s ü n ba na

“Ka st ey le me ca na

Se nin gi bi g ü z e li

Do ğ ur ma m ı ş bir a na.”(İTKYC, 1961: 27).

“A d la ra a d ım a t ım

K ö r a v ç ı vur du be ni

Ko y ma d ı a t ım, a t ım.”(Akba ş, 2002: 16).

Gerçekten bak gör beni

Haber gönder sor beni

Sevenler naz ederler

Sen naz ile yor beni

Aklıma hiç gelmezdi

Göresin sen hor beni

Gittin bu halde koydun

Tüten ateş kor beni (Hüseyin. S.41).

Bir dekkanı

Görmüşem bir, dekkanı

İsterse kader eder

Yüz saat bir dekanı.(Erbil, 1959: 26)

Bizde, kanı

Doğmuşuğ biz dekanı

Vatan, millet uğrunca

Dökeriğ bizde, kanı.(Erbil, 1959: 28)

Kanat alım

Bir uçup kanat alım

İstedim gülüm derim

Bulandı kana, dalım.(Sevimli, 1950: 46)

Kemal paşa

Ta koymuş Kemal Paşa

Trkn kara bahtını

Ak etti Kemal Paşa.(İTKYC, 1961: 38)

Altun zk yeşil kaş

Sallana sallana

Çifte abalı yarım

Gel gideğ seyrana. (İTKYC, 1961: 38)

Yivasında

Yavru var yivasında

Hudam tulki grmiyim

Aslanlar yivasında. (Sevimli, 1950: 77)

Gzele bak güzele

Gelip bizden söz ala

Menim bir esmerim var

Değışmem yüz güzele.(Sevimli, 1950: 17)

Evleri su boyunda

Narın limi koynunda

Her ikimizin günahı

Kalsın rakip boynunda.(Sevimli, 1950: 19)

Avare gönlüm

Menendi bülbül

İnler senin için güzelim

Ruzi şeb ey gül.(Sevimli, 1950: 22)

3.4. Yapılarına Göre Cümleler

Basit ve bileşik cümleler olarak sınıflandırılır.

3.4.1. Basit Cümle

Geleneksel hoyratların çoğunluğunda vardır.

“Karanfilim yastayım

Bülbülem kafastayım

Haber verin yârime

Ölmemişem hastayım.”(Sevimli, 1950: 38).

“Gölek biçtim dar mene

Kimse olmaz yar mene

Gönlümü sana verdim

Sen de gönül ver mene.” (ITYKC, 1950: 29).

“Evlerinde halı var

Dudağında balı var

Ben öz yârim tanırem

Yanağında halı var.”(ITKYC, 1961: 9).

Yaranın qanı çıkar

Ataş dumanı çıkar

Uşag büyük olunca

Nenenin canı çıkar. (Ercan, s.12).

Ay dolanaydı

Gün dolanaydı

Yarin tek tek yerişi

Mende olaydı.(İTKYC, 1961: 9)

Gökte kanı

Dögdüler gök, dekanı

Bülbül yaralı uçtu

Akırı gökte kanı.(İTKYC, 1961: 50)

Seksen ayet

Seksen beyt seksen ayet

Seksene seksene yat

Ömür seksene çattı. (İTKYC, 1961: 51)

Beşir altı hurmatı

Selevin seyit kızına

Yarin mürveti

Çıksın Musalla düzüne.(Sevimli, 25)

Gül arada

Nanca ğamgin olursa

Gahte bir gül arada

Kalıptı gül arada.(İTKYC, 50)

Sen bir serv ağacı

Men bir göğërçin

Elbet konup konup

Uçmuşam senden.(İskender Hoyratı, 28)

Baba bugün

Seherden oyan yeri

Yüz yıl sel gelse oymaz

Bir gün gam oyan yeri. (İskender Hoyratı, s: 29)

Baba bugün

O ataşta

Her kimiz bir ataşta

Men yanaram o ataşta.(İskender Hoyratı,s: 30)

Zalım zalım

Demirçi

Gaddar demirçi meni

Ağ gümüşe dönderdi.(Muçula Horyatı, s:31)

Baba bugün

Bir esmerden bir güzel

Bir emhli sevap

Barıştırsın buları.(İskender Hoyratı, s: 32)

Bu şekilde çok sayıda örnek vermek mümkündür.

3.4.2. Birleşik Cümleler

Yüklemi ve yargısı birden çoktur. Yan ve temel cümleden oluşup, temel cümle ana fikri anlatırken yan cümle onu tamamlar. Dört farklı türü vardır. Birleşik cümleler; dört şekilde sınıflandırılır.

3.4.2.1.Şartlı Birleşik Cümle

“Arkasın al

Yük ağır arkasın al

Şu arkaya gelmezse

Sen suyun arkasın al .”(Akbaş, 2002: 22).

“Kaş kasab kiprik oklar

Derdiden öldü çoklar

Bir gün seni görmesem

Gönlüm yüz yeri yoklar.”(Sevimli, 1950: 40).

“Beşir altı hurmati

Deyin seyyit kızına

Yoksa yârin mürveti

Çıksın musalla düzüne.”(İTKYC, 1961: 24).

İçeydim kase seni

Batırdı yasa seni

Kalede yüz çevirdi

Görünce hasa seni (Hüseyin 2005: 5).

Sürükler rüzgar seni

Yanağın tanın teni

Dayanamam sorma benden

Al yanak kara beni

Olmuşsun zalim avcı

Fak kurar seper deni

Olaydım gelin tülü

Saraydım sinen eni. (Hüseyin 2005: 5).

Derviş olsadım

Gazel bilmiş olsadım

Ayda bir haftada bir

Seni görmüş olsadım.(İTKYC, 1961: 40)

Kaladan enerim ben

Çağırsan dönerim ben

Derdinden kibrit oldum

İfirsen yanarım ben.(İTKYC, 1961: 40)

Su çimeni

Göğerdir su çimeni

Yarım suçunu dese

Güldürür suçu meni. (İTKYC, 1961: 50)

Gül arada

Kalıptı gül arada

Nanca ğamgin olursa

Gahte bir gül arada. (İTKYC, 1961: 50)

Güleçar

Bağvan eyler güle çar

Ağlasav bağım var

Gülsev bin bir gül açar. (İTKYC, 1961: 50)

Güle kadar

Yol yeri güle kadar

Bülbüller fiğan eder

Olaşsa güle kadar. (İTKYC, 1961: 52)

Göz kurusan

Görüpsen göz kuru sen?

Kalbim mankala ettiv

Üstüne köz kurusan. (İTKYC, 1961: 58)

Merde bağlar

Verildi merde bağlar

Dünyanı ateş alsa

Mert belin merde bağlar. (İTKYC, 1961: 62)

Men kalası

Sen saray men, kalesi

Yansa ürekte yanar

Sevdanın menkalası.(İTKYC, 1961: 62)

3.4.2.2.İç İçe Birleşik Cümle

“İncelenen hoyratlarda içe içe birleşik cümleye rastlanmamıştır.”

3.4.2.3.Ki’li Birleşik Cümle

Türkmene

Başım gurban Türkmen’e

İsterem ki desinler

Ya Türkmen, ya Türk mene.

Suya gider ki gelin

Kız tutup gelin elin

Seleşirem seleşmez

Gelin üreğim delin.(Kerkük Hoyratları, s:11)

Seherden seda gelir

Zumlu çok dada gelir

Gel elin ver ki elime

Bakak kim dada gelir.(Mazlum, 51)

Sine gerek

Sinem tek size gerek

Benim gibi gam evli

Gülmek ki senin nesine gerek.(Mazlum 57)

3.4.2.4.Girişik Cümle

“İçeydim kase deni

Batırdı yasa seni

Kalede yüz çevirdi

Görünce hasa seni

Ağlarsa göz yaşıyla

Salar hevese seni

Davranıp göl yaptılar

Koydular tasa seni

Kim gelir azat eder

Bu günden hasa seni.” (Hüseyin 2005: 5)

Kerkükte demir kapu

Kiliti belim sapı

Seni benden edeni

Dilensin kapu kapu.(İTKYC, 1961: 41)

Di gel ağam di gel

Di gel paşam di gel

Garibem yol tanımam

Özüv bezen özüv düzen özüv gel.(Sevimli, 1950: 33)

Uyan Kerkük

Yaramı oyan Kerkük

Gün çıktı el uyandı

Sende bir uyan Kerkük.(İTKYC, 1961: 54)

Uyanmaz

Uyandırır uyanmaz

İkimiz bir ateşte

Ben yanmam o yanmaz.(İTKYC, 1961: 54)

Veren sen

Alan sensin veren sen

Gah evler bezedirsin

Gah edersin veran sen.(İTKYC, 1961: 55)

Vapurlar aktı neynim

Dumanı kalktı neynim

Gel güzel sevişelim

Nasibim kalktı neynim.(İTKYC, 1961: 55)

Yazıdan gelir

Sona yazıdan gelir

Ne titrisen dizlerim

Başta yazılan gelir.(İTKYC, 1961: 58)

Kar etmez ahım

Sen gülizare
Önülmez işler güzelim
Dilde bu yara.(Sevimli, 1950: 22)

Oda bahtı
Karadı oda, bahtı
Şansız solan gülüme
Men bahtım oda, bahtı.(Erbil, 1959: 20)

3.4.3. Sıralı Cümle

Üç şekilde sınıflandırılmıştır.

3.4.3.1.Bağımlı Sıralı Cümle

“Tek başına yargı bildiren cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde virgöl, noktalı virgöl gibi bir imle ya da bir bağlaçla birbirine bağlanarak sıralanmasından oluşan cümleye sıralı cümle denir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere sıralı cümle en az iki cümleden oluşur.” (Serdal Kara, 2012)

“Sıralı cümle, bağımlı sıralı cümle, bağımsız sıralı cümle, karma sıralı cümle ve açıklamalı sıralı cümle olmak üzere dörde ayrılmaktadır.” (Dizdaroğlu, 1976).

“Elinde terazi var

Cebinde çerezi var

Alemle güler oynar benimle garazı var.”(Sevimli, 1961: 25).

“O yazı

Çok bekledim o yazı

Hayatım zehir etti

Yardan gelen o yazı.”(Akbaş, 2005: 20).

3.4.3.2.Bağımsız Sıralı Cümle

Sürükler rüzgar seni

Yanağın tanın teni

Dayanamam sorma benden

Olmuşsun zalim avcı

Fak kurar seper deni

Olaydım gelin tülü

Saraydım sinen eni (Hüseyin 2005: 5)

Ağa döndü

Bek gitti ağa döndü

Bu sevda ne sevdadı

Saçlarıv ağa döndü.(Erbil, 1959: 34)

Bu başlıkla ilgili başka örneğe rastlanmamıştır.

3.4.3.3.Karma Sıralı Cümle

“İncelenen hoyratlarda karma sıralı cümleye rastlanmamıştır.”

3.4.4. Bağlı Cümle

“Bağlaçlar ile birbirine bağlanan cümlelerdir. Bağlı cümle ile sıralı cümlelerin arasındaki fark, sıralı cümledeki noktalama işaretinin yerine bağlı cümlede bağlaç kullanılmasıdır.”(Kara, 2012)

“Olur hatunum olur

Gümüş altunum olur

Canıya kurban olam

Fekat burdan su gelir.”(ITKYC, 1961: 12).

“Dağlar başı çemendir

Gölmak benim nemedir

Bakma gölen vesfine

Ama yürek yâredir.”(Kerkükî, 1965: 32).

“Bura hesret evidir

Balam dünya devidir

Ne gelen var ne giden

Bu nasıl bir devirdir.”(Ercan, 1998: 8).

3.4.5. Ara Sözlü Cümle

“İncelenen hoyratlarda ara sözlü cümleye rastlanmamıştır.”

3.4.6. Eksiltili Cümle

“Kesik cümle ya da kesik tümce olarak da adlandırılan eksiltili cümlede cümlenin öğelerinden bir ya da daha fazlasının eksiltildiği görölmektedir. Eksiltelen öge genellikle yüklemidir.”(Erten, 2005:223)

“Keküklüyüm men özüm

Kulağ ver dinle sözüm

Aşiretim Türke Kurban

Evvel baştan men özüm.”

IV. BÖLÜM

4. KERKÜK HOYRATLARI SÖZ DİZİMİ(BELİRTME GRUPLARI)

“Belirtme grupları; isim tamlaması ve iyelik grubu, sıfat tamlaması, birleşik isim tamlaması, tekrar grubu (ikileme), aitlik grubu, edat grubu, unvan grubu, birleşik fiil grubu, isim – fiil grubu, sıfat - fiil grubu, zarf – fiil grubu, sayı grubu, ünlem grubu, bağlama grubu ve kısaltma grubu olmak üzere on beş kısımdan oluşmaktadır.”(Hatipoğlu). “Belirtme grupları Kaya Bilgegil tarafından belirli kelime gruplarını isimlendirmek amacı ile kullanılan bir terimdir. Bilgegil’e göre belirtme grupları şunları içermektedir.” (Baydar ve Baydar, 2001):

“İsim ve sıfat tamlamaları; bağlaç, zarf, isim, edat, ikizleme ve ünlem gruplarıdır.”

4.1. İsim Tamlaması ve İyelik Grubu

Belirtili, belirtisiz ve eksiz tamlama olarak sınıflandırılmaktadır. “İsim tamlaması, karşılıklı olarak bir anlamsal ilişki ortaya koyan en az iki farklı isimden meydana gelmiş sözcük grubudur. İsim tamlamaları, tamlayan ve tamlanandan oluşmaktadır.”(Kılıç, 2005)

İsim tamlamaları şunlardır:
Belirtili, belirtisiz ve eksiz isim tamlaması.

4.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

“Belirtili isim tamlaması, aidiyet ve iyelik belirten isim tamlamalarıdır. “Kime, Neye, Kimin, Neyin” sorularını yanıtlamaktadır. Bu tür tamlamalarda tamlayan da tamlanan da ek alabilmektedir. Tamlayan ilgi eki, tamlanan ise iyelik eki almaktadır.”(Sevinçli, 2004)

“Çağırdım çağlar oldu

Didem kan ağlar oldu

Hepsi **yarın** aşkımdan.”(İTKYC,1961: 33)

“**Başımın** sızısıyla giderem

Kalmadı çare mende.”(İTKYC, 1961: 32)

“Menim yarım incelerden incedi

Koynundaki turunçları koncadı

Evlerinin dört etrafı yoncadı.”(İTKYC, 1961: 28)

“Kerkük’ün kapısını

Biz kurduk yapısını

Dünya sel olup gelse

Vermeyiz tapusunu” (Muhammet Nur Doğan)

Kerkük’ün kalasıyam

Bu bağın lalasıyam

Nerede bir esmer görsem

Başının belasıyam

Nerede bir güzel görsem

Men **onun kölesiyem**

Cerrevin kulpu burma

Doldur cerrevi durma

Öyle bir yar sevmişem

Dili bal ağzı hurma (İTKYC, 1961: 10)

Yar beni arab etti

Kürt etti arab etti

Benim **yarın gözleri**

Hanamı harab etti.(Sevimli, 1950: 58)

Yaz böyle

Bahar böyle yaz böyle

Katibin suçu ne ?

Hudam demiş yaz böyle. .(Sevimli, 1950: 59)

Yarın yanağı güle benzer

Güle sümbüle benzer

Yıldır bir gün görmüşüm

Bu gün o güne benzer.(Sevimli, 1950: 60)

Yarın özüne kurban

Tahne sözüne kurban

Boyağcıda boyanmış

Ela gözüne kurban.(Sevimli, 1950: 60)

Zülf uzun yüze değer

Eğilsen dize değer

Herkesin sevdiği

Yüz bin yüz (kıza) değer. .(Sevimli, 1950: 61)

Menekşesi boyun eğer

Ovaları yeşil giyer

Yaprakları suya değer

Ovanın bülbülleri durmaz öter.(Sevimli, 1950: 64)

Bu dağlar olmasaydı

Çiçekler solmasaydı

Ölüm Allah'ın emri

Ayrılık olmasaydı.(Sevimli, 1950: 11)

Nayı tekin

Sazı cüt nayı tekin

Her dem gevlım gamlıdı

Çobanın nayı tekin.(Erbil, 1959: 12)

4.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

“Belirtisiz isim tamlamaları, tamlayanın ek almadığı ancak tamlananın iyelik

eki aldığı isim tamlamalarıdır.”(Sevinçli, 2004)

“Ağam ağam

Yatmamışam oyağam

Gam yüküne dayağam.”(İTKYC, 1961: 33)

“Di gel paşam di gel

Men özüm zilemerem

Derd derde değer ziler.”(İTKYC, 1961: 32)

“Yara yeri

Sızıldar yara yeri.”(İTKYC, 1961: 32)

Ağlama **ceyran balası**

Sızlama **ceyran balası**

Gider **gözuv karası**

Soyunum bak canıma

Hepsi de **sevdav yarası**(İTKYC, 1961: 3)

Al alma alın alı

Kırma **gül gonca dalı**

O şükür kula kalı

Özgürün **er meydanı**

Kim demiş kula kalı

Kol kanadım dost kıldı

Yad yokdu o zevallı

Kurbanam vefalıya

Pazar çarşambe Salı (Hüseyin 2005: 8)

Yaylımına

Kaz konup yaylımına

Gel öpüm gözlerinden

Geldik **yol ayrımına**.(Sevimli, 1950: 59)

Yürüsün yek denedir
Meğer kasdın canadır

Sinen **azar bostanı**

Lebin şarbathanadır.(Sevimli, 1950: 59)

Yandı canım
Tutuştı yandı canım
Felek okunu atmadan

Serende döndü canım.(Erbil, 1959: 36)

Yüce dağdan kar gelir

Yaş ağaçtan bar gelir

Sinende kaz mazarım

Elbed bene dar gelir.(Sevimli, 1950: 61)

Yar bize gelir gider

Şad gelir malul gider

Deme yollar bağlıdır

Yar hiyali gelir gider. .(Sevimli, 1950: 62)

Bu dalda

Bülbül kanadı bu dalda

Uçtun nece

Kaldın bu hala. .(Sevimli, 1950: 6)

Yar diyarı

Terk etti **yar diyarı**

Belimi yara verdim

Gevlimi yardı yarı.(Sevimli, 1950: 70)

Yardım eli

Pıçaktan **yardım eli**

Hanadan düşen dosta

Yetişsin **yardım eli**.(Sevimli, 1950: 71)

4.1.3. Eksiz İsim Tamlaması

Bu tamlamalarda, tamlayan ve tamlanan yalın halde bulunur.

Altun hızmav mülayim

Seni haktan dileyim

Yaz günü temmuzda

Sen terle men sileyim. (ITKYC, 1961: 5)

Bu benim kasa gevlım

Degdi mankasa gevlım

Her günüm kan kusuru

Bir **altun tas** gevlım.(Erbil, 1959: 80)

Başımda **sarı sancak**

Sen miskin ben utancak

Hiçbir vefa görmedim

Oduna yandım ancak.(Sevimli, 1950: 29)

Başa çalar

Uzun zülf başa çalar

Yeme namert ekmeğin

Gün gelir başa çalar(Sevimli, 1950: 22).

Güle değdi

Gün çıktı güne değdi

Gamlı bülbül feryadı

Ok oldu güle değdi (Sevimli, 1950: 28).

Bağ üstüne

Beyaz kar bağ üstüne

Yaram bağısız kalmadı

Bağ sardım bağ üstüne (Akbaş, 2005: 30).

Gül adamlar

Hoş suhbet **gül adamlar**

Bülbülün gözyaşları

Seherden güle damlar (Sevimli, 1950: 29).

Evleri göçtü çöle

Kaş kara göz piyala

Allah mirazım versin

Çüt döşeğin bir yola(

4.2. Sıfat Tamlaması

“Sıfat tamlaması bir ismin önüne bir sıfatın gelmesi ile oluşturulan ve ismin nitelendiği tamlamalardır. Sıfat tamlamalarında ismin önüne gelen sıfat, ismi nitelikleri açısından tanımlamaktadır.”(Özkan, 2001)

“Oda bahtı

Karadı oda, bahtı

Şanssız gül

Men bahtım oda.”(Akbaş, 2002: 20)

“Bu bin kul, **bin ağa**

Daşın ustası vurup

Hiç düşmez bu, **bin ağa**.”(Akbaş, 2002: 28)

“Badam aslı çakala

Azgın kurdun adeti degi

Davet olsun çakkala.”(Akbaş, 2002: 32).

Karardı ciğer ağı

Yüzfidan dike dike

Kırıldı belim bağı

Güvendim hasar yapım

Kalmadı hasar çağı

Ezelden cefa karım

Eridi gönlüm yağı (Hüseyin 2005: 6).

Songüle

Çok ağlayan **songüle**

Bülbüller göz dikipti

Bağda kalan **songüle**(Kerküklü s.30).

Yeşil gözlerde kaş olmuşam

İçinde yaş olmuşam

Men evvel bir dağıydım

İndi bir daş olmuşam.(Erbil, 1959: 61)

Bugün bayram diyerler

Kırmızı don giyerler

Alem toyda seyranda

Bize yetim diyerler.(Erbil, 1959: 8)

Bülbülü ağlar gördüm

Köksünü dağlar gördüm

Bağ veran gül kurumuş

Göz yaşı çağlar gördüm (Sevimli, 1950: 12)

Adım atım

Adlara adım atım

Kör avcı vurdu meni

Koymadı adım, atım.(Erbil, 1959: 8)

Ayığtı

Sarhoş begi ayıgtı

Aslan bir gözden yatar

O, bir gözden ayıgtı.(Erbil, 1959: 11)

Okun çalar

Dost mene okun çalar

Solan gül mende

Görmesin o, goncalar.(Erbil, 1959: 18)

Bildirin

Bahar hoş bildirin

Son nefes kalmışam

Gidin yara bildirin.(Erbil, 1959: 20)

Bir dekanı

Döğmişem bir, dekanı

İsterse kader eder

Yüz saat bir dekkanı.(Erbil, 1959: 22)

Sıfat tamlaması hoyratlarda sıklıkla kullanılmaktadır.

4.3. Birleşik İsim Grubu

“Birleşik isim grubu, bir varlığın ya da kişinin ismini bildirmek maksadıyla bir araya getirilen kelimelerdir. Birleşik isim grubuna herhangi bir ek eklenmemektedir. İki ya da daha çok sözcükten oluşan kişi, yer ve varlık adları birleşik isim grubu oluşturmaktadır. Bu grubun unvan grubundan farkı vurgulamadır. Birleşik isim grubu oluşturulurken anlam kayması, ses kayması ve kelime sınıfı kayması gibi hareketler görülebilmektedir. Kişi ve yer adları birleşik isim grubunun en iyi örnekleridir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, birleşik isim grubunda bir araya gelen isimler bir özel isim oluşturmaktadır ancak birleşik kelimelerde iki ya da daha fazla isim bir araya gerek yeni bir kavram oluşturur. İşte bu husus, birleşik isim grubu ile birleşik kelimelerin ayrımını sağlamaktadır.” (Karahana, 1997; Doğan, 2012):

Kemal başa

Taç koymış Kemal başa

Türklerin qere baxtın

Ağ etti **Kemal Paşa** (Mustafa Gökkaya)

Bilhassa yakın zamanda yazılan kahramanlık hoyratlarında birleşik isim grubuna rastlanmaktadır. *“Geleneksel bağlamda kaleme alınan hoyratlar, Irak Türkmen halkına mal olan ortak duyguları yansıtmaları hasebiyle özel isimlere genellikle yer vermemektedir.”*(Dizdaroğlu, 2004)

4.4. Tekrar Grubu (İkileme)

“Tekrar grubu, bir anlamı pekiştirmek, anlatımda akıcılık, sağlamlık ve vurgu yaratmak amacı ile kullanılan kelime gruplarıdır. Genellikle ikileme olarak da bilinmektedir. Tekrar grubu kelimeleri kaynaşmıştır ve tek bir grup olarak öge haline gelirler. Her ne kadar zamir, edat ve bağlaç dışında kalan bütün kelimeler tekrar grubu oluşturmaya elverişli ise de, tekrarlı sıfatlar daha çok ad veya sıfatların tekrarından oluşmuştur. Buna ses taklidi sözler de dahildir”. (Korkmaz, 2009).

Tekrar gruplarının sınıflandırılması şöyledir: “Aynen tekrarlar, eş ve yakın anlamlı tekrarlar, zıt anlamlı kelimelerle kurulan tekrarlar ve pekiştirmeli tekrarlar.” Dört şekilde oluşurlar.

4.4.1. Aynen Tekrarlar

Aynı kelimelerin ard arda sıralanmasıyla oluşturulur.

- “Saçların **tel tel** etsin

Atsın al yanak üstüne.”(İTKYC, 1961: 25)

“**Dolana dolana** gam pervane oldu bahtıma.(Erbil,1993:16)

Sen bir serv ağacı

Men bir göğərçin

Elbet **konup konup** uçmuşam senden.”(İTKYC, 1961: 28)

“**Yeri yeri** küsmüşem senden

Ayrılığın badasın içmişem senden.” (İTKYC, 1961: 28)

Meyvesiz meye bağı

Karardı ciğer ağı

Yüz fidan **dike dike**

Kırıldı belim bağı (Hüseyin 6).

Güvendim hasar yapım

Kalmadı hasar çağı

Ezelden cefa karım

Erir erir yağı (Hüseyin6).

Yolcuyum yolum yaştı

Yollar sensiz yoldaştı

Nurdan dolsun mezarı

Duymasın bir azarı

O günden sen gideni

Ağlarım **zarı zarı** (Hüseyin 2005: 12).

Hoyratım kitap dilek

İçinde bir zemberek

Yazdım **bir bir** kitapta

Kırılısın çarhın felek

Çalışkan Keküklüyem

Hem bal verrem hem petek(Hüseyin 2005: 15).

Bir damlacık sev beni

Sevim seni bir etek

Gözlerin kara zeytin

Ellerin sıcak çörek

Tez ayrılık gelmesin

Gör beni **seyrek seyrek** (Hüseyin 2005: 15).

Buker meni

İşitmez bu ker, meni

Yar gamın **çeke çeke**

He bir gün buker meni.(Erbil, 1959: 29)

Bahtı gitti

Yar mene bahtı gitti

Gül mevsimi tükendi

Ağır ağır gitti

Bülbülün bahtı gitti. .(Erbil, 1959: 33)

Budu gün

Odu **gece gece** budu gün

Heppi düğün açıldı

Açılmadı bu, düğün.(Erbil, :47)

Düz yolda

Yağar kar ince ince

Düz yolda

Adam itmez bu yolda.(Hüseyin, 2005: 9)

Dara düştüm

Sen yoksun dara düştüm

Gele gele ah geldi

Sen yoksun dara düştüm(Sevimli, 1950: 36)

4.4.2. Eş ve Yakın Anlamli Kelimelerle Kurulan Tekrarlar

“Eş ve/veya yakın anlamli kelimelerin art arda sıralanması ile yapılan tekrar grubudur.” (Gültekin, 2001)

“Dağlardı

Üskek kakan dağlardı

Yara bere ayakla dağı dağlamışam.”(Aktaş, 2002: 40)

Hiç dinmem avan özüm

Gam derdi savan özüm

Dostum gözüm verrem

Kırık döküktür özüm

Hepsi ah vah yüzünden

Baş alıp azan özüm

Yer yurt değışti birden

Ekmeği yovan özüm

Dünyanın çilesini

Horyat'tan yazan özüm (Hüseyin 2005: 16).

Yara bende

Dert bende yara bende

Akıl fikir koymadı

Kaş gözü kara bende.(Erbil, 1959: 26)

Kol kanat gerdim

Bir uçup kanat gerdim

İstedim gülüm derim

Bulandı kana kolum.(Hüseyin, 2005: 42)

Güliden ayrı

Feryat figan bülbüller

Güliden ayrı

Bağvanın emri koyup

Bülbülü güliden ayrı.(Aktaş, 2005: 56)

Gül otu

Bağda gör gülden, otu

Eş dost sen ol bülbülü

Gülden kalk gülden otu.(Aktaş, 2005: 57)

Görün alın

Sattığım görün alın

Bu yurttta **ses seda** yok

Kör tutup körün elin.(Hüseyin, 2005: 27)

Göz yaşından

Kalmışam göz yaşından

Bağvan **ağrı sızı** suvardı

Menim göz yaşından.(Erbil, 1959: 43)

Gözele zar

Meni ver yar eline

Yalan yanlış haber gelip

O, meni güzel ezer.(Hüseyin, 2005: 35)

Hayata denk

Hayata denk gözlerin

Allı pullu sözlerin

Bağlar beni hayata (sevimli, 24).

4.4.3. Zıt Anlamalı Kelimelerle Kurulan Tekrarlar

“Dolan ayım,

Dolan gün, dolan ayım

Sen ırak, men pervane

İleri geri başına dolanayım.”(Akbaş, 2002: 20)

“Beşir altı Hurmatı

Selevin seyit kızına

İn ık yarın Musalla düzüne.”(İTKYC, 1961: 6)

Sağ sol doldu yabancı

Çekerim içten sancı

Kervanları yol tuttu

Bir haber yok mu hancı? (Hüseyin 2005: 14).

Gece gündüz deme gül

Tikanlara deme gül

Gözlerim kan ağırlı

Daha men deme, gül.(Aktaş, 2005: 53)

Gözde kalsın

Her(hayır) şer onda kalsın

Vefasızin ağılama

Göz yaşıv gözde kalsın.(Hüseyin, 2005: 19)

Ğam ağam

Belim büktü ğam

Her günüm yengi baştan

Er geç gelir ğama ğam.(Erbil, 1959: 42)

Her gelir

Uçan kuşum gide gele

Ğam zsz bir konak

Yüz il **kav sav** he gelir.(Sevimli, 1950: 19)

Sur ativ

Solup benzin, surativ

Bata çıka olaş köyüne

Yayan kalma sr, ativ.(Aktaş, 2005: 12)

Su yarasa

İiri su yarasa

Dünya **eyi kötü** döner

Ateşe su, yarasa.(Erbil, 1959: 56)

Ay **ıktı battı** yere

Gün getti yatan yere

Sinemi nişan kurdum

Yar okun atan yere (IKYC, 18).

Yollarda

Uzun kısa zamanlar

Geçti ömür yollarda

İnce uzun yollarda(Kerkukî, 35).

Hislerim

Gel-git içinde hisler

Bir ağlarım bir sevinç

Değişir anılarım

Bir gelir bir recayım(Sevimli, 1950: 21).

4.4.4. Pekiştirmeli Tekrarlar

“İlaveli ya da ekli tekrarlar da denilen pekiştirmeli tekrarlar, bir kelimenin başına bir ses ya da bir hecenin getirilmesi ile yapılan tekrarlardır.”(Gültekin, 2001)

“Upuzun bir ah çekti dağdan seyyit.”(Akbaş, 2003:35)

4.5.Aitlik Grubu

Aitlik grubu “-ki” eki ile oluşturulan kelime gruplarıdır.

“Ay çıkar ayaz düşer

Gam yeme güzel yarım

Sendeki zülfe beyaz düşer.”(İTKYC, 1961: 25)

“Menim yarım incelerden incedi

Koynundaki turunçları koncadı

Evlerinin dört etrafı yoncadı.” (İTKYC, 1961: 27)

Ah o gözler ah o gözler

Kan eder ah o gözler

Beni vuran ok değil

Sendeki ahu gözler.

4.6. Edat Grubu

“Ait, başka, beri, dair, değin, dek, diye, doğru, gibi, göre, için, ile, dolayı, kadar, ötürü, rağmen, üzere, yana vb. edatlarla oluşturulan gruplardır.”

Edat grubunun kullanımında isim önce edat sonra yer almaktadır. Örneğin:

“Geceler assas menem

Bi neva bi kes menem

Can verdim emek verdim

Ezelden beri

Emeği abes menem.”(İTKYC, 1961: 27)

“Tabip gibi olan dert bilir

Hasta derdin demeden.”(Erbil, 2002: 42)

Ne malı sen

Sayısan ne malı sen

Ruhsuz cesetten **başka**

Yar gelsen nemalısan? (Kerküklü, s.9)

Göz açtık biz hev gördük

Öldür koyma çibini

Zalımın hava hoştur

Çi yüz boğsun çi bini. (Hüseyin 2005: 28).

4.7. Unvan Grubu

“Birleşik isim grubundan vurgu açısından fark gösteren unvan gruplarında bir kişinin unvanı, akrabalık derecesi gibi sözcükler kullanılmaktadır.”(Gültekin, 2001)

Ağam Süleyman

Paşam Süleyman

Evleri köprü başında

Men sene kurban (ITKYC, 1961: 5)

Ağam ağam ağam

Yatmamışam oy ağam

Gam yüküne dayağam

Alem şirin uykuda

Men derdimden sayağım(ITKYC, 32).

4.8. Birleşik Fiil Grubu

“Bir isim ile bir fiilin kaynaşması ile oluşan gruplardır. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken husus, bir isim ile yardımcı fiilin ya da bir fiil ile yardımcı fiilin anlam açısından kaynaşmasının söz konusu olmasıdır. Anlam aslen isim veya ana fiilin üzerindedir.”(Korkmaz, 2009). Birleşik fiil iki şekilde oluşturulur.

4.8.1. İsim ve Yardımcı Fiille Yapılan Birleşik Fiil Grubu

“Bir yardımcı fiil ile bir ismin bir araya gelerek filleşen bir söz grubunun oluşması ile ortaya çıkmaktadırlar. Daha ziyade Arapça ve Farsça kelimelerde görülmektedir. Bu söz grubunda geçişli ve geçişsiz birleşik fiiller oluşabilmektedir.”
(Korkmaz, 2009)

“Kardaşıma

Sabiredip kardaşıma

Hanedan arkadaşı buyurma

Değişmem kardaşıma.”(Erbil, 2002: 44)

İçeydim kase deni

Batırdı yasa seni

Kalede yüz çevirdi

Görünce hasa seni

Ağlarsa gözyaşıyla

Salar hevese seni

Davranıp göl yaptılar

Koydular tasa seni

Kim gelir **azat eder**

Bu günden hasa seni (Hüseyin 2005: 5)

Al elma alın alı

Kırma gül gonca dalı

Güzelsen **şükür eyle**

O şükür kula kalı

Özgürün er meydanı

Kim demiş kula kalı

Kol kanadım **dostoldu**

Yad yoktu o zevallı

Kurbanam vefalıya

Pazar çarşembe Salı. (Hüseyin 2005: 8).

Hiç durmaz ağlar nenem

Can ciğer dağlar nenem

Yaralılar diz döğər

Gülermiş sağlar nenem

Bu kor ateş... İçinde

Yanacak yıllar nenem

Eridi et kemiğin

Dağoldu yağlar nenem

Bir mum gibi sönüsen

Çekmekten ahlar nenem. (Hüseyin 2005:9)

Ay battı **burcu kaldı**

Gözüm **ardınca kaldı**

Genç ömrüm polat kalbim

İnceldi kılca kaldı(Sevimli, 3).

Akşam **arada kaldı**

Hançer **yarada kaldı**

Benim bed asil yârim

Bilmem nerede kaldı(Sevimli, 1950: 6).

Güle kadar

Yol yeri güle kadar

Bülbüller **fiğan eder**

Ulaşsa güle kadar(Akbaş, 50).

4.9. İsim – Fiil Grubu

Bir isim ve buna ekli bir isim fiille oluşturulur.

“Gel gülüm

Sen **ağlamaktır** gülüm.”(Erbil, 2002:17)

“Kiprik **çalmakta** gözlerim

Göz öğünden yar itmek.”(Erbil, 2002:30)

İnanmam vaz geçerem

O yara naz geçeem

Hele hoş bir gün görsem

Bir fasıl saz geçerem

Son baharı **görmek** için

Bir uzun yaz geçerem

Ben ondan az geçerem

Su azdı yol kesildi

Belki dayaz geçerem. (Hüseyin 2005: 13).

Olsam da **geçemem**

Bin pare pare

Sevmiş bulundum güzelim
Hayrı ne çare (ITKYC, 1961: 19).

Bin oku
Aç kitabı bin oku
Bilene bir harf yeter
Bilmeyene bin oku(Sevimli, 1950: 16).

Ğama zar
Beni **atmak** ğama zar
Koca gül gonca olmaz
Menim qevlim qama zar(Akbaş, 2005: 58).

Yar dağıdır
Sinemde yar dağıdır
Başımda gam yuvası
Kurbanam o zülfiye
Gün vuran yel dağıdır(IKTYC, 1960: 30).

Bir aslan çıktı çemde
Boynun büyüktür gamdan
Girmişim kurt derisin
Her gören ürker benden(Sevimli, 1950: 17).

Men kalam
Çok **sevene** men kalam
Kışte ateş istemem
Kelimde men kalam(Akbaş, 2005: 62).
Cerrimin ağzı burma
Dolduran şurda durma

Yeni bir yar sevmişem

Ağzı bal dili hurma(Sevimli, 1950: 18).

Ağlamak yaşım yiter

Dursam yoldaşım gider

Geçmerem nazlı yardan

Bilsem de başım gider(IKTYC, 1960: 3).

Dağlar yeşil **boyanır**

Yatan ne an **uyanır**

Gözüm sende düşende

Derdim baştan **uyanır**(Sevimli, 1950: 21).

4.10. Sıfat - Fiil Grubu

“Sıfat – fiil grubu, bir isim ve bu isme bağlı bir sıfat fiil tarafından oluşturulmaktadır. Ortaç olarak da bilinen sıfat fiil, fiillerin sonunda -en, -esi, -mez, -ar, -dik, -ecek, -miş ekleri getirilerek oluşturulmaktadır. Bu şekilde oluşturulan sıfat fiil, bir isim ile birleşerek sıfat fiil grubu oluşturmaktadır. Bu tür kelime grupları, cümle içerisinde sıfat tamlaması oluşturmaktadır.” (Kara, 2009)

“Benzim sarı hulkum dar

Her gelen benzim sorar

Bilmez kalbimde ne var.”(İTKYC, 1961: 31)

“Garibem yol tanımam

Özüv bezen özüv düzen özüv gel

Gel gel, **mene zulm eden öz beğim ağam oğlu.**”(İTKYC, 1961: 33)

Hiç dinmem **avan** özüm

Gam derdi **savan** özüm

Dostum gözüm verrem

Düşmanı **kavan** özüm

Hepsi ah vah yüzünden
Baş alıp **azan** özüm
Yer yurt değışti birden
Ekmeği **yovan** özüm
Dünyanın çilesini
Horyat'tan **yazan** özüm (Hüseyin 2005: 16).

Eyledi viran beni
Uykusuz gece beni
Kabeyi teva eder
Bu demde **soran** beni (Sevimli, 1950: 36).

Sor ağın
Gökerçinini sor ağın
Dönölmez gecelerde
Gidek onu sor ağın (Akbaş, 2005: 64).
Boyu boylardan küle
Benzisen açan güle
Ykıpsan babam evin
Üzüme güle güle (IKTYC, 1960: 4).
Su yarasa

İçeri su yarasa
Döner dünya dönerde
Ateşe su, yara sa (Akbaş, 2005:66).

Yaşta bitti
Kocaldım yaşta bitti
Senivçin çok ağladım
Yanan gözde yaş bitti (Akbaş, 2005: 67).

Gülüm vay
Bülbülüm vay gülüm vay

Küstürdün yola saldın

Lal olacak dilim vay(Sevimli, 1950: 29).

4.11. Zarf – Fiil Grubu

“Zarf fiil grupları, bir zarf fiilden ve bu zarf fiile bağlı en az bir tamlayıcı unsurdan oluşmaktadır. Bağ fiil ya da ulaç olarak da adlandırılan zarf fiiller, fiillere -esiye, -ip, -meden, -ince, -ken, -eli, -dikçe, -erek, -ir, -mez, -diğinde, -meksizin, -cesine eklerinin gelmesi ile oluşturulmaktadır.”(Kara, 2009)

“Zalım zalım,

Çimeni

Su gögerdip çimeni.”(İTKYC, 1961: 31)

“Veran etti bağı sen

Kıl teki inceldipsen

Menim teki dağı sen.” (İTKYC, 1961: 34)

Bu tür birleşik fiil grupları; yeterlik, tezlik, süreklilik, yaklaşma ve yarı tasvir fiili ile yapılırlar.

“*Bu tür birleşik fiil gruplarında, asıl fiil ile yardımcı fiil birbirine bir zarf fiil ile bağlanmaktadır. Tasvir fiilleri olarak da adlandırılan bu fiillerde şu yardımcı fiiller ile eylem ve oluş bildirilir: Ver, gel, bil, dur, git, gör, yaz, kal.*”(Korkmaz, 2009).

4.12. Sayı Grubu

“*Sayı grubu, edebi metin içerisinde veya bir cümlede basamak sistemi gözetilerek sıralanan sayı isimleri grubudur. Sayı grubunda, büyük sayı önce küçük sayı sonra gelir. Yani matematiksel ifade ile örtüşme söz konusudur.*” (Kara, 2009)

“Gelmemişken henüz **yirmi dördüne**

Baba ocağı olmuştu sırtına yük.”(Aktaş, 2002: 8)

Ay çıktı yıldız oldu

Gecemiz gündüz oldu

Doksandokuz derdim var

Bir de geldi **yüz** oldu. (ITKYC, 1961: 19).

Yüz birdi

Astar birdi, **yüz** birdi

Derdim tespikten saydım

Bahtım oda **yüz** birdi. (Erbil, 1959: 37)

Bugün ayın **üçüdür**

Girme bostan içidir.

Dudakların ham şeker

Dilin badem içindir.(Sevimli, 1950: 10)

Bugün ayın **on dördü**

Kız saçların kim ördü

Benle sen konuşanda

Hangi kör olmuş gördü.(Sevimli, 1950: 10)

Bir dekanı

Döğmişem bir, dekanı

İsterse kader eder

Yüz saat bir dekanı.(Erbil, 1959: 26)

Çalmadı

Bir saat var çalmadı

Şadlığı çok bekledim

Bir gün kapım çalmadı.(Erbil, 1959: 28)

Düz yolda

Taze yolda tuz yolda

Yüz il karanlık olsa

Adam itmez düz yolda. (Erbil, 1959: 39)

Dağlardı

Üskek kakan dağlardı

O, dağı dağlamışam

Günde **yüz** dağ dağlardı. (Erbil, 1959: 42)

Güleçar

Bağvan eyler güle Çar

Ağlasav bağım yanar

Gülsev, **bin bir** gül açar. (Erbil, 1959: 47)

“Gül den yazım

Gül yazım gül den yazım

Bir deste gül ver mene

Aduvu gül den yazım.” (Erbil, 1959: 52)

4.13. Ünlem Grubu

Ay havar anam anam

Gidersen gücdür kanam

El yanar gizli güler

Ben sana nece yanam

Tutuştum köze döndüm

Hiç sönmeyen bir canam

Dert keder yoldaşıyam

Gam yükünden bir hanam. (Hüseyin 2005:9)

4.14. Başlama Grubu

“Başlama grubu, bir başlaç ile birbirine başlanan iki isim unsurundan oluşan kelime gruplarıdır.”

“Zalım altunçı meni

Gelmişem yar yanından

Çi yarı gör çi meni.”(İTKYC, 1961: 31)

Ne Ada ne Samuda

Ne firaun **nede** huda

Zalima zülmü kalmaz

İbret al bak Nemruda

Kalmadı lut kavmiyiçin

Kalmazda pis yahuda (Hüseyin 2005: 21).

Derde benzer

Atımışam derde ben, zar

Ne ğamım ğamlar kimin

Ne derdim derde, benzer.(Erbil, 1959: 23)

Ne güldü

Ne goncadı, ne güldü

Kadara konağ oldum

Ne güldürdü ne güldü.(Erbil, 1959: 43)

Ne balıĝ

Ne şekkeriĝ, ne balıĝ

Gitsem derya üstüne

Ne su kalır ne balıĝ.(Erbil, 1959: 44)

Çekmez bu derdi

Çekmez bu derdi herkes

İster kabul et ister başım kes(İKTYC, 1961: 21).

Güle can ver

Bülbül ile güle ver

Dost senden isterse

Sen güle güle can ver(Sevinli, 1950: 29).

Benim bu bağlı qevlim

Bahçalı bağlı qevlim

Bütün kapı açıldı

Fakat bağlıdır qevlim(Akbaş, 2005: 78).

4.15. Kısaltma Grupları

Kısaltma grupları dokuz tane olup, tetkiki yapılan hoyratlarda bu gruplara rastlanmamıştır. Yönelme grubu

1. Bulunma grubu
2. Uzaklaşma grubu
3. İsnat grubu
4. Yükleme (belirtme) grubu
5. Vasıta grubu
6. İlgi grubu
7. Eşitlik grubu
8. Kısaltma (isim) gruplarının görünüşünde olan kelime grupları

4.15.1. Yönelme Grubu

“Tetkik edilen hoyratlarda yönelme grubuna rastlanmamıştır.”

4.15.2. Bulunma Grubu

“Tetkik edilen hoyratlarda bulunma grubuna rastlanmamıştır.”

4.15.3. Uzaklaşma Grubu

“Tetkik edilen hoyratlarda uzaklaşma grubuna rastlanmamıştır.”

4.15.4. İsnat Grubu

“Tetkik edilen hoyratlarda isnat grubuna rastlanmamıştır.”

4.15.5. Yükleme (Belirtme) Grubu

“Tetkik edilen hoyratlarda yükleme (belirtme) grubuna rastlanmamıştır.”

4.15.6. Vasıta Grubu

“Tetkik edilen hoyratlarda vasıta grubuna rastlanmamıştır.”

4.15.7. İlgı Grubu

“Tetkik edilen hoyratlarda ilgi grubuna rastlanmamıştır.”

4.15.8. Eşitlik Grubu

“Tetkik edilen hoyratlarda eşitlik grubuna rastlanmamıştır.”

4.15.9. Kısaltma (İsim) Gruplarının Tersı Görünüşünde Olan Kelime Grupları

“Tetkik edilen hoyratlarda kısaltma (isim) gruplarının tersı görünüşünde olan kelime gruplarına rastlanmamıştır.”

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kerkük hoyratlarının söz dizimini tahlil ettiğimiz bu çalışma, sözlü kültürün önemli parçalarından olan bu türün özelliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Halk içinde yaygın olan Hoyratlar, cilt şeklinde bir arada bulunmama gibi bir dezavantajı beraberinde getirmekle beraber yer yek küçük kitapçıklar halinde basılarak edebiyat dünyasına kazandırılmıştır. Anonim olan Kerkük Hoyratları, farklı halk ozanları tarafından toplanarak bazen geleneksel toplantılarda bazen de kendi aralarından yaptıkları eğlence gecelerinde dile getirilmiştir. Bu anlamda Kerkük Hoyratları, Irak Türkmenleri arasında, onların kendi halk edebiyat eserleri olduğu gibi, aynı zamanda küresel anlamda bütün Türk dünyasının da edebi varlıkları içinde kabul edilmiştir.

Türkmeneli manileri olarak da tanınan bu edebi eserler, Türkmenlerin acılarını, sevinçlerini, sıkıntılarını, hüznelerini ve özlemlerini dile getirdikleri birer edebi tür olarak da tanınmaktadır. Bu türün diğer edebi türler gibi bilimsel verilerle işlenmesi bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu zorlukların başında bu eserlerde noktalama işaretlerinin olmaması gelmektedir. Bununla beraber, bu türde kullanılan kimi ek ve bağlaçların yerel halkın kullandığı bağlaçlardan oluşması, tahlil edilmesinde bazı zorlukların yaşanmasına sebep olabilmektedir. Yine Hoyratların kendine has bir hece ölçüsüne göre yazılmış olması, özellikle cümle yapısı ve söz dizimi bakımından bazı tahlil sorunlarının yaşanmasına sebep olmaktadır.

Bu anlamda bu tezde ele aldığımız belirtme gruplarına göre söz dizimi tahlillerinde özellikle kısaltma grupları bakımından kısıtlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Kerkük Hoyratları ile Türkiye Türkçesi arasında söz dizimi bakımından, doğal bir benzerlik vardır.

- Kerkük Hoyratlarında yüklem en temel öge olarak hemen hemen bütün türlerinde önümüze çıkarken yüklemın konumlandığı yer, daha çok vurgulanan düşünce ile ilintili olarak kullanılmıştır.

- Özne, gizli özne, sözde özne ve buna bağlantılı cümle öğeleri Kerkük Hoyratlarında sıkça kullanılmaktadır. Ancak, gerçek özne ve gizli öznenin daha büyük bir sıklıkla kullanıldığına şahit olmaktayız. Açıklamalı özne gibi biraz daha sanat isteyen öğeler, daha az kullanılmıştır. Pekiştirmeli özne gibi diğer bazı öğeler, tam bir halk şivesi ve söyleyişiyle dile getirilmiştir. Bunlar da “men özüm” “men, men” şeklinde kullanılmıştır.

- Kerkük hoyratlarında hem belirtili nesne hem de belirtisiz nesne görölmektedir. Belirtili nesnenin ve belirtisiz nesnenin niteliksel ve niceliksel kıyaslamasının yapılması mümkün değildir.

- Hoyratlarda durum zarfı, zaman zarfı, yer yön zarfı, miktar zarfı ve soru zarfı diğerlerine göre daha fazla kullanılmaktadır. Soru zarfları daha sık bir şekilde, yerel bir şiveyle yapılmıştır.

- Tamlayıcılarda yine bir çok Hoyratta görölmektedir.

- Kerkük hoyratlarında, hitap sözleri, ünlem kelimeleri, ünlem grupları ve bağlama türü edatlar fazla miktarda kullanılmıştır. Yine Bağlama edatlarında yerel dilin varlığı vardır. Örneğin: çi çikalıbı gibi.

- Kerkük hoyratlarında ara söz ve ara cümleler de kullanılmıştır.

- Hoyratlarda hem isim cümlesi hem de fiil cümlesi vardır.

- Yüklemlerine göre cümleleri herhangi bir niteliksel ya da niceliksel kıyasa tabi tutmak mümkün olmamakla birlikte, isim cümlelerinin ve fiil cümlelerinin hemen her türünün bulunduğunu söylemek mümkündür.

- Kerkük hoyratlarında anlamlarına göre olumlu isim ve olumlu fiil cümlesiyle beraber olumsuz isim cümlesi ile olumlu fiil cümleleri de vardır.

- Hoyratlarda soru cümlelerinin bütün türlerine karşılaşmak mümkündür.

- Emir cümleleri ve ünlem cümleleri diğerlerine göre daha az yer kaplamaktadır.

- Yükleme, yerine göre olumlu yerine göre de olumsuz olabilmektedir.
- Kerkük iç içe birleşik cümle, karma sıralı cümle, bağlı cümle, ara sözlü cümle çok nadirdir.
- Belirtme grupları açısından hoyratlarda fazla kullanım yoktur.
- Hoyratlarda isim tamlaması, iyelik grubu, sıfat tamlaması, tekrar grupları bazı durumlarda kullanılmıştır.
- Aitlik grubu, edat grubu ile unvan grubu ögeleri de Hoyratlarda geçmektedir.
- Hoyratlarda isim – fiil grubu ile sıfat – fiil grubu da kullanılmıştır
- Hoyratlarda sayı, ünlem ve bağlama grupları açısından bir zenginlik olduğu söylenebilir.
- Kısaltma grupları daha azdır.

Bu sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunmak mümkündür:

- Kerkük Hoyratları gibi bir edebi varlığın daha çok çalışmaya konu edinmesi ve başka edebi çalışmalara konu olmalıdır.
- Kerkük Hoyratlarının söz dizimi ve daha başka konularda tekrara konu edinmesi, bir çalışmacının görmediklerini görme noktasında önemlidir..
- Kerkük hoyratlarının toplanması noktasında sahada bir hoyrat çalışmasının yapılması önemlidir.
- Kerkük hoyratları profesyonel manada toplanarak gerekirse Kültür Bakanlığı düzeyinde desteklenip ansiklopedi haline getirilmelidir.

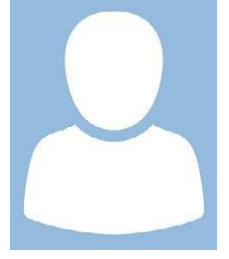
KAYNAKÇA

- Akçataş, A. (2007). “Türkiye Türkçesinde Yapı, İşlev ve Anlam İlişkileri Açısından Cümle Grupları ve Cümle Türleri Üzerine Bir Deneme – I”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 55 (1), 7-20.
- Akkoyunlu, C. (1986). *Kerkük Türkülerinde Hoyrat Geleneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Banguoğlu, T. (1998). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Bayatlı N.Y. (2012). Türk Halk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Irak Türkmenleri Arasında Atasözü İçerikli Hoyrat Örnekleri, *Diller Fakültesi Dergisi*, 24, 12–22.
- Baydar, A.S. & Baydar, T. (2001). Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16, 27-48.
- Bulak, Ş. (2015). Cümle Öğelerinin Tasnifi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(38), 163-175.
- Bulak, Ş. (2013). Özne Türleri Üzerine. *Electronic Turkish Studies*, 8(1), 1101-1127.
- Dizdaroğlu, H. (1976). *Tümce Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Doğan, E. (2012). *Türkçe Cümle Bilgisi – I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Doğan, N. (2010). Türkçe’de Nesneyi Belirleme Sorunu. *Journal of International Social Research*, 3(10), 225-231.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Remzi.
- Eker, S. (2005). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker.
- Erbil, S.(1959). *Beşir Gazetesi*, Sayı:23, s.3.
- Ergin, M. (1990). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak.
- Ertürksoy, A. (2005). *Türkiye Türkçesinde Cümlede Özne*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon: Kocatepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gencan, T.N. (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Hatipoğlu, V. (1972). *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Hüseyin O.H. (2005). *Alevden Hoyratlar*, Kerkük: Türkmen Dili.
- Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti (ITKYC), *Kerkük Halk Türküleri ve Hoyratları*, İstanbul: Şehir Matbaası.
- Kara, S. (2012). Sıralı Cümle Üzerine Bir İnceleme. *Electronic Turkish Studies*, 7(4), 2163-2171.
- Karahan, L. (1997). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ.
- Kerimoğlu, C. (2007). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine II (Cümle Ögeleri). *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 119-129.
- Kerküklü, T.S. (2011). *Ayna – Hoyratlar*, Kerkük: Türkmen Dili.
- Koç, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı, *Cinas*, <http://lugatim.com/s/cinas> (Erişim Tarihi: 12/01/2021)
- Kubbealtı Lugatı, *Hoyrat*, <http://www.lugatim.com/s/hoyrat> (Erişim Tarihi: 12/01/ 2021)
- Kubbealtı Lugatı, *Kafiye*, <http://lugatim.com/s/kafiye> (Erişim Tarihi: 12/01/ 2021)
- Musa, B. (2014). Türkçede İsim Cümlelerinde Nesne. *Electronic Turkish Studies*, 9(3), 985-995.
- Özbek, M. (1977). *Türk Halk Edebiyatı ve Müziğinde Hoyrat* (1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri), s. 281.
- Özkan, M. Sevinçli, V. (2019), *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* (Kelime Çözümlemeli), İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi.
- Özkan, M. Sevinçli, V. (2019), (2008). Türkiye Türkçesi söz dizimi. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Paşayev, G. (1998) *Irak Türkmen Folkloru*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınevi.
- Rejioğlu, A.M. (1967). Kerkük'ün Sesi Hoyrat, *Kardaşlık*, 28-29.
- Saatçi, Ö. ve İpek, A. (2019). “Irak Türkmen Hoyratları ve Manileri Hakkında”, *Prof.Dr.Hidayet Kemal Bayatlı Hatıra Kitabı* (Editörler: Ali İhsan Öbek, Yüksek Topaloğlu, Fatma Sibel Bayraktar, Ayşe Nur Özdemir), Kerkük Vakfı İktisadi İşletmesi (İzzettin Kerkük Kültür ve Araştırma Vakfı İktisadi İşletmesi), ss.613–626.

- Saraç, Y. (2013). *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sevimli M. (1950). *Kerkük Horyat ve Manileri*, Kerkük: Amaç Kitabevi.
- Tariktaroğlu, A. (1996). *Türkçe’de Özne Sorunu*, Ankara: Türk Dili Yayınları.
- Terzibaşı, A. (1975). *Kerkük Hoyratları ve Maniler*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Turan, Z. (1999). *Öznenin Cümledeki Kimlik Problemi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Tuzlu, S. M. (2014). Irak Türkmen Sözlü Halk Edebiyatında Horyatın Edebî Ve Musiki Yapısı. *Folklor/Edebiyat*, 20(80), 221-244.
- Türk Dil Kurumu (TDK), *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13/12/2020).
- Dakuki, İ. (1998). “Hoyrat” mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, XVIII, 259–260.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Al Obaidi, Saad Dalian Anwer
Uyruğu : Irak
ORCID :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl	2022
Lisans	Bağdat Üniversitesi	2002

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2010	Kerkük	Öğretmen
.....		
.....		...
.....		
.....		...

Yabancı Dil İng. Türkçe, Arapça, Kürtçe

.....

Yayınlar

.....

Hobiler

.....

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

11./02/2022

KERKÜK HOYRATLARINDA SÖZ DİZİMİ

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 169 sayfalık kısmına ilişkin, 11/02/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17 (on yedi) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simgeler ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,

7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi lisansüstü tez orijinallik raporu alınması ve kullanılmasına ilişkin yönergeyi inceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

11/02/2022

Saad Dalian Anwer Al Obaidi

Adı Soyadı : Saad Dalian Anwer Al Obaidi

Öğrenci No : 19920001003

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Programı : Türk Dili ve Edebiyatı

Statüsü : Y. Lisans ☐

DANIŞMAN

Doç. Dr. Veyisi SEVİNÇLİ
11/02/2022

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR
.../.../2022
Prof. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü